

Mannen utan
åsikter tar över
brittisk politik s.4

Konsten att
recensera böcker
du aldrig läst s.6

Lovecraft
gav världen
kalla kårar s.29

AXESS

Nummer 5 Juni 2007

Pris: 65 kr

TEMA: POSTMODERNISMENS KRIS

RECENSION

Kändisar
utan egna
meriter

FRIZON

KÖNSDISKRIMINERINGEN
SOM INTE EXISTERAR

AXELERATION 4-13**POLITIKERN UTAN EGNA ÅSIKTER**

Gordon Brown har en närmast omöjlig uppgift framför sig. Att ta över ledarskapet för Storbritannien efter Tony Blair kommer att innebära stora prövningar för New Labour. **Mats Wiklund** har tagit pulsen på de brittiska tankesmedjorna som ger en samstämmig bild av Browns brist på offentlig agenda. 4-5

TERRORISMEN BLIR GLOBAL

Maria Pettersson rapporterar från Latinamerika där Hizbollahs supportrar kan agera i skydd av djungelns laglösa ingenmansland. 5

Värsting. Borde inte du vara i skolan? FOTO: ABED OMAR QUSINI/SCANPIX

IDENTITETSKRISER SOM VARDAGSMAT

Mellanösterns olika nationaliteter saknar ofta någon egentligt stark identitet, skriver **Per Gudmundson**. 6

DEBATT: RÖN FÖR VINDEN

Politiskt korrekta forskningsresultat sprids alltför ofta i medierna även om de vetenskapliga beläggen är tvivelaktiga. Det anser **Henrik Jordahl** och **Daniel Waldenström** som kritiserar en uppmärksam undersökning om kvinnlig representation i företagsstyrelser. 12-13

Redan de gamla grekerna skaffade sig teleskopord, och de kallade det för haplogi. Jag antar att de sa haplogi, för själva termen är också ett teleskopord med sitt lolo i mitten.

Lars Melin reflekterar över vårt effektiviserade språkbruk. 9

Kolsvart. Postmodernismen tar kål på upplysningen. ILL: LINUS NYSTRÖM

TEMA: POSTMODERNISMENS KRIS 14-25

I den internationella debatten har man på sistone i allt större utsträckning diskuterat de negativa effekterna av postmodernismens kritik av upplysningsidealen. *Axess* har bett några utländska och inhemska akademiker att fundera över postmodernismens svagheter.

INTERVJU 26-28**I DAG DRÖMMER ALLA OM ATT VARA REBELLER**

I den estetiska diskussionen har negativismen blivit en genomgripande ideologi som hotar idén om ett autonomt konstbegrepp. **Søren Ulrik Thomsen** och **Frederik Stjernfelt** samtalar med **Johan Lundberg**.

Kritiska. Søren Ulrik Thomsen och Frederik Stjernfelt.

ILLUSTRATION: JOHAN PATRICNY

TRADITION 29-31**LOVECRAFT LEVDE I DET ÖVERNATURLIGA**

Mattias Fyhr berättar om skräckberättelsernas nestor H. P. Lovecraft som hade en fäbless för det irrationella och som tidstypiskt delade upp sitt inre liv mellan förnuft och känsla.

FRIZON 32-37**LÖNESKILLNADERNA MELLAN KÖNEN ÄR FÖRSUMBARA**

Grovlönegapet ger ingen väsentlig vägledning om skillnaderna mellan mäns och kvinnors situation på arbetsmarknaden. Det skriver **Eva Meyersson Milgrom** som i stället vill fokusera på hur segmenteringen av arbetsmarknaden hindrar kvinnors karriärmöjligheter. 32-34

PRIVILEGIER OCH HAT LEGITIMERAS

Liberal demokrati förutsätter jämlikt medborgarskap, men vad händer när vissa grupper kräver privilegier i frihetens namn? **Bo Lindensjö** granskar några problem i relationen mellan rättigheter och indentitet. 36-37

RECENSIONER 38-47**ATT VARA KÄND FÖR ATT MAN ÄR KÄND**

Mattias Hessérus har läst tre aktuella verk som problematiserar den moderna kändiskulturen. I dag handlar kändisskapet mer om identifikation och närhet än beundran. 38-40

ÖVRIGA RECENSIONER

Böcker av Mark Poster, Alireza Jafarzadeh, Paul A. Boghossian, Joshua Foa Dienstag, Michael D. Tanner med flera.

AXESS

Axess är en tidskrift inom området humaniora/samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör: Johan Lundberg

Redaktörer: Lisa Irenius, David Almer och Joakim Nilsson

Redaktionsassistent: Anna Ridderstad

Grafisk form: Lars Andersson

Redigering: Charlotte Arwedsson och Lotta Brandt

Korrektur: Lena Albiñ

Repro: Sammy Elers-Svensson

Omlagsbilder: Linus Nyström (stora bilden), Corbis.

Verkställande direktör: Kurt Almqvist

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Ekonomiansvarig: Karin Alm

Postadress: Tidskriften Axess
Jakobsbergsgatan 2, 6 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Internet: www.axess.se

Nästa nummer: Utkommer den 3 september 2007.

Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som skickar material till *Axess* anses medge elektronisk lagring och publicering.

Prenumerationsärenden: Helår om 9 nummer kostar 425 kronor. Prenumerationsärenden sköts via www.axess.se, telefon 031-743 99 05 eller e-post prenumeration@axess.se

Annonser: Kontakta Henrik Olsson, Ardeo. Tel. 040-16 54 80. E-post: henrik.olsson@ardeo.se

Typsnitt: Indigo och Esans

ISSN: 1651-0941

Tryck: V-TAB, Västerås

Postmodernism vid vägs ände

Den postmodernistiska kritiken av upplysningsidealen riskerar att leda till ett apartheidsystem, där vissa människor på grund av etnisk härkomst inte anses ha samma möjligheter till självförverkligande som andra.

JOHAN
LUNDBERG

johan.lundberg@axess.se

Myten om kunskapens och vetandets destruktiva sida kan tyckas lika gammal som det västerländska samhället.

Redan i den bibliska berättelsen om Adam och Eva konfronteras vi med förlagan till Faust-myten: genom att smaka på kunskapens frukt drivs människan ut från lustgården. Med kunskapen förs ondskan in i människans värld. När Mary Shelley döper om Faust till Frankenstein så knyter hon motivet närmare den nutida vetenskapsmannens dilemma. Men även om hon därmed formulerar en motreplik till 1700-talets upplysningsfilosofi så handlade det ändå om en rätt sofistikerad kritik. Dels är den riktad mot vissa specifika aspekter i upplysningsprojektet – dess tendens att se naturen som helt och hållet möjlig att kontrollera och förstå på mekanistisk väg – dels har den även som måltavla aspekter inom romantiken, till exempel dess dragning mot spekulativ filosofi. Detta gör att Frankenstein-berättelsen ter sig symptomatisk för vad som komma skall. En intressant sida av det europeiska upplysningsprojektet är nämligen att det lyckades integrera 1700-talets förnuftstro med romantikens kritik mot såväl en stelbent religionskritik som en mekanistisk världsbild.

Trots att romantiken korrigerade upplysningsprojektets anspråk om att skapa en människa befriad från religiös och estetisk längtan, har en mer drastisk kritik av upplysningsprojektet utvecklats och vuxit sig stark under 1900-talet. När Horkheimer och Adorno 1945 publicerade *Upplysningens dialektik*, gav man filosofisk legitimitet åt tanken att det i själva verket var upplysningstänkandet som sådant, med dess strävan efter allmängiltighet och rationell transparens, som gav upphov till en av 1900-talets stora politiska katastrofer: nazismen.

I den postmodernistiska filosofin har stärfettippen från Adorno och Horkheimer

tagits över av rader av beredvilliga efterföljare. Dessa har förenats av att de sett upplysningen som ett i grunden inte bara omöjligt utan rentav destruktivt projekt – i upplysningens kölvatten har det ansetts samma allehanda fula fiskar som kolonialism, klass- och könsförtryck. Det destruktiva har, menar man, att göra med upplysningstankens universalistiska anspråk. Genom att underförstå att man talar för alla, genom att formulera regler och lagar som syftar till att vara universella, så har upplysningstankens tillskyndare med automatik, menar kritikerna, intagit en förtryckande attityd gentemot de grupper som på ett eller annat sätt är marginaliserade i tillvaron.

Som framgår av detta nummer av *Axess* finns det dock anledning att lyfta fram andra, alternativa sätt att se på 1900-talshistorien. Finns det inte, till exempel, en länk mellan upplysningskritiken och 1900-talets totalitära ideologier? Och finns inte risken att den postmoderna kulturrelativism där upplysningsidealet uppfattas som i grunden varken bättre eller sämre än militant islamism eller katolsk inkvisition, leder till en ny typ av apartheidsystem där det anses berättigat att vissa människor, beroende på etnisk tillhörighet, religiösa sedvänjor etcetera, inte skall beröras av de ideal som hör upplysningen till och därmed inte heller skall få samma möjligheter till ett fritt självförverkligande som andra?

Frågeställningar som dessa vittnar om att den postmodernistiska filosofins eventuella kris långtifrån endast är en akademiskt filosofisk angelägenhet. Snarast skulle jag vilja påstå att den berör själva kärnan i några av vår tids mest laddade konflikter.

Johan Lundberg
Chefredaktör

UTBLICK | STORBRIANNIEN EFTER BLAIR

Politikern utan egna åsikter

Vågar Gordon Brown förnya New Labour?

SLUTLIGEN KAN DÅ Gordon Brown bekanta sig med den politiska terräng där han kommer att vistas som premiärminister. Det är en minst sagt vanskelig framtid han går till mötes. Tio år efter att partiet kom till makten med en förkrossande parlamentarisk majoritet är väljarna åter på väg högerut. "Middle England" bedåras nu av de konservativas knappt 40-åriga ledare David Cameron. New Labour uppfattas som gammalt och förbrukat.

Gordon Brown, en av de mest framgångsrika finansministrarna någonsin, förfogar över ett bländande intellekt, är en skicklig retoriker och har en fenomenal politisk bredd. Men mot sig har han inte bara en butter framtoning samt beskyllningar om att vara kontrollfreak och vänster – hans tio år i Blairs regering är en black om foten samtidigt som det inte säger något om var han står i viktiga politiska sakfrågor.

I omkring tjugo år har idéer och förslag i huvudsak kommit utifrån partiet. I utvecklingen av New Labour skaffade sig tankesmedjorna en framskjuten position, likt vad de en gång gjorde för de konservativa under Margaret Thatchers tid. Frågan är om och hur Gordon Brown, som var lika involverad som Tony Blair i partiets omvandling, kommer att utnyttja dem när han tar över ledningen. Under ett par apripardagar gav jag mig ut på spaning efter ledtrådar till Labours politiska framtid.

ETT STENKAST FRÅN Covent Garden, längs oansenliga Southampton Street ned mot Strand, ligger IPPR, Institute for Public Policy Research som spelade en central roll i utformningen av New Labours ekonomiska politik. Med över 70 anställda är den landets största tankesmedja. Även den mest inflytelserika? Ja, i alla fall fram till nu. Flera regeringsledamöter har tidigare verkat där: David Milliband, Ruth Kelly och Patricia Hewitt.

Jag frågar Richard Darlington, mediansvarig på IPPR, vad han tror om Gordon Browns chanser.

– Han måste förstå att hans första dag som premiärminister också är hans första dag i en ny regering. Det får inte bli en fortsättning på den gamla regeringen.

Labours behov av nya idéer och förslag de närmaste två-tre åren kommer att vara minst lika stort som i mitten av 1990-talet. Med andra ord erbjuder skiftet från Blair till Brown tankesmedjorna ett gyllene tillfälle. Men det gäller, påminner Richard Darlington, även tankesmedjorna på högerkanten. De konservativa framstår för första gången på mycket länge som regeringsfärdiga. Nästa val, 2009 eller senast 2010, lär bli mycket jämnt.

– Klimatfrågan kommer att bli ännu viktigare fram till valet. En annan fråga är decentralisering och självstyre. Där tror jag att Gordon Brown kommer att vara aktiv och villig att pröva nya idéer om statens och den enskildes ansvar. På båda områdena kommer det att bli en kamp mellan Labour och de konservativa.

Ett tredje område som Darlington identifierar är den offentliga sektorns utveckling. Blairs betoning av valfrihet, konkurrens och marknadslösningar tror han kommer att minska i betydelse. Gordon Brown lär i stället koncentrera sig på hur välfärdsproducenter ger brukare mer information och bättre service.

Han är en av de mest framgångsrika finansministrarna någonsin (...) Men mot sig har han en butter framtoning samt beskyllningar om att vara kontrollfreak och vänster.

– Det är helt avgörande för Brown att vara reforminriktad. Han måste fortsätta att tänka nytt och inte framstå som Old Labour. Samtidigt kan han inte vara samma gamla New Labour. Det blir en fascinerande balansgång att följa.

FARHÅGOR OCH FÖRVÄNTAN blandas säkert också ett par kilometer österut. Rusningstrafiken på Tooley Street intill London Bridge är intensiv och rummet jag befinner mig i har papptunna väggar. Intervjun med Simon Parker på Demos blir högröstad. Han inleder med en varudeklaration.

– Vi är helt klart en progressiv, vänster-om-mitten-organisation.

Men till skillnad från IPPR utgör inte längre Demos en del av Labours inre politiska liv. Positionen är själv-

Scenvan. Många bedömare är tveksamma om var Gordon Brown står i viktiga politiska frågor.

FOTO: ALESSIA PIERDOMENICO/SCANPIX

vald, intygar Parker med lokalpolitik och offentlig sektor som specialitet. Det är idéerna det kommer an på, inte deras upphovsman. Åtskillig tid har gått sedan Tony Blair betraktade Demos som sin favorit bland tankesmedjor.

– Den stora framtidsfrågan för en regering med progressiva ideal är: Hur ska staten förhålla sig till medborgare som i dag är bättre utbildade, rikare och mer oberoende än någonsin tidigare men som också är mer beroende av varandra än någonsin? Det förhållandet måste regleras. Den

enskilde kan bidra med mycket mer till samhällsutvecklingen.

Är det en uppfattning som Gordon Brown delar?

– Jag tror att det är mycket svårt att säga något bestämt om detta. Han har alltid hållit korten nära inpå bröstet. Väljarna vet inte riktigt vad han står för, men deras bild av honom är inte positiv. Brown måste handla snabbt och göra något spektakulärt. Jag skulle tro att han koncentrerar sig på demokratifrågan.

Simon Parker tar likt Richard Darlington upp nödvändigheten av ett mer decentraliserat beslutsfattande. Britterna, säger han, litar inte på sina förtroendevalda och valdeltagandet har sjunkit dramatiskt. Politikerföraktet hänger till betydande del samman med hur Irakkriget motiverades men också den enorma makt-

koncentrationen i Downing Street och Whitehall.

– Som idé och ideal utövar lokalpolitik stark attraktionskraft. Problemet är att ingen gillar dess ekonomiska och sociala konsekvenser. London sitter på pengarna och skillnaderna i service mellan olika landsändar är stor. Jag vet inte vad Brown vill men jag hoppas att han vill göra människor mer medvetna om konsekvenserna av deras beslut och val som samhällsmedborgare.

I EN KÄNSLA AV ATT mysteriet Gordon Brown tättar följer jag Themsens korsar Westminster Bridge och befinner mig bokstavligen i den koncentration av makt som Richard Darlington och Simon Parker vill rucka på. Några hundra meter från parlamentet, på Dartmouth Street intill St James's Park, ligger en av brittisk politikens verkliga klenoder. För utan Fabian Society, inget Labourparti. Vägarna pryds av foton på 1882 års grundare: George Bernard Shaw, H. G. Wells, Beatrice och Sidney Webb. Men här finns också en bild på en nästan överklagt ung Tony Blair.

Fabian Society har inte varit lika direkt inblandad i politikens utformning som IPPR och Demos. Man bedriver forskning och ger ut böcker och rapporter men är i första hand en medlemsorganisation som håller seminarier och debatter. Inflytandet är trots det stort. En stor majoritet av labourpartiets parlamentsledamöter och statsråd är medlemmar. Frågan om Labours framtid med Gordon Brown är i högsta grad en fråga som sysselsätter fabianerna.

– Var tyngdpunkten i brittisk politik långsiktigt kommer att ligga avgörs de närmaste åren. Har Thatcherismen en gång för alla besegrats och de konservativa verkligen erkänt välfärdsstaten? Eller är David Camerons mittfäktsskjutning en taktik

UTBLICK | TERRORISM

Terrorismen blir global

Mitt i Amazonas djungel råder laglösheten, vilket utnyttjas av Hizbollah.

"TRIPPELGRÄNSEN" HAR länge varit känt för vapen- och drogsmuggling. Ryktena om terroristverksamhet avvisas dock av vissa forskare som varnar för stigmatisering av araber.

Europa har efter 11 september-attackerna haft en fortlöpande debatt om terroristhotet. Hotet har understrukits genom flera attacker på den europeiska kontinenten och har associerats med diverse grupper från arabvärlden.

I Latinamerika finns inte samma koppling mellan terrorhot och folk med arabiskt ursprung. De terroristgrupper som verkat där har oftast gjort det utifrån klassideologi. Det gäller ERP som drömde om latinamerikansk socialism i Argentina under 1970-talet; det gäller Sendero Luminoso som under 1980-talet med militära medel försökte ge makten till bönder i Peru och det gäller Farc-gerillan som har inspirerats av kommunismen och fortfarande är verksam i Colombia. Att Latinamerika skulle vara ett tillhåll för terrorister med arabiskt ursprung betraktas därför av många som en vidlyftig tanke.

Det existerar emellertid ett undantag: den så kallade trippelgränsen. Detta ingenmansland i gränsområdet mellan Argentina, Brasilien och Paraguay är inte bara känt för sin frånvaro av statsmakter och sin illegala handel av allt ifrån bilar till vapen och droger; i dag har det även skapat rubriker för insamlingar till terrornätverket Hizbollah.

FÖRST ATT SLÅ LARM var Argentina som under 1990-talet drabbades av två terroristattentat. 1992 bombades den israeliska ambassaden i Buenos Aires och två år senare AMIA, ett argentinsk-israeliskt kulturcenter. Det sistnämnda attentatet var det största i Argentinas historia och resulterade i över 80 döda och 200 skadade. Misstankar riktades genast mot Hizbollahsympatisörer vid trippelgränsen. 25 000 av gränsområdets invånare hade vid den tidpunkten sitt ursprung i Mellanöstern – de flesta i Libanon – och man visste att där fanns många som sympatiserade med attentatet. Man hittade dock inga bevis och det hände inte så mycket mer i undersökningen.

Men så inträffade terroristattentaten i USA år 2001 och trippelgränsen började betraktas som ett reellt hot mot amerikanska intressen. Den amerikanska administrationen är övertygad om att trippelgränsen är

en sambandscentral för global terroristverksamhet.

Hizbollah har ett stort antal supportrar och sympatisörer inom arabiska och muslimska grupper i trippelområdet som är involverade i att samla in pengar till terroristgrupper genom legala och illegala medel.

Det säger Ronda H. Shore vid den amerikanska administrationen. Hittills har dock endast en person dömts: Kasem Hijazi visade sig ha tvättat pengar åt Hizbollah. Shore menar att detta bara är toppen av ett isberg.

Hittills har dock endast en person dömts: Kasem Hijazi visade sig ha tvättat pengar åt Hizbollah. Shore menar att detta bara är toppen av ett isberg.

tills har dock endast en person dömts: Kasem Hijazi visade sig ha tvättat pengar åt Hizbollah. Shore menar att detta bara är toppen av ett isberg.

JULIAN TOKATLIAN, forskare på universitetet San Andrés i Buenos Aires, har Latinamerikas säkerhetspolitik som specialitet. Han menar däremot att USA har överdrivit faran.

Det är ett ämne som vi bör följa upp, men jag ser ingen akut fara i dag. Hittills har man endast kunnat bevisa att en grupp människor har skickat pengar till Hizbollah, men jag har inte sett något bevis på att dessa pengar verkligen används för terroristverksamhet, säger han.

Tokatlian utesluter ändå inte terroristverksamhet. Han menar att indicier finns och att man måste följa upp det spåret.

Trippelgränsen är ett område där staterna är frånvarande och det har gjort det till ett laglöst område. Det gör att olika typer av organiserad brottslighet har brett ut sig.

Samtidigt varnar Tokatlian för att ett ökat fokus på Hizbollah vid trippelgränsen riskerar att leda till en stigmatisering av människor med ursprung i arabvärlden.

I samma ögonblick som terrorhot vid trippelgränsen blev ett viktigt ämne för USA fick det konsekvenser för länderna här. De latinamerikanska länderna är väldigt känsliga för amerikanska intressen och alla länder vill undvika en amerikansk debatt om stöd till terrorism på deras territorium. Efter 11 september skedde det en intensiv stigmatisering av människor från Mel-

lanöstern som befann sig i trippelgränsen. Man kontrollerade dem hårdare och kontroller i den här delen av världen innebär ofta miss-handel. Detta ledde till att närmare hälften lämnade området och sökte sig längre in i respektive länder.

Tokatlian tolkar denna massflytt som att de flesta av dem inte har något med insamling till terrorverksamhet att göra. Det innebär naturligtvis inte att det inte finns något hot i dag. Lösningen, menar han, är att intensifiera närvaron av staterna i trippelområdet, samtidigt som de grupper som anklagas för kopplingar till terroristnätverk bevakas. Samtidigt efterlyser han en vaksamhet när det gäller risk för stigmatisering:

– Vi måste vara vaksamma, men vi får inte överdriva faran.

MARIA PETTERSSON
Frilansskribent

Terrorism. Hizbollahs supportrar kan dra nytta av ett kontaktnät ända in i Sydamerikas djungel.

FOTO: AHMED JADALLAH/SCANPIX

för att vinna valet och sedan gradvis återinföra thatcherismen? Sunder Katwala på Fabian Society ser både möjligheter och risker för Gordon Brown:

– Vad vi säger till honom är att Labours dagordning måste innehålla både kontinuitet och förnyelse. Men vad ska förnyas? Reformeringen av den offentliga sektorn är bra och riktig men människor uppfattar förändringarna som misslyckade och riktade mot dem själva. Regeringen har förlorat det politiska argumentet.

Problemet, enligt Katwala, är en kombination av tilltal och uppgivenhet. Labour måste lägga ner mycket större tid på att förklara sig. Under Tony Blairs sista år har det varit hart när omöjligt att få de mistrogna britterna att över huvud taget lyssna.

Tony Blair beskrev sig som en sann europé men vågade aldrig föra in Storbritannien i EMU. Sunder Katwala har sina dubier om Gordon Browns ambitioner i EU. Frestelsen att spela Margaret Thatcher och försvara det nationella intresset ska inte underskattas. Katwala säger att Brown är helt inriktad på valet 2009. Att framstå som eftergiven gentemot Bryssel utgör en betydande politisk risk.

– Om han ställer sig vid sidan av samarbetet, om han säger nej till ett nytt fördrag, är det en katastrof för Storbritannien.

Sunder Katwala skakar på huvudet vid tanken. Själv är han fullt på det klara med vad Labourpartiet måste göra efter Tony Blair. Men inför dess framtida utveckling med Gordon Brown känner han en betydande osäkerhet. Och det verkar han vara långtifrån ensam om.

MATS WIKLUND
Frilansjournalist

Flyktig. Den libanesiska nationalismen är långtifrån självklar. Det är å andra sidan ett öde den delar med många identiteter i Mellanöstern.

FOTO: PAUL HANSEN/SCANPIX

Identitetskriser som vardagsmat

IDENTITETSFÖRVIRRING. När detta skrivs har libanesiska armén under ett par dygn utkämpat blodiga strider i trakten kring Tripoli och det palestinska lägret Nahr al-Bared. Armén försöker krossa militanta islamister från gruppen Fatah al-Islam, som alltså består av palestinier boende i Libanon, och som säger sig vilja upprätta ett islamiskt kalifat i den sunni-muslimskt dominerade delen av världen. Och utplåna Israel, förstås.

När jag i vintras besökte Libanon var samma grupp aktuell på grund av två terroråd i kollektivtrafiken. Men den utgjorde på inget sätt libanesernas huvudsakliga problem. Man oroade sig snarare för Irans halvofficiella samarbete med Hizbollah, som vill inrätta en shia-muslimsk gudsstat i södra Libanon, i den mån de inte redan gjort det.

Under en föreläsning med doktor Kamal Salibi, professor emeritus i historia vid American University of Beirut, fick jag dock ta del av ett perspektiv som alltför sällan skildras när Mellanösterns problem debatteras. Han föddes i Beirut 1929 och valde att berätta en anekdot från sin barndom.

Som liten gosse på mitten av trettio-talet hade Kamal en gång stoppats av en polis och fått frågan vilken nationalitet han hade. Lille Kamal hade ingen aning om vad han skulle svara. Han visste att det var fransmän som styrde landet (det franska mandatet upphörde 1943). Men trots att det fanns franska kaféer i Beirut och skyltar på franska så kunde han ju knappast säga att han var fransman.

Av sina föräldrar hade han fått veta att landet tidigare varit en del av det Ottomanska imperiet. Men Kamal kände sig verkligen inte som ottoman, om det nu fanns sådana, eller turk för den delen.

Lille Kamal visste att han var arab. Men Arabiska halvön låg ju någon annanstans. Kanske var han nordarab?

Till slut bestämde sig gossen för att han var från Syrien. Landet kallades ändå för Storsyrien, och kände han efter inom sig så var han väl lika mycket syrier som något annat.

Det enda som lille Kamal aldrig övervägde var att kalla sig libanes. Visserligen hade fransoserna lanserat konceptet Libanon på tjugotalet, men vad det hade med Kamal att göra var för honom oklart, om inte okänt.

Sjuttio år senare uppger Kamal Salibi libanes som nationalitet, men han låter förstå att det lika väl kunde blivit vad som helst annat. Och när jag under föreläsningen ställer frågan hur det här resonemanget passar för andra arabiska nationsbildningar är svaret att snudd på hela regionen har samma erfarenhet. Den som, exempelvis, hade kallat sig palestini för femtio år sedan hade betraktats som vettvilling. Den palestinska nationen uppstod långt senare, på sextio-talet kanske.

Det är inte svårt att begripa att identitetsförvirring som norm slår an i regionen, om den kan legitimera Israels utplånande.

PER GUDMUNDSON

Medarbetare på Svenska Dagbladet

INBLICK | LITTERATUR

Bokmål för kreativa

Bayard lär fransmännen att konversera om olästa böcker

DEN HAR KALLATS årets mest oväntade bestseller, och förvisso ser den vid en första anblick malplacerad ut bland den franska topplistan alla amerikanska thriller, inhemska deckare, självhjälpsböcker och presidentkandidatsbiografier. Ändå är det helt logiskt att den parisiske litteraturprofessorn och psykoanalytiker Pierre Bayards *Konsten att prata om böcker man inte har läst* (*Comment parler des livres que l'on n'a pas lus?*) hamnat där. I ett Frankrike där brist på litterär bildning alltjämt anses som en social belastning, har Bayards bok tagits på bokstavligaste allvar och blivit läst som ännu en i raden av självhjälpsböcker för stressade affärsmän: så ger du sken av att vara en belastad person i sällskapslivet! Hans glatt överraskade förlag – Éditions de Minuit, sedan krigsslutet hemvist för allt Frankrike kunnat uppvisa av asketiskt avantgarde – undersöker som bäst hur man bär sig åt för att marknadsföra boken på flygplatser och bensinstationer.

Bayard själv tar situationen med fattning och en stor dos humor, spelar med och låtsas att det är exakt en

öga mot öga med den olästa bokens författare; med den älskade. Till slut följer ett antal lämpliga förhållningssätt när en oläst bok kommer på tal: inte skämmas – läsa in sina egna idéer och åsikter på det litterära verket – hitta på egna böcker – använda den olästa boken som förevändning för att tala om sig själv. Den sistnämnda strategin hämtar Bayard från en mästare, nämligen Oscar Wilde, från vilken för övrigt mottot till *Konsten att prata om böcker man inte har läst* har hämtats: "Jag läser aldrig en bok som jag ska recensera: man låter sig så lätt påverkas." En hel del av dessa råd är högst praktiska och deras riktighet bör varje yrkesläsare kunna intyga med ett mer eller mindre frivilligt leende. Till exempel vid vilka tillfällen som man bör hålla sig till generellt beröm: i sällskap med författaren till den olästa boken, vars detaljkunskaper om verket ifråga man inte bör underskatta – men inte heller överskatta. Och vid vilka tillfällen som man i stället bör gå till vilt angrepp och tvinga på omgivningen ens egen tolkning, kanske rentav ens egen ver-

I ett Frankrike där brist på litterär bildning alltjämt anses som en social belastning, har Bayards bok tagits på bokstavligaste allvar och blivit läst som ännu en i raden av självhjälpsböcker för stressade affärsmän: så ger du sken av att vara en belastad person i sällskapslivet!

sådan bok han skrivit: "Jag är förvånad över hur skyldiga icke-läsare känner sig", har han sagt i en intervju. "Med den här boken befrias de från sina skuldskänslor utan att behöva gå i psykoanalys, så man kan spara pengar på den." Konsten att prata om böcker man inte har läst följer också självhjälpsmanualen till punkt och pricka. Som sig bör inleder Bayard med en personlig bekännelse: han har inte läst alla böcker som han nämner i sin undervisning. Så beskriver han målande icke-läsandets sociala trauma i en textkultur och förklarar att det är dags för alla icke-läsare att befria sig, dags att "försöka bryta med en falsk föreställning om läsandet". Därefter följer en kategorisering av olästa böcker och lämpliga förhållningssätt inför dem: böcker som man inte känner till; böcker man har bläddrat igenom; böcker man hört talas om samt böcker man glömt bort. Så en rad situationer som en icke-läsare kan ställas inför: i sällskapslivet; inför läraren;

sion av boken: detta bör ske när man på goda grunder kan misstänka att den man pratar med inte heller har läst boken i fråga. Vilket enligt Pierre Bayard är ganska ofta.

Ändå är det nog på sin höjd en halvsanning att klassresenären Bayard skrivit sin bok som en enkel självhjälpsbok för obelästa bröder och systrar i beråd. Tittar man på hans tidigare utgivning, hittar man en rad liknande parasitära verk, med den grova populariseringen som fasad över ett ytterst subtilt litterärt resonemang. Bayard har tidigare skrivit böcker om hur man kan förkorta Proust (*Le Hors-sujet*, 1996) eller förbättra misslyckade verk av sådana franska ikoner som Duras, Corneille och Proust (*Comment améliorer les oeuvres ratées?*, 2000). Han har vänt på det sedvanliga förhållandet mellan skönlitteratur och psykoanalys, tillämpat litteraturens landvinningar på psykoanalysen i stället för som brukligt tvärtom, i två böcker (*Maupassant, juste avant Freud*, 1994

obildade

och *Peut-on appliquer la littérature à la psychanalyse?*, 2004) och han har öppnat litterära mordgator med suveränt förakt för den lösning som deras författare presenterar, vare sig denna författare heter Shakespeare (*Enquête sur Hamlet*, 2002) eller Agatha Christie (*Vem dödade Roger Ackroyd?*, 2001). Bayard sätter med andra ord en ära i att vända på invanda orsaks-sammanhang och med paradoxens hjälp tvinga sin läsare att se litteraturen med nya ögon, vilket gör honom till en med franska mått mått ovanligt underhållande litteraturteoretiker. Likafullt är detta vad han är, så också i *Konsten att prata om böcker man inte har läst*. Egentligen ställer Bayard frågan vad kultur egentligen är, och han använder diskret sina psykoanalytiska verktyg för att presentera en relationell, icke-kanonisk kultursyn (kanon är viktigast för dem som vill slippa läsa en massa böcker, slippa göra egna bedömningar) som

Ikonoklast. Oscar Wilde (th) och lord Alfred Douglas. Wilde var upphovsman till uttrycket: "Jag läser aldrig en bok som jag ska recensera."

FOTO: AKG/SCANPIX

oundvikligen förknippad med en tid och en plats och därmed blir den i djupaste mening unik för varje ny läsare. Men han vill inte – eftersom han måste låtsas att han har slarvat sig igenom Proust.

Årets mest oväntade bestseller blir nog denna intellektuella vitamininjektion först om den skulle hamna på svenska topplistor. För jag kan inte föreställa mig att någon svensk blir chockerad på allvar över denna den kreativa lättjans strategi. Inte heller kan jag föreställa mig att någon blågul streber skulle lägga sina surt förvärvade pengar på att lära sig låtsas kunna skilja Proust från Musil när det är så otroligt mycket viktigare för

hans sociala överlevnad att kunna låtsas skilja chardonnay från riesling eller dubstep från house. Det var längesedan det i vårt land på allvar ansågs som en social belastning att inte ha läst alla böcker som utgivits av trycket sedan Olaus Petri. Jag önskar att jag på allvar kunde tro att detta tydde på kollektiv mögnad. Tyvärr är det nog snarare ett tecken på förändrade sociala koder – sedan bildningen blivit tillgänglig för alla har den särskiljande kunskapskoden för den nya, smarta medelklassen blivit hemligare, svåråtkomligare och byts framför allt oftare ut. Faktum är att det senaste decenniet kan jag inte, ens i det ytterligt smala yrkeslager av professionella bokläsare som jag själv tillhör, påminna mig någon skammens rodnad över en oläst klassiker, någon avslöjande flackande blick eller alltför svepande formulering. En oläst bok är inget att bli generad över längre. Och det är ju synd för oss som ägnat en stor del av våra vakna liv åt att skrapa ihop vårt sociala kapital i en valuta som banken alltså inte längre är beredd att lösa in. Man får hoppas att vi har fått ut något annat på köpet.

KRISTOFFER LEANDOER
Författare och förläggare

NORSTEDTS ORDBÖCKER NU PÅ INTERNET!

Med Norstedts Akademiska Ord hittar du snabbt och lätt rätt ord. Det är en webbaserad ordbokstjänst med samma innehåll som Norstedts välkända randiga ordböcker. Välj mellan svenska, engelska, franska, tyska, spanska, italienska, norska, danska...

Vill du testa tjänsten utan kostnad i 14 dagar?

Gå in på www.norstedtsakademiska.se/ord och klicka på rubriken "testa".

www.norstedtsakademiska.se

INBLICK | BARN OCH FAMILJELIV

Kris i familjefrågan

Samlevnadsformerna genomgår nya prövningar.

EMELLANÅT RAPPORTERAR media om asylsökande familjer från fjärran länder som skaffar sig både ett och flera barn under sin väntan på att få besked. För mig är det ett svärberigripligt barnafödande. Om man befinner sig i en mer eller mindre desperat livssituation ser man väl åtminstone till att inte sätta barn till världen? Är detta människor som inte har kontroll över sina liv? Sysslar de med något slags strategiska finter för att öka sina chanser att få stanna? Eller blir det kanske bara som det blir?

Vänder vi blicken mot oss själva så blir det ännu konstigare. Rika, välmående och näst intill helgaderade via diverse välfärds- och bidragssystem verkar svenskar och de flesta andra européer betrakta barnalstrandet som ett synnerligen krävande riskprojekt. Vi väntar till sent i livet, och skaffar oss sedan ett eller högst två barn. Europas genomsnittliga födande ligger i dag på 1,4 barn per kvinna. Sverige är med 1,7 lite mer fruktsamt än genomsnittet, men det räcker inte i längden. Det som behövs för att vidmakthålla befolkningstalet är 2,1 barn. I stället för den befolkningsexplosion som larmades om för några decennier sedan har vi fått en implosion, åtminstone i vår del av världen. Fortsätter det på det här sättet har Spanien förlorat en fjärdedel av sin befolkning år 2050.

I ÖSTEUROPA är det än mer extremt. Ukraina kommer enligt de dystraste prognoserna under samma tidsrymd att minska med hälften. Japan är nere på 1,34 barn och där lär lek-sakstillverkaren Bandai ge 80 000

kronor till alla anställda som skaffar ett andra barn.

Varför vill vi inte ha barn? Tycker vi det är bättre med katt? Eller kanske hund? Antalet katter och hundar i Sverige ökar snabbare än antalet barn. 1945 fanns det ungefär 200 000 hundar i Sverige. I dag har vi enligt SCB över 700 000. Katterna ökar ännu snabbare, från 1,2 miljoner år 1998 till 1,6 miljoner i dag. Det är en stegring med 33 procent.

Handlar det om ett Tripp Trapp Trull-tänkande? Något litet knytt ska man ju ha att ösa sina omsorger över och en katt är inte så förpliktande. Lite mer jobb med en hund, men man får ju mer tillbaka, blir lik-som mer kompis. Och mest får man

Att få barn var inget individuellt projekt utan (...) en befolkningsfråga. Att köpa en hund framstod nog aldrig som ett alternativ.

naturligtvis av en unge, men det kräver maxinsats. Ungar lever mycket längre så man får tänka långsiktigt. Ungen blir Trull.

Men låt gå för ett barn då! Man ska väl satsa rejält när det är läge för det. Det blir visserligen mycket vaknätter, stinkblöjor, ansvar och sånt men ett knytt är ju ändå outstanding. Två kan kanske också gå, men tre? Nix pix, det finns ju en del annat kul att göra här i livet. Plugga utomlands, satsa på ett krävande och bra jobb, resa, uppleva, ha råd med lite lyx. Åga sitt liv och kunna göra som man vill.

När Alva och Gunnar Myrdal i mitten av trettio-talet med *Kris i befolkningsfrågan* slog larm om Sve-

Babyboom. Äktenskap och föräldraskap glider isär och föräldraskapet stöps om till ett av individens alla livsprojekt. FOTO: BENGT NILSSON/SCANPIX

riges låga nativitet, utgick de från att det blivit för dyrt att skaffa barn. Lösningen var därför olika reformer som lättade föräldrarnas ekonomiska börda. Bostadssubventioner och barnbidrag var naturligtvis viktiga, men också barnomsorg så att båda föräldrarna kunde arbeta. Kriget

hann före de stora reformerna och nativiteten borde rimligt sjunkit

än mer. Det gjorde den inte. I stället fick vi den babyboom som nu under rubriken fyrtio-talisterna mest betraktas som ett försörjningsproblem. Det är också konstigt. Vår del av världen står i brand och det fungerar som rena uppmaningen att skaffa barn. Kanske det inte handlar om familjepolitik? Faktiskt är det så att de europeiska länder som har en utvecklad familjepolitik också har låga födelsetal.

FÖR MAKARNA MYRDAL var *Kris i befolkningsfrågan* inte bara ett politiskt och ekonomiskt manifest, utan också en uppmaning till samhällsansvar. Att få barn var inget individuellt projekt utan, som ju boks-titeln

anger, en befolkningsfråga. Att köpa en hund framstod nog aldrig som ett alternativ. En av välfärdens konsekvenser är att alla som har de biologiska förutsättningarna och vill det, kan klara att skaffa barn. Samhället backar upp och alternativen är många. Lev som singelföräldrar eller bli kanske en lyckligt samkönad familj, om nu inte standardmodellen passar. Det går också att skilja sig från en hopplös partner och ändå överleva ekonomiskt. Med andra ord, den stora barnaskara som i länder utan socialt skyddsnät utgör garantin för en tryggad ålderdom, blir i välfärdssamhället en fråga om individuella preferenser. Äktenskap och föräldraskap glider isär och föräldraskapet stöps om till ett av individens alla livsprojekt. Helst förstås tillsammans med en annan individ som har samma projektlängtan.

För många barn blir det helt normalt att bara ha en riktig förälder – plus en undervegetation av plastisar, söndagspappor, weekendmammor, nya kärlekspartner, föredettingar och andra närstående. Visst föds det barn också i ett sådant samhälle, men inte särskilt många.

KARL-OLOF ARNSTBERG
Professor i etnologi

BESSERWISSE | AV ANDERS MATHLEIN

ATT DEKONSTRUERA DEN POST-MODERNISTISKA TEXTEN... ÄR INTE DET ATT SÄGA AV DEN GREN DU SITTE PÅ...?

JAG TROR ATT DU INTE RIKTIGT HAR FÖRSTÅTT VAD...

MEN Å ANDRASIDAN – EFTERSOM DU ANSER ATT OCKSÅ GRAVITATIONEN ÄR EN SOCIAL KONSTRUKTION SÅ KANSKE DET INTE ÄR NÅN STÖRRE RISK?

MATHLEIN
431

Livet går vidare

ÖKAT TEMPO. Tycker du att din vardag har blivit mer stressig under det senaste decenniet? Känns det som om stadsrytmen har ökat? Det är i så fall sannolikt ingen inbillning. Robert Levine, professor i psykologi vid California State University (Fresno), har visat att världens befolkning i dag promenerar i tio procent snabbare takt än vi gjorde för tio år sedan.

Undersökningen bygger på observationer från 32 länder där Levines forskarsassistenter har uppmätt den genomsnittliga hastigheten hos storstadsskyltvänare.

Ett är dock säkert: det råder stora skillnader mellan världens alla trottoarer. Singapore är enligt undersökningen världens stressigaste stad; Köpenhamn är god tvåa. Stockholm hamnar först på 17:e plats – i den sven-

ska huvudstaden tar invånarna 12,75 sekunder på sig att promenera samma sträcka som New York-born (nummer åtta på listan) klarar av på 12 sekunder blankt.

Sist i professor Levines kartläggning finner vi Blantyre i Malawi, där medborgarnas promenadtempo är hela 2,5 gånger långsammare än stockholmarnas.

JOAKIM NILSSON

På språng. Vi går bevisligen fortare.

FOTO: ISTOCKPHOTO

Uppåt för Uppåkra

JÄRNÅLDERSMETROPOL. Uppåkra, den skånska centralort som föregick Lund, framstår allt mer som en av Europas viktigaste fornlämningsplatser. Redan 1996 stod det klart att Uppåkra i många avseenden överträffar det mer kända Birka. Trots det skrivs det påfallande lite i nationell press om den skånska järnåldersmetropolen, vilket nog mycket beror på Birkas status som nationalklenod och världsarv. Ansvar för närvaro samt den långa linje av tv-bevakning

och utgrävningar som skett därstädes. Genom bland annat en liten replika av ett unikt hedniskt tempel, kirurgiska instrument samt ett urval av de

10 000-tals praktfynd av bland annat guld och silver som hittats under åren kan allmänheten nu, på den nyinvidda utställningen "Barbaricum" på Historiska museet i Lund, följa med på en tidsresa till järnålderns Uppåkra, och kanske balansera Birkas övervikt i det allmänna medvetandet.

DAVID ALMER

Guldfynd från Uppåkra.

FOTO: BENGT ALMGREN, LUHM

**Erfarenhet
Kunskap
Kontaktnät
Ambition**

Skånegårdar AB, Bredgatan 25, 222 21 Lund
Kontorstid tel: 046-19 04 40 • Fax: 046-12 32 50
www.skånegardar.se

SKÅNEGÅRDAR AB

LANTEGENDOMAR: FÖRMEDELING, RÅDGIVNING, VÄRDERING

KRÖNIKA | TELESKOPORD

Effektiviserat snack

Det heter en femtedel, en sjättedel, en sjundedel och naturligtvis en åttondedel. Nej, så säger ingen och bara pedanter skriver så. Till och med Svenska akademins ordlista tycker att man ska ta den smidigare formen åttondel.

Det rör sig om ett teleskopord, ett ord som vi trycker ihop genom att ta bort en del i mitten. Redan de gamla grekerna skaffade sig teleskopord, och de kallade det för *haplogi*. Jag antar att de sa *haplogi*, för själva termen är också ett teleskopord med sitt lolo i mitten. Det kan lite slängigt översättas med "en gång räcker".

Fenomenet liknar tungvrickningsövningar som kan bli lite jobbiga: *barock* och *rokoko*. Eller så skickar orden ut någon sorts varningssignal: kan det verkligen heta så här konstigt. Eller också har vi gjort en planeringsmiss och vet inte riktigt var vi är i ordet. Eller så är det vanlig hederlig lättja, eller låt oss kalla det *kommunikativ ekonomi*. Oftast är det helt omedvetet. De som säger *poststämpel* kan oftast ta gift på att de varit ordentliga och sagt *poststämpel*.

Men det som kan gå fel kan förstås också göras med avsikt – som ett kreativt fel. Den som för dyra pengar sätter upp neonbokstäverna *Servicenter* på sin bilverkstad har naturligtvis inte stavat servicecenter fel, varit lat, gjort en planeringsmiss utan i stället gjort det som reklamare är bra på: snickrat till en klurighet som många fastnar för och tänker till: aha, listigt sätt att skriva. Det är detta servicecenter vi kommer ihåg. Precis som Nackademien är lättare att minnas än Nacka Gymnasium.

Samma fenomen finns på andra plan också. Meningar kan ibland få teleskopkaraktär: de börjar på ett sätt och slutar på ett annat. *De har verkligen kompetenta* i stället för *de är verkligen kompetenta* eller *de har verkligen kompetensen* blir en sorts meningarnas måndagsexemplar. De är pinsamma för de visar på att vi gjort en planeringsmiss när vi suttit och tuggat på pennan och valt mellan olika formuleringar. De som sitter med rödpennan i högsta hugg kallar detta för *anakoluter*. Sådana försöker vi redigera bort, men gör vi dem i stället till teleskopmeningar får de ganska högt underhållningsvärde:

"När vargen själv får välja det bästa den vet är ett slädparti med värmländska herrgårdsfröknar."

"De ryska bönderna fick till sin förfaran se en vargflock närmade sig i hög fart från tundran till vänster."

"Vargarna har ju sedan lång tid tillbaka huvudansvariga för att upprätthålla ekologisk balans bland tamdjur, ryska bönder och värmländska herrgårdsfröknar."

Ett annat sätt att skjuta ihop och skapa teleskopfunktion är att använda tecken i flera funktioner samtidigt. Den självklara förkortningen för *Feministiskt initiativ* är FI. Men tänk oss ett lite i i stället, och tänk oss att vi vänder upp och ner på det, ja då har vi tänkt oss ett utropstecken – en uppmärksamhetsväckare: *FI!*. Teleskopfunktionen sitter i att vi ju på sätt och vis har i-et kvar fastän vi skapat ett utropstecken. Inte så dumt: *Melln* verkar vara en oemotståndlig stavning.

Och därmed är det fritt fram för den ultimata haplogin. En radio-station som sänder på FM 107,5 heter förstås Studio 107,5. Men det stavas Stud107,5. Enfullpoängare! Distriktsmästare i haplogi. Självklart ställer jag om från den gamla mästaren Radio NRJ (Energy) till den nya titelhållaren. Och SR har inte en chans.

LARS MELIN

INBLICK | FÖRFATTARJUBILEER

Panegyrikepik!

Författarjubileer hyllar diktaturregimens medlöpare.

DEN STRIDA STRÖMMEN av författarjubileer aktualiserar frågan om vad vi egentligen bör komma ihåg och vad vi bör hylla.

Det finns i vår samtid en fascination inför jubileer. Nyligen uppmärksammades 25-årsminnet av Falklandskriget. Förra året högtidlighölls Ungernupproret och Nikita Chrusjtjovs hemliga tal om Josef Stalin. Också författarjubileer är populära. I år firas Gunnar Ekelöf. Vi som älskar hans diktning har ingen anledning att klaga. Det finns dock skäl att ställa frågor kring vissa av de jubileer som ägt rum de senaste åren. Förtjänar till exempel Artur Lundkvist all uppmärksamhet han fick förra året i samband med 100-årsjubileet? Det sändes radioprogram och anordnades seminarier. Flera böcker och otaliga tidningsartiklar publicerades; inte bara litterära insatser lyftes fram utan också politiska. I René Vázquez Díaz *Oliktänkaren: en bok om Artur Lundkvist* (2006) – liksom i hans program i P1 i samma ämne – hyllades Lundkvist som en modig sanningssägare. Låt mig därför påminna om några av Lundkvists ställningstaganden. I samband med 30-årsfirandet av den ryska revolutionen 1947 skrev Lundkvist under en hälsningsadress som överlämnades till den sovjetiske ambassadören. Undertecknarna uttryckte sin sympati för "det väldiga kulturella uppbyggnadsarbete som under de gångna åren ägt rum i Sovjetunionen".

Under 1950-talet publicerade Lundkvist romantiserande reportageböcker från Stalins Sovjet och Maos Kina. För dessa insatser belönades han med Leninpriset.

Firandet av Lundkvist har likheter med högtidlighållandet av Jean-Paul Sartre 2005. För att vara en utländsk författare skrevs det påfallande mycket om honom i svensk press. Han karakteriserades som en intellektuell av ett slag som vi saknar i dag. "Ack, stig fram ur skuggorna åter, Jean-Paul", skrev professorn i idéhistoria Sven-Eric Liedman. Liedman nämnde inte att också Sartre hörde till de författare som prisade Stalins Sovjet.

Det är intressant att lägga dessa texter bredvid dem som år 2000 publicerades om det årets jubilar, Eyvind Johnson. Johnson hyllades förvisso för sina nydanande romaner, men det påstods också att han hade varit politisk omdömeslös, speciellt i det vårtal han höll 1951. De

mest uppmärksammade angreppen kom från Folke Isaksson. I ett tv-program och i tidningsartiklar beskrev han hur skakad han blivit av vårtalet: "Det var en chock jag inte har kunnat glömma (...). När jag fyrtio år senare läser om texten, kan jag fortfarande känna obehag."

Johnson angrep i sitt tal Sovjet. Utan att nämna några namn kritiserade han också de svenska intellektuella som tog parti för landet. Reaktionen blev våldsamma. Karl Vennberg karakteriserade talet som en "spark med SA-stövel". Vennbergs angrepp på Johnson trycktes om i skriften *Tredje ståndpunkten* (1951), där också bland andra Artur Lundkvist och Folke Isaksson medverkade. I en av sina jubileumsartiklar om Eyvind Johnson påstod Isaksson att skriften varit ett försök att nyansera den ideologiska debatten: "Ingen av debattörerna (...) hyllade Sovjet eller var kommunist." I själva hade flera av de medverkande – förutom Lundkvist också till exempel Vennberg och Werner Aspen-

Firandet av Lundkvist har likheter med högtidlighållandet av Jean-Paul Sartre 2005. För att vara en utländsk författare skrevs det påfallande mycket om honom i svensk press.

ström – skrivit under hälsningsadressen till Sovjet 1947. Visst försvarade några debattörer Johnson under jubileumsåret, men uppenbarligen anser många svenska kulturskribenter att den konsekvent antitotalitära Johnson är mer komprometterad än den Sovjetvänliga Lundkvist. Detta hänger samman med den märkliga historieskrivning som funnits om debatten 1951.

I den mest omfattande studien – Tomas Forsers och Per Arne Tjäders *Tredje ståndpunkten* (1972) – talas om Johnsons "famösa vårtal 1951 där antikommunismen pläderades med rent paranoid inlevelse". Även senare uttolkare – från statsminister Tage Erlander i sina memoarer till idéhistorikern Anders Frenander i sin avhandling *Debattens vågor* (1998) – har tagit parti för den tredje ståndpunkten. Det hade varit möjligt att under jubileumsåren kritiskt granska denna historieskrivning i ljuset av alla böcker om Stalins Sovjet som kommit på senare år.

DEN STORA uppmärksamheten kring Lundkvist är också av andra skäl lite förvånande. Visst var han viktig som

Stalinvän. Artur Lundkvist romantiserade Stalins Sovjet, för vilket han belönades med Leninpriset.

FOTO: SHAKH AIVAZOV/SCANPIX

introduktör av utländsk litteratur. Men mycket i hans skönlitterära produktion känns inte längre levande. Han är inte en författare på samma nivå som generationskamrater som Eyvind Johnson, Harry Martinson eller Gunnar Ekelöf. Det kan vara intressant att jämföra Lundkvist med Sven Stolpe. Båda var rastlösa personer, ständigt på jakt efter nya intryck. Deras bredd var stor, deras

De kom sedan att utvecklas i skilda riktningar. Uppenbarligen anses Stolpes konservativa katolicism betydligt mindre acceptabel än Lundkvists modernism och vänsterengagemang. Men även den som inte känner sig befryndad med någon av dessa författares livsåskådning kan hitta intressanta texter av dem. Det finns skäl att uppmärksamma båda, i lagom doser, men Stolpe tycks i dag vara nästan bortglömd. Hans jubileumsår, 2005, var påfallande stilla.

EN DEL FÖRFATTARE får alltså mycket uppmärksamhet vid sina jubileer medan andra, kanske lika läsvärda, inte får någon alls. Med en lite annan fördelning skulle jubileerna kunna vara tillfällen att återupptäcka diktare som orättvist blivit bortglömda. John Karlzéns författarskap är visserligen litet, men å andra sidan av hög densitet. Några av hans böcker – framför allt *Blå noveller* (1951) och den självbiografiska *Så gör man inte* (1942) – kan beskrivas som mästerverk. Var inte han förtjänt av åtminstone några tidningsartiklar under 2003, det år han fyllde 100? Samma fråga kan man ställa om Peder Sjögren – författare till de fina romanerna *Svarta palmkronor* (1944) och *Kärlekens bröd* (1945) – som fyllde 100 år 2005.

Detta är bara ett par exempel, den litteraturhistoriskt intresserade kan säkert komma på andra namn. Det är välkommet att de levande ibland får ge plats åt de döda på våra kultursidor. Författarjubileer skulle kunna vara tillfällen att läsa gamla texter på ett nytt sätt. Men det finns en risk att de i stället befäster vederbörande, men kanske inte helt välgrundade, värderingar.

DAVID ANDERSSON
Kulturskribent

beläsenhet och produktivitet imponerande. Men deras författarskap är ojämna och lider av en viss brist på fördjupning.

I deras skönlitterära produktion finns en del som är läsvärd – i Stolpes fall kan man nämna romanerna *I dödens väntrum* (1930) och *Lätt, snabb och öm* (1976) – men också sådant som inte känns angeläget. Stolpe var dock en viktig introduktör, och till hans förtjänster hör också humorn, som han gav prov på i *Låt mig berätta* (1971) och andra volymer.

För att rätt bedöma författarnas värde bör man ta hänsyn till den sammanfattande gärningen i form av skönlitteratur, litteraturkritik, essäer, översättningar och debattartiklar. De två var ungefär lika gamla och debuterade vid samma tid. De ansåg sig tillhöra en ny generation som genom sin stora vitalitet och livskänsla skilde sig från den föregående. "Låt mig bli en trumpet som livet blåser smattrande fanfaner på", skrev Lundkvist i sin debutsamling *Glöd* (1928) medan Stolpes debut året efter hade den karakteristiska titeln *Två generationer*.

DEBATT | FORSKNINGSFUSK I

Nya forskarmiljöer grogrund för fusk

Manipulation av forskningsresultat vid Umeå universitet måste kopplas till forskningens nya kontext.

"ETT AV SVERIGES ALLRA största vetenskapliga genombrott på senare år var fel. En medlem i forskningsgruppen har manipulerat data. Fusk, på ren svenska." Så lydde ingressen på en artikel i *Dagens Nyheter* den 18 april. Artikeln berättar vidare att en forskargrupp vid Sveriges Lantbruksuniversitet i Umeå och Umeå Plant Science Center, UPSC, ber att få dra tillbaka en artikel som publicerats i *Science* i september 2005. I artikeln visade forskarna att de hade identifierat den budbärarmolekyl, "florigen", som styr örter och träd blomning. Upptäckten väckte stor uppmärksamhet i forskarvärlden; *Science* klassade den som den tredje viktigaste nyheten under 2005. Den forskning som bedrivs vid UPSC har också belysts i *Axess* (nummer 7, 2006), men då i en diskussion av effekterna av den intensifierade uppbyggnaden av ett nätverk kring forskare, investerare och företag.

Nyheten om att UPSC:s forskningsledare Ove Nilsson begärt att få dra tillbaka publikationen i *Science* sammanfattades av den norska tidningen *Vårt Land* (18/4 2007): "Forskningsskandale ryste Sverige".

Men om Sverige "ryster", så tycks det ske i det tysta. Efter att *Dagens Nyheter* och ett antal dagstidningar presenterade händelsen har det varit anmärkningsvärt tyst – speciellt i den akademiska sfären. Detta trots att debatten om forskningsfusk de senaste åren har varit högt prioriterad på den akademiska agendan. Dels har frågan om hur den akademiska världen skall hantera fuskande forskare belysts i lagförslag, seminarier och debatter, dels har ett antal upptecknade specifika fall av forskningsfusk diskuterats, med den falska, sydkoreanska nyheten om världens första klonade embryo som den kanske mest kända.

KANSKE ÄR DET ENKLARE att fokusera på enskilda forskares fusk än den större frågan om hur förekomsten av fusk är relaterad till uppbyggnaden av vissa sorters kontexter och nätverk för forskning. Att fokusera på den enskilde forskarens roll är också det sätt som ledningen för UPSC hanterat frågan. Enligt Ove Nilsson, vetenskapligt ansvarig vid UPSC och en av fyra medförfattare till artikeln, är det huvudförfattaren, "en kinesisk gästforskare", som systematiskt uteslutit vissa data och överdrivit andra för att komma fram till de önskade resultaten. Det var när den "kinesiske gäst-

forskaren" åkte hem och ersattes av en annan forskare, som förgäves försökte upprepa sin företrädare resultat, som de falsifierade resultaten upptäcktes. "Det här är något av det värsta som kan hända en ansvarig forskningsledare", säger Ove Nilsson i *Dagens Nyheter*. "Jag är bara tacksam över att det var vi själva som upptäckte felet" (*Dagens Nyheter* 18/4 2007).

Onekligen skapar situationen kalla kårar. Tänk om en kollega, en forskningsledare, en forskare eller en forskarstuderande skulle mixtra med körningarna i labbet, stuva undan illa passande brev och andra dokument i arkivet eller dikta upp respondenter och intervjuvar. Men det scenario som framträder om vi flyttar fokus från den enskilde forskaren till forskarkollektivet är inte heller särskilt uppmuntrande.

Hur hanterar en forskargrupp ansvarsfrågan när en gemensam produkt börjar framstå i tvivelaktig dager? Skall en enskild forskare bära huvudet för en kollektiv publikation – eller skall samtliga författare ta ansvar för det sätt på vilket en fråga problematiserats och presenterats? Den "kinesiske gästforskaren" hävdar det sistnämnda. I ett brev till Umeå universitet skriver denne att "hela forskargruppen vid SLU i Umeå var införstådd med att vissa mätningar plockats bort från redovisningen" (*Dagens Nyheter* 26/5 2007).

NU ÄR INTE SYFTET med denna artikel att identifiera huruvida det var en enskild forskare eller en forskargrupps ansvar att vissa data bakom en forskningsrapport överdrivits medan andra uteslutits. Men fallet med den tillbakadragna artikeln om florigenen illustrerar en för forskningen principiellt mycket viktig fråga: vilket samband finns mellan forskningens innehåll och forskningens kontext?

Denna fråga är värd att problematiseras, inte minst mot bakgrund av alla de förändringar som för närvarande genomförs med avseende på de forskningsmiljöer och nätverk där forskning bedrivs. Förändringar av forskningens kontexter kan spåras till politikens krav på ekonomisk avkastning av forskningsinvesteringar, universitetens egna ambitioner att visa hur väl de uppfyller den "tredje uppgiften" men också till enskilda forskares strävan efter publicitet och/eller kommersiell avkastning. Sällan tycks man se några negativa

"Kanske är det enklare att fokusera på enskilda forskares fusk än den större frågan om hur förekomsten av fusk är relaterad till uppbyggnaden av vissa sorters kontexter och nätverk för forskning."

Alexandra Waluszewski

konsekvenser för forskningens innehåll när man ändrar dess kontexter. Det gamla antagandet om att forskningens innehåll är oberoende, objektivt och kontextneutralt verkar med andra ord ligga kvar, medvetet eller omedvetet.

MEN OM NU forskningens innehåll inte är atomistisk, vad händer då när den utsätts för så drastiskt förändrade villkor som den blivit under de senaste decennierna? Är det forskarna själva som blivit alltmer benägna till ohederlighet i forskningsprocessen – eller håller vi tvärtom på att skapa en forskningsmiljö som driver fram oohederliga sätt att handskas med forskningens innehåll?

Effekterna av förändringar i kontext märks åtminstone i akademins sätt att presentera forskningens innehåll. I en rad vetenskapliga discipliner talas det allt oftare med den traditionella konsultens röst; den som hittar enkla lösningar på problem, möjliga att omvandla till patent och omsätta i kommersiella lösningar. Alltmer sällan hör man numera den traditionella forskarens röst – den som problematiserar givna lösningar.

Eller som Umeå universitet presenterar innehållet i UPSC:s vetenskapliga ledares forskning, med anledning av Marcus Wallenbergs pris på två miljoner kronor: "Han har

klarlagt vad som avgör när träd blommar och hur signaler på molekylär nivå får träd att anpassa sig efter årstidens växlingar. Med hjälp av dessa upptäckter kan det bli möjligt att avsevärt påskynda trädförädling genom tidigareläggande av blomning utan risktagande för miljön. Detta öppnar i sin tur möjligheter till snabbare och mer fullständigt utnyttjande av vedråvara och därigenom högre skogsproduktion globalt." (Umeå universitet, pressmeddelande 6/2 2007, SLU 6/2 2007).

OM FORSKNINGENS innehåll skulle vara helt oberoende av den kontext där den produceras, så framstår det naturligtvis som lika lockande som oproblematiserande att förändra kontexten så att de ekonomiska effekterna av forskningens innehåll blir så stora som möjligt. Att producenterna av forskningsresultat också är engagerade såväl i forskningsfinansiering som i den kommersiella användningen av forskningen blir ett användbart medel för att öka den ekonomiska avkastningen.

Om forskningens innehåll däremot skapas i samspel med kontexten, så bör man ta i beaktande hur starka förändringar av forskningens kontext inte alltid ger helt önskvärda avtryck i forskningens innehåll. Det finns med andra ord all anledning att lyfta blicken och rikta uppmärksamheten mot vilken sorts mentalitet som drivs fram bland forskarna när kraven på att presentera forskningsresultat som skapar snabba mediala genomslag och tydligt avläsbara ekonomiska resultat ökar.

VILL VI HA ett forskningsinnehåll som bär avtryck av en ny typ av framväxande kontext – befolkad av investerare, politiker och näringsliv – så är uppbyggnaden av nätverk av forskningsledare, forskningsfinansiärer och företag en mycket fruktbar lösning. Men en ökad förekomst av framstressade "sanningar" är förmodligen bara en av flera, djupgående och destruktiva effekter av dylika kontexter. Om vi däremot vill ha en forskning som ställer frågor, som är inriktad på problematisering i stället för leverans av färdiga lösningar, bör vi nog tänka i andra banor för hur kreativa forskningsmiljöer skall byggas upp.

ALEXANDRA WALUSZEWSKI

Föreståndare och forskningsledare på Centrum för Teknik- och vetenstapsstudier vid Uppsala universitet

Könslig katharsis

KÖNSROLLER. I Euripides drama *Medea* förklarar Jason för sin övergivna hustru varför han har beslutat byta ut henne mot kungadottern i Korint: Medea har visserligen räddat hans liv, svikit sin far och sitt fädernesland och mördat sin bror för kärleken till honom, men några tacksamhetsförpliktelser därvidlag erkänner han inte. Därtill framhåller han att Medea ska betänka att han genom sitt nya gifte kan ge sig själv och deras gemensamma söner en plats i samhället som bättre svarar mot hans egen börd. Således bör tacksamheten snarare ligga hos Medea, som snarast bör lämna landet eftersom hennes närvaro där besvärar hans nya hustru och hennes familj.

Hämnd. Anthony Frederick Sandys *Medea* (1868).

BILD: ART RENEWAL CENTER

Denna provokativa arrogans brukar framhållas när Medeas fasansfulla hämnd, mordet inte bara på rivalen och hennes far, utan också på sina två barn diskuteras. Jasons iskalla och nedlåtande självskhet ses som en utlösande faktor för de bestialiska dåden, och det hela brukar naturligtvis ses mot bakgrund av styrkeförhållandet mellan män och kvinnor, ett extremt uttryck för den maktfullkomliga mannen och den utlämnade kvinnans desperata maktlöshet.

Nyligen mötte jag dock en annorlunda tolkning. Vid en genomgång av dramat med en grupp Handelsstudenter visade det sig att flera av dem uppfattade Jason som "feg", "svag" och "mjukig". Orsakerna var lite olika. En kvinnlig student menade att hans attityd var grundad i rädsla för Medea, att han ville urskulda sig för att undgå hennes vrede. En manlig student å andra sidan kunde inte förstå varför Jason inte omedelbart slog ihjäl henne, han borde anat vad hon var kapabel till med tanke på vad hon gjort mot sin egen familj.

Något har verkligen hänt i synen på styrka och svaghet och maktförhållandet mellan könen.

EVA FAYE-WEVLE
Lärare på Handelshögskolan
i Stockholm

DEBATT | FORSKNINGSFUSK II

Rön för vinden

Felaktiga forskningsrön sprids i massmedierna.

IBLAND ÄR DET LÄTT att påstå saker som man saknar belägg för. Så verkar till exempel vara fallet i diskussionen om kvinnors representation i svenska företagsstyrelser och vilken effekt denna har på företagens lönsamhet. Diskussionen innehåller tyvärr ganska konforma påståenden som är lika ogrundade som de är många. Vad förklarar anhopningen av felsteg i just denna offentliga debatt? Vi vill ogärna tro att det rör sig om en avsiktlig vilja att förvränga fakta; snarare kan vi tänka oss att uttalanden som ligger i linje med en stark opinion tenderar att vara mindre välunderbyggda eftersom man kan förutse att den efterföljande granskningen kommer att vara mindre nitisk än i andra fall. En annan möjlig förklaring är vad psykologerna kallar *confirmation bias*, det vill säga benägenheten att okritiskt ta till sig information som bekräftar ens egna förutfattade meningar.

EN JANUARIMORGON I ÅR kunde man på debattplats i *Dagens Nyheter* läsa att "fler kvinnor i styrelser skapar större vinster". Påståendet var uppseendeväckande, inte minst med tanke på de stora effekter kvinnorepresentationen påstods ha (mer än 90 procents skillnad i lönsamhet). Att artikeln baserades på en magisteruppsats i företagsekonomi väckte en del skepsis angående resultatens tillförlitlighet. Efter kritiskt granskande artiklar av Peter Wolodarski (*Dagens Nyheter* 2007-01-20 och 2007-03-15) och av oss själva (*Dagens Industri* 2007-04-02) stod det också klart att resultaten inte var att lita på. Datamaterialet var bristfälligt och metoderna högst tvivelaktiga.

Innan detta hade avslöjats (vilket tog nästan två månader eftersom artikelförfattarna undanhöll sin uppsats) spreds nyheten om de lönsamma kvinnliga styrelseledamöterna som en löpeld i massmedia. Bland andra *Sveriges Television*, *Göteborgs-Posten*, *Upsala Nya Tidning*, *Norrländska Socialdemokraten*, *Sundsvalls Tidning*, *Metro* och *Privata Affärer* återrapporterade nyheten utan tillstymmelse till eftertanke. *Dagens Industri* gick längst och dammade av den klassiska rubriken "Nu är det bevisat". Flera bloggar hängde också på tåget, till exempel skrev den moderata riksdagsledamoten Anna König Jerlmyr ett inlägg där hon glädde sig över de nya rönen. Mest anmärkningsvärt var kanske att Gudrun Schyman och

Mia Odabas i *Dagens Industri* den 27 mars hänvisade till magisteruppsatsen, trots att Peter Wolodarski två veckor tidigare hade demonstrerat att den inte höll måttet.

VAD SÄGER DÅ DEN svenska och internationella forskningen om sambandet mellan kvinnlig styrelserrepresentation och lönsamhet? Faktiskt inte så mycket, om vi får tro våra eftersökningar i internationella tidsskriftsdata-baser och på internet. Vi är förvisso inte experter på området, men vår slutsats delas av Anne Boschini som har studerat denna och närliggande frågor i SNS-rapporten *Balans på toppen*.

Bland fåtalet existerande studier finns en nyligen publicerad artikel av Nina Smith, Valdemar Smith och Mette Verner vid Århus handelshögskola, där effekterna av kvinnlig styrelserrepresentation i Danmarks 2 500 största företag under perioden 1993-2001 studeras.

En genomgång av deras statistiska analyser visar emellertid att de antingen inte hittar någon lönsamhetseffekt alls, eller rent av en svagt negativ effekt av en ökad andel kvinnor i styrelserna. Då bör man dock beakta att författarna inte tar hänsyn till flera andra faktorer som styrelsestorlek, styrelseledamöternas mötesaktivitet eller företagets ägarstruktur, som i tidigare forskning har visats vara vik-

Henrik Jordahl, Daniel Waldenström.

"Nyheten om de lönsamma kvinnliga styrelseledamöterna spreds som en löpeld i massmedia. Bland andra Sveriges Television, Göteborgs-Posten, Upsala Nya Tidning, Norrländska Socialdemokraten, Sundsvalls Tidning, Metro och Privata Affärer återrapporterade nyheten utan tillstymmelse till eftertanke."

tiga för styrelsernas effektivitet. Därför bör resultaten från denna studie tolkas med stor försiktighet.

I en arbetsrapport utgiven av Nordic Innovation Centre undersöker Trond Randøy, Steen Thomsen och Lars Oxelheim de 459 största börsbolagen i Sverige, Norge och Danmark. Rapportens preliminära slutsatser, som endast bygger på ett enskilt år (2005), visar att andelen kvinnor i styrelsen inte har någon betydelse för ett företags lönsamhet och värdering på börsen. Några belägg för att aktiemarknadens värdering av ett företag beror på om det leds av män eller av kvinnor går inte heller att hitta i en nyligen publicerad studie av den erkände ekonomen Justin Wolfers vid University of Pennsylvania.

Forskningen ger alltså inget stöd för att företag med en jämnare könsfördelning i sina styrelser skulle vara mer – eller för den delen mindre – lönsamma än andra företag. Trots detta har flera representanter för den politiska sfären, med vissa statliga myndigheter i spetsen, valt att driva en annan linje.

Nutek skriver på sin hemsida att "(f)orskning visar att jämställda företag i längden är mer lönsamma än andra företag". Vilken forskning det rör sig om nämns inte. I EU-projektet Women to the Top, där Sverige deltog genom JämO, blev slagsidan ännu tydligare. "Med fler kvinnor på toppen blir både beslut och resultat bättre. Det visar flera studier." När vi tittade närmare på de studier som listas på projektets hemsida fann vi en gravt tendentiös sammanställning: samtliga "studier" tycks påvisa ett positivt samband, däribland en i dessa sammanhang flitigt citerad rapport från den amerikanska

	778.33
	4443.87
0.05%	2916.60
	1112.11
	1787.63
	1791.97
0.38%	1295.09
0.27%	767.89
	700.33
0.13%	443.83
	416.60
0.10%	412.11
0.17%	795.63

0.00%	1791.97	4.83	▲ 0.38%
0.17%	1295.09	-0.54	▼ 0.27%
0.23%	767.89	0.01	▲ 0.13%
0.16%	700.33	1.34	▲ 0.10%
0.05%	443.83	5.63	▲ 0.17%
0.38%	416.60	-6.89	▼ 0.23%
0.27%	412.11	-0.73	▼ 0.06%
0.13%	795.63	8.49	▲ 0.15%
0.10%	791.97	4.83	▲ 0.48%
0.17%	795.09	-0.54	▼ 0.27%
0.23%	767.89	0.01	▲ 0.53%
0.06%	778.33	1.34	▲ 0.00%
0.15%			▲ 0.17%
0.48%	2443.83	5.63	▲ 0.23%
0.27%	2416.60	-6.89	▼ 0.06%
			▼ 0.05%

Börstrend. Jämställdhetspolitiska ställningstaganden har letat sig in i forskningen om börsbolagens styrelser. Politiskt korrekta rön, utan vetenskaplig grund, sprids emellertid alltför lätt i massmedier, anser författarna.

FOTO: ISTOCKPHOTO

påtryckningsgruppen Catalyst som hävdar att "companies with a higher representation of women in senior management positions financially outperform companies with proportionally fewer women at the top". Någon vetenskaplig forskning är det här inte fråga om, och rapportens brasklapp om att sambandet inte kan tolkas kausalt tycks alltid falla bort när den används för att påvisa det lönsamma i könsblandade företagsledningar.

De olika exemplen ovan visar hur såväl statliga myndigheter som journalister i dagspress okritiskt återrapporterar grundlösa påståenden om effekterna av jämställdhet i näringslivet. Det mest allvarliga i detta är att myndigheterna därigenom frångår grundlagens krav på opartiskhet och saklighet.

Dagspressen kommer härvidlag något lindrigare undan eftersom den besvikne läsaren inte på samma sätt kan vifta med grundlagen framför en slarvig journalist. Ändå faller ett tungt ansvar på *Dagens Nyheter* med tanke på att tidningens debattsida marknadsförs som ett forum för kvalificerad samhällsdebatt och ofta beskrivs som ledande i Sverige.

EFTER ATT HA IKLÄTT OSS rollen som djävulens advokat vill vi betona att kvinnors representation i näringslivet förtjänar att tas på stort allvar. Att på grund av fördomar eller grupp-egoism stänga ute kvinnor eller andra grupper från styrelserummen vore inte bara en orättvisa utan också ett underutnyttjande av knappa mänskliga resurser. Den senare rent ekonomiska aspekten finns det emellertid inget stöd för i den befintliga forskningen på området. Däremot ska man förstås inte utesluta att

framtida forskning kommer att bringa ökad klarhet i frågan. För närvarande pågår flera ambitiösa datainsamlingsprojekt runtom i världen med just detta som huvudsakligt syfte. Men under tiden detta arbete fortskrider hoppas vi att debatten kommer att visa prov på mer balans och, framför allt, bättre omdöme när det gäller att skilja mellan ideologiskt motiverade appeller och vetenskapliga slutsatser. Detta gäller inte minst debattredaktörer och opolitiska tjänstemän.

HENRIK JORDAHL

Fil. dr i nationalekonomi vid Institutet för Näringslivsforskning

DANIEL WALDENSTRÖM

Fil. dr i nationalekonomi vid Institutet för Näringslivsforskning

Referenser:

Catalyst (2004), "The Bottom Line: Connecting Corporate Performance and Gender Diversity", Catalyst Institute, New York.

Nutek, "Jämställdhet – för ökad tillväxt", www.nutek.se/sb/d/155 (26 april 2007).

Randøy, Trond, Steen Thomsen och Lars Oxelheim (2006), "A Nordic Perspective on Corporate Board Diversity", Nordic Innovation Centre, Oslo.

Smith, Nina, Valdemar Smith och Mette Verner (2006), "Do women in top management affect firm performance? A panel study of 2,500 Danish firms", *International Journal of Productivity and Performance Management*, (55), 7, 569–593.

Wolters, Justin (2006), "Diagnosing Discrimination: Stock Returns and CEO Gender", *Journal of the European Economic Association*, (4), 2–3, 531–541.

Women to the top, "Jämställt ledarskap!", www.women2top.net/se/facts/tools/W2T_folder.pdf (26 april 2007).

Inbunden, illustrerad, 301 sidor
PER SUNDGREN

KULTUREN OCH ARBETARRÖRELSEN

Kulturpolitiska strävande från August Palm till Tage Erlander

Såväl borgerlighet som arbetarrörelse har sett kulturens uppgift som klassöverskridande och samhällsintegrationskraft. Den viktigaste motsättningen på kulturpolitikens område har inte gått mellan borgerlighet och arbetarrörelse, utan mellan elit och massa, mellan akademiskt utbildade ledare och deras medlemmar och väljare. Den slutsatsen drar Per Sundgren i sin idéhistoriska avhandling KULTUREN OCH ARBETARRÖRELSEN.

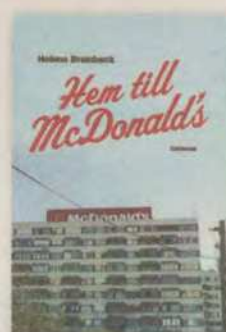
Avhandlingen behandlar kulturpolitiska strävanden från den organiserade folkbildningens första stapplande steg i slutet av 1800-talet till de första kulturpolitiska programmen femtio år senare.

HEM TILL MCDONALD'S

Där människor vill vara, dit kommer McDonald's. I sina annonskampanjer framställer sig företaget som en del av det svenska, med inhemska värderingar. Här visar författaren exempel på hur globala företag aktivt jobbar för att bli en naturlig del av människors liv; hur de får sina kunder att ha sina »vardagliga relationer i och genom den globala ekonomin».

HELENE BREMBECK

Inbunden, illustrerad, 189 sidor

CARLSSON BOKFÖRLAG

STORA NYGATAN 31, 111 27 STOCKHOLM
TEL 08-545 254 80 FAX 08-796 84 57
WWW.CARLSSONBOKFORLAG.SE

Pankaj Mishra

på jakt efter Buddha

Pankaj Mishra är en av de mest intressanta indiska författarna idag. Han medverkar flitigt i många tidningar och tidskrifter världen runt. När Mishra 1992 flyttade till den lilla byn Mashobra vid foten av Himalaya började han fundera över Buddha och buddhismen. Resultatet blev *Buddha i världen*, en spännande blandning av reseskildring, självbiografi och filosofisk essä. Boken valdes till en av årets 100 viktigaste böcker av *New York Times* när den kom ut.

FINNS I HANDELN NU!

WWW.ORDFRONT.SE

POSTMODERNISMENS KRIS

Postmodernismen har under de senaste decennierna utövat ett stort inflytande på samhällsvetenskap och humaniora. Men vilka blir konsekvenserna av kritiken av upplysningstraditionen och dess vetenskapsideal?

Axess har bätt några utländska och inhemska akademiker och kulturskribenter att fundera över postmodernismens undflyende väsen.

Postmodernismen raserar vårt kunskapsarv

MODERIKTIGT NONSENS | Under historiens gång har det funnits personer som har försökt tänka "tvärtom" – i den meningen är postmodernismen inget nytt. Men den angränsar till vetenskapsfobi och har skapat en utbredd förvirring kring frågan om vad kunskap är. Resultatet riskerar att motverka snarare än gynna frigörelse och framsteg.

O rdet "postmodernism" verkar ha myntats för att inmuta det allra senaste, den fjärmaste punkten på kartan plus ett. Men i en viss mening verkar postmodernismen inte alls vara en nyhet utan bara ytterligare ett exempel på ett återkommande mönster som går så långt tillbaka som vi kan se. Postmodernismen gäcker notoriskt alla definitioner, men om vi antar att den åtminstone omfattar en misstänksamhet mot stora berättelser, en iver att problematisera allting (i synnerhet det som verkar vara minst problematiskt), kunskapsteoretisk och etisk relativism och motvilja mot grundlighet samt en "lekfull" eller "ironisk" syn på sanningen, ger historien prov på en hel del personer som påminner om postmodernister och tankeströmningar som påminner om postmodernism.

Det har alltid funnits människor som har betraktat världen och de sociala arrangemangen och bestämt sig för att göra tvärtom mot vad man förväntat sig. Det har också funnits personer med en mer nyanserad syn på saken, men som av *andra* har framställts som motvallskärringar. Aristofanes porträtterade ironikern Sokrates som just en filosof som sätter käppar i hjulet för andra, som inspirerar söner att göra uppror mot sina fäder, att säga emot allt de påstår och in absurdum utmana gängse visheter.

Aristofanes Sokrates i *Molnen* var en karikatyr (och enligt en berättelse satt Sokrates i publiken och skrattade hejdlöst), men denna karikatyr kan mycket väl ha haft betydelse för de med döds-

Av

Ophelia Benson & Jeremy Stangroom

Redaktörer för sajten www.butterfliesandwheels.com, som ifrågasätter "moderiktigt nonsens", samt författare till den aktuella boken *Why Truth Matters* (2006).¹

Översättning: Joachim Retzlaff

straff förbundna anklagelser som riktades mot Sokrates; att han inte trodde på Athens gudar utan införde nya och att han förledde stadens ungdom.

Utgången var olycklig för Sokrates välbefinnande i stunden, men bidrog förmodligen (med Platons hjälp) till hans ryktbarhet på lång sikt. Att göra motsatsen mot det förväntade får ofta den effekten. Det kan kräva stora ansträngningar att se bakom skenet och tänka kritiskt om seder och bruk, men det kan också vara ett sätt att få uppmärksamhet, antingen beundrande eller föraktfull.

Den indiske prinsen Siddharta Gautama (Buddha) gjorde på 500-talet f. Kr. enligt legenden också motsatsen till det förväntade, liksom andra asketer och heliga män historien igenom ända

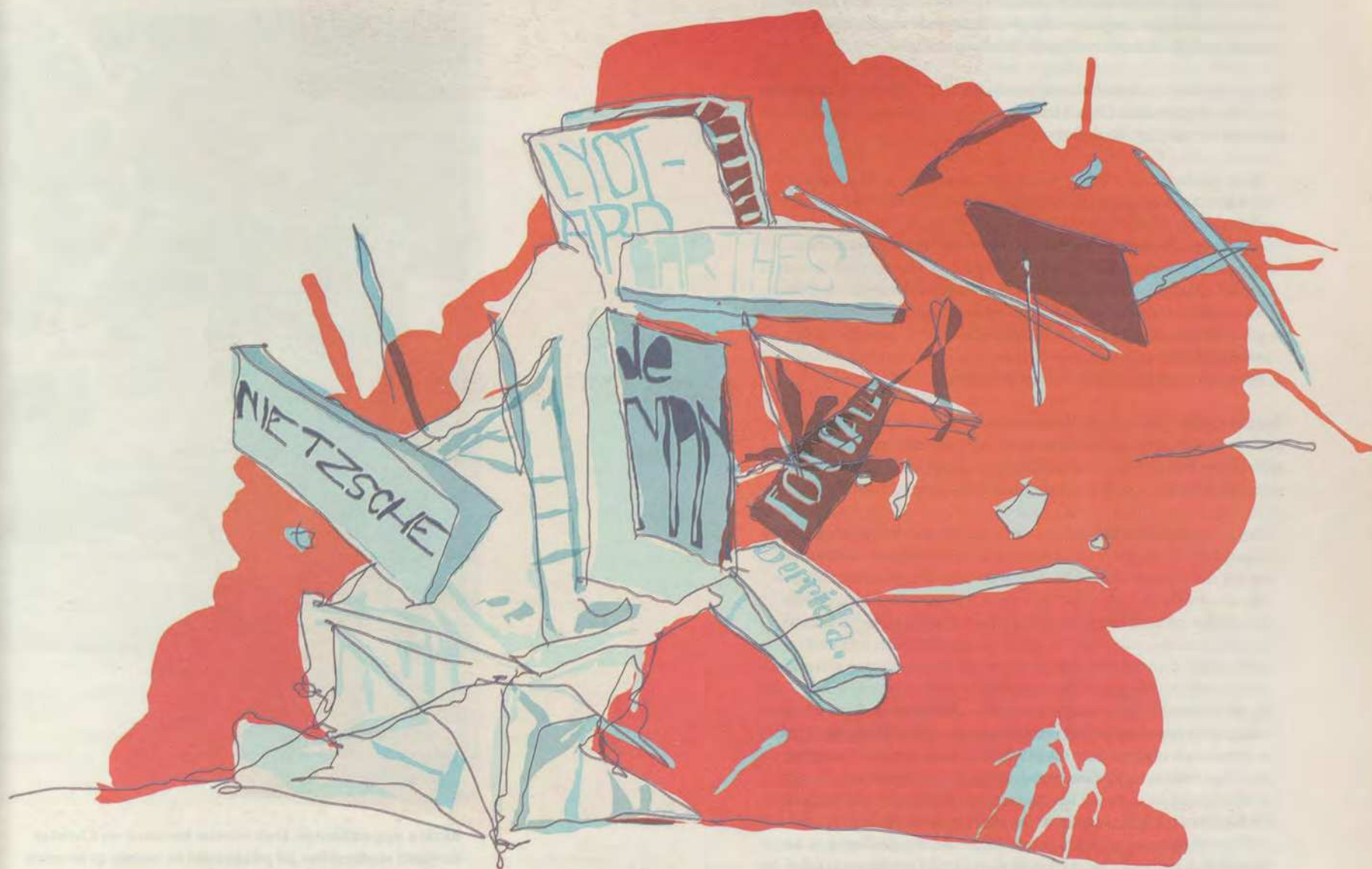

ILLUSTRATION: LINUS NYSTRÖM

till Thoreau och Gandhi och Ted Kaczynski ("unabombaren"). Eftersom flertalet människor önskar sig bekvämlighet och välgång och (om möjligt) lite lyx, blir de som avsiktligt vänder ett sådant liv ryggen och väljer fattigdom och obekvämlighet med nödvändighet motvallskärringar. Cynikern Diogenes, som Platon betecknade som en Sokrates som blivit galen, är ett annat exempel: han menade att åtskillnaden mellan dygd och last är den enda som spelar någon roll och att andra gängse åtskillnader (mellan offentligt och privat, rätt och tillagat, mitt och ditt) är värdelösa. Eller, moderiktigt uttryckt: han "problematiserade binära distinktioner".

Cynismen blev en vida spridd rörelse eller tankeströmning i den hellenistiska världen. En forskare i Nya testamentets exegetik menar att Jesus var en upplärd cyniker och att många av de yttanden som slår kristna som nya och unika i själva verket inte är någotdera, utan vanlig cynism. Cynismen går nämligen i allmänhet ut på att göra eller förorda raka motsatsen till det (socialt, inte cyniskt) vanliga: vända den andra kinden till, lägga av såväl skjorta som mantel, tala med en kvinna från Samarien, helbrädagöra på sabbaten, låta de döda begrava de döda, förkasta stenandet av en äktenskapsbryterska – allt detta är tvärtom.

Men att göra motsatsen till det förväntade är lättare i förindustriella samhällen än i moderna (eller postmoderna), där ekonomin och yrkeslivet är så komplext att det finns ett otal föränderliga och överlappande grupper och mikrokulturer med olika normer och förväntningar.

DET SOM ÄR ETT BROTT mot konventionerna i ett sammanhang kan vara den mest slaviska konformism i ett annat. På en familjesammankomst eller en klassträff eller ett knytkalas i kvarteret kan postkoloniala, sexuellt öppensinnade, queerteoretiska åsikter vara kittlande exotiska, men tillbaka i grottekvarnen, på institutionsmöten eller föreläsningen i avgränsningsproblem och

hybriditet, är de inte alls så häpnadsväckande. I den mån projektet är att vara oöverträffat radikal, att bli en ny Nietzsche eller Freud genom att finna tidigare oproblematiserade strukturer att problematisera, kan uppgiften alltså vara förfärande svår. Det är sent i spelet. Spelarna har hållit på länge, de har gång på gång sökt igenom terrängen och vänt på varenda sten – och allt guld och alla smaragdena, ja, till och med kolet och sandstenen och gruset, grävdes upp och forslades bort för länge sedan. Hur länge man än söker, hur tålmodigt man än gräver och skrapar och vrider och vänder, kanske det inte finns något kvar att finna. En icke beskriven stenskarva eller barkbit hjälper inte långt. Det är färdigspelat på fältet.

"Föreställningen att ingen enda synpunkt, teori eller uppfattning ska privilegieras framför en annan (och att ingen diskurs får tystas ned) är en lärosats i postmodernistisk kritik och analys."

Alan Pearson i *International Journal of Evidence Based Healthcare*.

Den enda utvägen är att problematisera själva fältet. Vad är fältet? Vilken grund står de som problematiserar på? Kunskapen själv, verkligheten själv, sanningen själv – vetenskapen och förnuftet, grundvalen för modernt vetande och modern praxis. Det blir nödvändigt att ifrågasätta eller dekonstruera eller neget inte bara kriterierna på vetenskap och förnuft utan vetenskapen och förnuftet själva, som i denna artikel av Frederick Zaman i *Theory & Science* från 2001:

Denna uppsats erbjuder en postmodern "dekonstruktion" av grundläggande fysikalisk teori, nämligen den klassiska fysikens orsak och verkan så som de specificeras av Newtons rörelselagar (...) Denna dekonstruktion av "newtonsk text", som visar att de

yttre krafternas förmodade kausalitet i klassisk fysik verkligen är en social konstruktion [vilket postmodern sociologi påstår all teori vara], vederlägger naturvetenskapens antagande om den moderna vetenskapliga diskursens objektivistiska grundvalar.

I en artikel om evidensbaserad medicin från 2006 framförs ännu starkare påståenden. Dave Holmes, Stuart J. Murray, Amélie Peron och Geneviève Rail skriver:

Inom medicin och vårdvetenskap har en mäktig evidensbaserad diskurs skapat en uppsjö avknoppningar, som specialtidskrifter och vägledning för bästa praktik (...). Att avslöja den dolda politiken i den evidensbaserade diskursen är av yttersta vikt, och det är denna uppgift som lägger grunden för vår kritik (...). Syftet med denna artikel är att visa att den evidensbaserade rörelsen inom medicin och vårdvetenskap är upprörande exkluderande och farligt normativ med avseende på vetenskaplig kunskap. Vi hävdar att den evidensbaserade rörelsen inom medicin och vårdvetenskap därför är ett bra exempel på *mikrofascism* på dagens vetenskapliga arena.

Denna artikel blev skarpt kritiserad av bland annat *The Guardian*s vetenskapskolumnist Ben Goldacre och *International Journal of Evidence Based Healthcare* publicerade ett genmäle av Alan Pearson som inleddes med följande förklaring av postmodernismen:

Det postmoderna tänkandet, som präglade ett antal akademiska discipliner under 1900-talets båda sista årtionden, och fortfarande är vid full vigör på vissa håll, har spelat en viktig roll för skapandet av nya sätt att utveckla idéer inom konst, vetenskap och kultur. Den relativism den grundar sig på och den "befrielse" från heliga kor som den söker har sin plats inom sjukvården och vårdvetenskapen. I sin enklaste form (...) är postmodernismen en reaktion på moderniteten – den period då vetenskapen åtnjöt förtroende och stod för framsteg – och är huvudsakligen inriktad på att ifrågasätta den centrala roll vetenskap och etablerade kanoner, discipliner och institutioner tilldelats i framåtskridandet. "Sanningens" karaktär är ett återkommande tema för postmodernister, som i allmänhet påstår att det inte finns några sanningar, utan bara en mångfald verkligheter, och att uppfattningarna om människans villkor är dynamiska och mycket olikartade. Föreställningen att ingen enda synpunkt, teori eller uppfattning ska privilegieras framför en annan (och att ingen diskurs får tystas ned) är en lärosats i postmodernistisk kritik och analys.

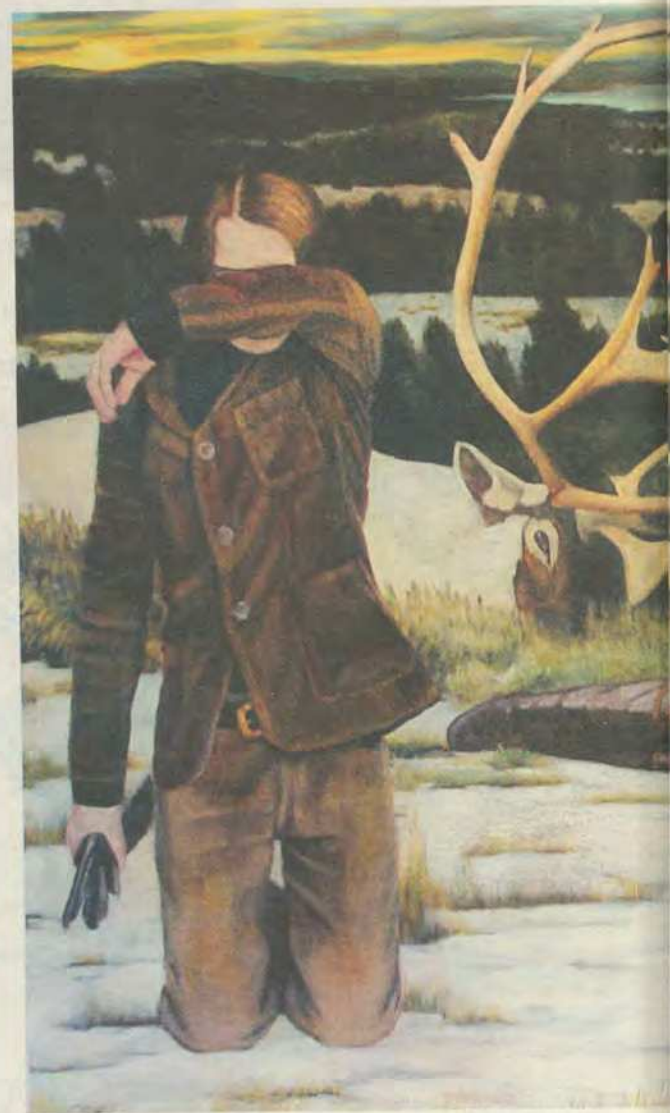
Det är enkelt att finna exempel på detta slag av teoretiskt och kunskapsteoretiskt jämlikhetsivrande. Postmodernistiska synsätt i vid mening är exempelvis vanliga inom antropologin, där

En av följderna av den kunskapsteoretiska relativismen är emellertid en sådan utbredd förvirring rörande vad som konstituerar kunskap (...) Kunskap förväxlas med skälighet och skälighet med det "rättvisa" i att "båda sidor" förtjänar att höras.

de är förbundna med en allmän kritik av det som uppfattas som den västerländska vetenskapens totaliserande och förtryckande aspekter. Thomas Gregor och Daniel Gross påpekar sålunda i *American Anthropologist* att det har kommit ut många böcker där antropologin anses

underlätta kolonialism och andra förtryckande relationer (...) bidra till den dåliga behandlingen av infödda folk genom romantiserade framställningar av deras kultur som inte beaktar deras hotade ställning, samt tillåta etniskt och kulturellt främmande utomstående att skapa och saluföra vilseledande eller rent av exploaterande karikatyrer av andra samhällen.

Postmodernismen erbjuder en flyktväg från antropologins förment reaktionära centrum. På grundval av något av ett antal olika kunskapsteoretiska påståenden – att det finns en mångfald verkligheter (samtliga socialt konstruerade), att sanningsanspråk med nödvändighet är inbäddade i språkspel eller diskurser eller maktrelationer, att antagandet att språket över huvud taget hänvisar till världen är naiv "närvarometafysik" eller dylikt – kan postmodernister utan vidare hävda att antropologin måste göra sig kvitt sitt imperialistiska förflutna, förkasta det vetenskapliga paradigmat

Binära oppositioner. Den norske konstnären Christer Karlstad undersöker på postmodernt manér gränserna mellan natur och kultur.

och återuppfinna sig själv som en moraliskt engagerad vetenskap.

Detta kan låta som en retorisk överdrift, men den är allvarligt menad. Louise Lamphere, tidigare ordförande i American Anthropological Association, hävdar exempelvis att det finns ett "pockande behov" av en "engagerad antropologi", i vilken den moraliska förpliktelsen övertrumfar opersonliga vetenskapliga hänsyn och där de samhällen som antropologerna undersöker behandlas som jämbördiga parter i forskningsprocessen. I en artikel om "Perils and Prospects for an Engaged Anthropology" i *Social Anthropology* skriver hon:

Det finns en mängd kritiska samhällsfrågor som antropologer för närvarande undersöker där våra kvalitativa metoder, djupa fältstudier och kunskaper om lokala språk och kulturer ger oss viktiga insikter om källorna till sociala problem och också om möjliga lösningar på några mycket allvarliga samhällsproblem.

På ett liknande sätt påstår Nancy Sheper-Hughes att en kritisk antropologi kommer att "slå fast de vetbara fenomenens subjektivitet och hävda att 'reflektion' är en giltig kategori och *metod för upptäckt*" (förf.:s kurs.). Hon menar vidare att antropologerna bör arbeta "negativt", utöva "barfotaantropologi" och "bryta med förväntade akademiska roller och deras status".

Denna önskan bland antropologer att radikalisera sitt ämne och avvisa den dominerande vetenskapliga ortodoxin kan leda dem till att formulera ståndpunkter som i hög grad strider mot det intuitivt riktiga. Frederique Appffel Marglin skriver i sin essä "Smallpox in two Cultures" exempelvis om kolonialförvaltningens kampanj på 1800-talet och den indiska regeringens kampanj på 1970-talet för att vaccinera den indiska befolkningen mot smittkoppor. Hon stannar inte vid att helt rimligt påpeka att kolonialtjänstemännen och de indiska regeringstjänstemännen var taktlösa när de sa att de som inte ville låta vaccinera sig var

vidskepliga och irrationella. Hon har ett större syfte än så: "att utmana vetenskapens anspråk på att vara en överlägsen kunskapsform som gör mer traditionella tanke-system föråldrade".

I antologin *Dominating Knowledge* från 1990 framför hon denna anklagelse genom att problematisera den västerländska medicinens – inte helt orimliga, kan det tyckas – binära motsatsställning mellan sjukdom och hälsa, död och liv och på ett ogynnsamt sätt jämföra den med den traditionella indiska kulturen av Sitala, smittkopornas gudinna.

Genom att göra sjukdom, lidande och död till något absolut negativt, genom att på ett ömsesidigt uteslutande sätt ställa dem mot hälsa och liv kan den vetenskapliga medicinens kunskapsystem skilja det i individen och befolkningen som är ett absolut ont, den fiende som ska utplånas, från det som är gott, hälsa och liv. I denna process kan den objektivera människor och gör så med alla de repressiva politiska möjligheter som objektiveringen erbjuder.

Det är ganska förbluffande med en vetenskapsfobi som går så långt att den anser det vara skadligt och repressivt att "göra" sjukdom, lidande och död till något "negativt". Det är sällsamt att Marglin ens för ett ögonblick räknar med möjligheten att mänskligt lidande kunde ha varit en källa till glädje och behag om inte den västerländska medicinens förtryckarsystem hade ingripit.

Marglins funderingar har knappast påverkat vaccinationsprogrammen. Det var faktiskt just ett sådant samordnat program som mot slutet av 1970-talet utrotade smittkoporna i världen, en sjukdom som länge ansetts vara den värsta av alla infektionssjukdomar. Men det finns andra fall där detta slag av kunskapsrelativism och skepticism rörande möjligheten av sanning har haft mer ödesdigra konsekvenser.

Det finns inte minst en utbredd förvirring rörande vad kunskap är, vilka krav som ställs på underbyggnad av den, vilka belägg

som är giltiga och vilka som inte är det, varför den är av betydelse och liknande, mycket grundläggande frågor. Under en tid då vetenskaplig läskunnighet är allt viktigare är en sofistikerat ironisk syn på vetenskapen och förnuftet inte till hjälp. Sådant bidrar till att ge näring åt den typiskt journalistiska föreställningen att det i varje "diskussionsfråga" finns exakt två sidor som måste höras, vilket ger upphov till falska "kontroverser" där den ena sidan har alla bevis på sin sida och den andra bara lösa påståenden, men där den förmenta kontroversen ändå rullar på i det oändliga.

I Storbritannien förekom exempelvis en pseudoskandal om MMR-vaccinet (mot mässling, påssjuka och röda hund) och dess påstådda koppling till förorsakandet av autism. Andre Wakefield, en forskare vid Royal Free Hospital i London, publicerade 1998 en artikel där han uppgav att han hade påträffat spår av mässlingviruset i inälvorna på tolv barn med autism. Han antydde att MMR-vaccinet skulle kunna vara farligt, men hade inga verkliga belägg. Likväl uppstod en panik kring MMR-vaccineringen, med en fallande andel barn som fick vaccinet och en ökad förekomst av mässling – en farlig sjukdom.

Allmänhetens vetenskapliga läskunnighet hotas vidare av vissa religiösa gruppers krav på att skolorna, särskilt i USA, ska undervisa om "intelligent design" jämte eller i stället för evolutionsbiologi. Det finns ett allt högre berg av belägg till stöd för den senare och inget till stöd för den förra. Men ändå behandlar medierna och till och med ansedda förlag som Cambridge University Press frågan som en verklig kontrovers och förespråkarna för "intelligent design" som kunskapsmässigt respektabla diskussionsdeltagare.

Ett annat påstående som nått en bredare allmänhet är att Einsteins hustru Mileva Marić har hans icke erkända medarbetare under större delen av hans produktiva karriär. Det finns i princip inga belägg för detta påstående (förutom Einsteins bruk av ordet "vår" i samband med hans arbete i några brev till Marić), vilket fysikern Allen Esterton mycket utförligt har visat. Men de som talar för Marićs framträdande roll kräver återigen att behandlas som jämbördiga med vetenskapshistoriker och Einstein-forskare som är föga imponerade av spekulationerna i vad Marić kan tänkas ha gjort. Det amerikanska Public Broadcasting Service, som har utbildning som en del av sin uppgift, har visat en dokumentär om Marić som Esterton har visat vara fullspäckad med fel.

Helt nyligen påstod en annan tv-dokumentär att DNA-prover och statistik visar att en grav i Jerusalem är "Jesu släkts". Återigen, och som R. Joseph Hoffmann har påpekat, finns inga verkliga belägg, återigen är påståendet absurt – och ändå får det en hel del, företrädesvis seriös och godtrogen, uppmärksamhet i

Oppositionslusta, nihilism, brott mot spelreglerna och ifrågasättande av alla grundvalar kan vara nyttiga, men de har också sina risker. Faran med rivningsarbete är att man kan förstöra något mycket värdefullt som inte kan ersättas.

medierna och av allmänheten.

Förintelsehistorikern Deborah Lipstadt noterade en liknande förvirring i fjol, när utgivarna av *The Daily Northwestern* beslöt låta professorn i elektroteknik och Förintelseförnekaren Arthur Butz få en kolumn "för att, som de sa, 'underlätta en mer uppläst debatt om Butz försanthållanden'". I artikeln "Distortions are not Worth Debating" från 2006 skriver Lipstadt:

Detta påminner om att underlätta en debatt mellan dem som hävdar att jorden är platt och naturvetenskapsmän eller mellan folk som säger att slaveriet aldrig har förekommit och historiker som forskar på slaveriet. Butz försanthållanden har dokumenterats vara lögnar. Tro inte mig på mitt ord, tro Royal High Court of Justice och två olika appellationsdomstolar.

Lipstadt sammanfattar:

Låt sådana som Butz och Irving fortsätta tala till nynazister och andra förnekare. Det har de rätt att göra. Men varken *Daily* eller någon annan tidning har någon skyldighet att publicera sådana lögnar.

En av följderna av den kunskapsteoretiska relativismen är en utbredd förvirring rörande vad som konstituerar kunskap eller ett legitimt kunskapsanspråk och vad som inte gör det. Kunskap förväxlas med skälighet och skälighet med det "rättvisa" i att "båda sidor" förtjänar att höras, ja, få en aktiv publicitet.

DET ÄR LÄTT ATT FÖRSTÅ vad som får postmodernister och andra att värdesätta kunskapsrelativism. Det har sin grund i önskan om jämlikhet. Det är illa nog att länder i väst växer sig feta på alla andras fattigdom, det är helt oacceptabelt att deras vetenskapsmän, filosofer och läroanstalter också ska bestämma vilka metoder och verktyg som ska anses vara de bästa för att utforska världen. Att tillåta detta vore ju att lägga epistemologisk makt – makten att avgöra vad som räknas som kunskap – till den ekonomiska, politiska och militära makt som västländerna redan har. Lösningen blir då att helt enkelt favorisera påståenden från människor som på olika sätt är förtryckta och marginaliserade. Om inte annat är det ju uppenbart att de vet mer om sin situation än företrädare för de krafter som förtrycker dem.

Men problemet är att detta *inte* är uppenbart. Det finns inget skäl att anta att bara den omständigheten att människor är förtrampade gör att de har sanna föreställningar om sin situation och den värld som har smitt ränker för att försätta dem i den. Smittkoppor orsakas av ett virus, och det faktum att vissa människor anser sjukdomen vara associerad med en gudinna gör den inte mindre orsakad av ett virus. På liknande sätt är en elektrisk storm ett naturligt väderfenomen, och det faktum att vissa människor har trott att den är ett tecken på gudarnas vrede gör den inte mindre till ett naturligt väderfenomen. Enkelt uttryckt: världen äger en realitet som är oberoende av de påståenden människor faller om den. Att vara förtryckt och marginaliserad gör inte automatiskt människor i stånd att få grepp om den.

Det troliga svaret på detta från vilken halvbildad postmodernist som helst är att helt enkelt förneka att någon verklighet oberoende av medvetandet existerar. Ta till exempel den franske sociologen Bruno Latours arbeten. I sin essäsamling *Pandora's Hope* verkar han mena – en stor del av hans prosa är avsiktligt dunkel – att vetenskapliga kunskapsobjekt endast existerar i den mån de artikuleras via de mångfaldiga medieringar som konstituerar vetenskaplig praxis. Han påstår exempelvis att satsen *Det hänvisar till något där*

indikerar säkerheten, fluiditeten, spårbarheten och stabiliteten hos transversella serier av förmedlare på linje, inte en omöjlig korrespondens mellan två vertikala domäner på stort avstånd från varandra.

Detta slag av tvärtomtänkande antas självfallet ha ett antal radikala implikationer. Latour insisterar till exempel på att existens inte är ett antingen-eller: något en enhet antingen har eller inte har. Det är snarare så att en enhet blir mer verklig ju mer den är förbunden med andra enheter som i sin tur har samröre med den. Vi bör vidare aldrig säga "det existerar" eller "det existerar inte" (om man inte är Bruno Latour vill säga och svarar på en fråga några sidor före i boken om huruvida jäsningsämnen existerade innan Pasteur hittade på dem, för då kan man svara: "Nej, de existerade inte innan han dök upp" – ett svar som är uppenbart, naturligt och till och med, som jag kommer att visa, i överensstämmelse med sunt förnuft!").

Latours allmänna tillvägagångssätt är att använda en absurt utsmyckad och retorisk stil för att grumla ett antal begreppsfält, förmodligen i hopp om att på så sätt få det banala att framstå som djupsinnigt. Han är särskilt förtjust i att sudda ut skillnaden mellan vår kunskap om objekten och själva objekten (det som Susan Haack kallar *the passes-for fallacy*, "tas-för-felsluter"). Ett exempel hämtat från hans diskussion av en artikel av Louis Pasteur som handlar om upptäckten av jäsningsämne förbundet med mjölksyrajäsning:

Naturens förmågor modifieras mellan berättelsens början och slut. I artikelns början lever läsaren i en värld där relationen mellan organisk materia och jäsningsämnen består i kontakt och nedbrytning (...). Mot slutet lever läsaren i en värld där ett jäsningsämne är lika aktivt som någon annan, redan identifierad livsform (...).

Det behöver knappast sägas att Latour här helt enkelt påstår det han ska bevisa, nämligen att yttervärlden på något vis påverkas av kunskapsprocessen. Det han låtsas inte säga är förmodligen att världen ter sig annorlunda när vi vet vissa saker om den. Nåväl,

det är uppenbart. Hans retoriska trick för att kamouflera denna truism eller ge den en fernissa av djupsinne består helt enkelt i att låtsas som om han talar om världen och inte om vår kunskap om eller erfarenhet av den.

Alan Sokal och Jean Bricmont klagar i boken *Intellectual Impostures* just över Latours benägenhet att blanda ihop utsagor om kunskap med utsagor om ting. Det yttrande av Latour som väcker deras förargelse är:

Eftersom biläggandet av en kontrovers är orsaken till framställningen av naturen, inte följden av den, kan vi aldrig använda resultatet – naturen – till att förklara varför kontroversen har bilagts.

Om denna taskspelarkonst säger Sokal och Bricmont:

Lägg märke till hur Latour, utan kommentar eller argument, glider från "framställningen av naturen" i satsens första hälft till "naturen" utan kvalificering i den andra hälften. Om vi skulle läsa "framställningen av naturen" i båda hälfterna, skulle vi få truismen att vetenskapsmännens framställningar av naturen (det vill säga deras teorier) uppnås genom en social process och att gången i och resultatet av denna sociala process inte kan förklaras av resultaten.

DET FINNS EN FÖRESTÄLLNING om att de typer av frågor som har diskuterats i denna artikel huvudsakligen är lokala eller bara angelägna för ett fåtal, att de må vara viktiga inom akademien men knappast relevanta för människors liv utanför denna. Men en sådan uppfattning är felaktig. Det finns goda skäl för alla att bjuda motstånd mot den postmoderna nihilismen rörande möjligheten av kunskap och sanning.

Ett tvingande skäl är att det är minst lika troligt att strävan efter och ackumuleringen av kunskap är frigörande som att den är förtryckande eller kolonialistisk. Historiskt har fasthållandet av en skarp skiljelinje mellan underbyggda påståenden och lösa påståenden utan närmare kvalificering varit en kraft för frigörelse och framsteg och mot godtycklig maktutövning och illegitima institutioner. Meera Nanda belyser detta i sin *Prophets Facing Backward*:

Mot bakgrund av en uppväxt i en småstad i norra Indien såg jag min naturvetenskapliga utbildning som en källa till personlig upplysning. Naturvetenskapen, i synnerhet molekylärbiologin, hade givit mig ett helt annat perspektiv på den kosmologi som låg bakom de religiösa och kulturella traditioner jag fostrades i. Vetenskapen gav mig goda skäl att principfast säga "Nej!" till många av mina nedärvda föreställningar om Gud, naturen, kvinnor, skyldigheter och rättigheter, renhet och befäclelse, social status och mina relationer till andra medborgare. Jag hade (...) fått modet att hävda rätten att följa mitt eget öde, eftersom jag lärt mig att kräva goda skäl för de krav som ställdes på mig.

Oppositionslusta, nihilism, brott mot spelreglerna och ifrågasättande av alla grundvalar kan vara nyttiga, men de har också sina risker. Faran med rivningsarbete är att man kan förstöra något mycket värdefullt som inte kan ersättas.

Trots alla plågor och lidanden som utmärker människolivet har vi vissa fördelar gentemot även de intelligenta djuren. Vi kan berätta för varandra vad som hände när en av oss var frånvarande, vi kan tala om minnen och göra upp planer för framtiden; vi kan sörja, förklara och fantisera tillsammans eller på egen hand. Vi har ett språk, och vi har ett skriftsystem och andra former av dokumentation. Det innebär att vi kan ackumulera kunskap på ett sätt som inget djur på jorden kan komma i närheten av. Det tog oss miljoner år att odla fram denna talang och använda den, men vi har nu ett kunskaps- och vetenskapsarv som byggts upp under århundraden: ett gigantiskt korsord där bitarna griper in i varandra, för att använda Susan Haacks metafor. Detta arv är naturligtvis av stor praktisk nytta, men det har också ett stort icke-instrumentellt värde på liknande sätt som musik och konst, drama och poesi, katedraler och buddhorna i Bamiyan.

Om vi ska kasta bort allt möjligt sådant, om vi ska spela ut kortet "tvärtom", måste vi följa försiktighetsprincipen: vi måste ha goda skäl att tro att det vi kastar bort inte är av stort värde. Genom sina ungdomliga överdrifter, sin önskan att chockera, att kittla, att törna mot gränser och konventioner kommer postmodernismen ingenstans ens i närheten av att uppfylla detta krav på försiktighet.

1 Why Truth Matters recenseras på sidan 43 i detta nummer av Axess.

Övriga fotnoter till artikeln finns på www.axess.se

Frigörelsen förvandlas till förtryck

FRÅN SPENGLER TILL DERRIDA | Postmodernismens intellektuella rötter kan spåras till demokratifientliga antifilosofier. Franska teoretiker som Foucault, Derrida och Deleuze har lagt grunden för en ny anti-humanism. Deras fördömanden av förnuftet påminner alltför väl om den europeiska reaktionen under decennierna runt år 1900. Samtidigt ignorerar den postmoderna vänstern verkliga problem och orättvisor till förmån för en obskyr "metapolitik", hävdar Richard Wolin.

Att arvet från upplysningen inte bara attackeras av de vanliga belackarna på den politiska högerkanten utan även av företrädare för den akademiska vänstern måste nog anses vara ett av de mest besynnerliga inslagen i samtiden. En skarpsynt kommentator konstaterade nyligen att "fördömanden av upplysningen" i dag har "utvecklats till något som liknar en intellektuell kampsport, där element från både vänster och höger kan göra gemensam sak".

En av vår tids särigheter är alltså det faktum att invändningar mot upplysningen som en gång uteslutande framfördes av den politiska högern har fått nytt liv bland företrädare för den politiskt korrekta kulturvännern.

Postmodernismens förkämpar åberopar ofta arvet från motupplysningen som sitt eget. Argumentet går ut på att eftersom demokratin har varit och fortsätter att vara ansvarig för så många politiska missförhållanden och eftersom kritiken av den moderna demokratin tog sin början med antifilosoferna (Antoine de Rivarol, Augustin Barruel, Joseph de Maistre, med flera) så kan man väl lika gärna mobilisera deras kraftfulla invändningar i den postmoderna politiska kritiken? Som Chantal Mouffe, framträdande förespråkare för den postmoderna politiska teorin, gör gällande räcker det att förse motupplysningens ståndpunkt med en ny "artikulering" (ett anspråk som framförs med avsiktligt dunkel) för att det skall kunna användas för den postmoderna vänsterns syften. Men de som förespråkar detta konvenansparti mellan extremhöger och extremvänster lämnar inte några garantier eller försäkringar för att slutresultatet av denna politiska ympning kommer att resultera i större frihet snarare än i ett storslaget politiskt missfall.

Ett av de avgörande momenten bakom denna problematiska syntes mellan höger och vänster är ett märkligt kapitel i idéhistorien, varigenom moderna antifilosofier som Nietzsche och Heidegger blev intellektuella idoler i efterkrigstidens Frankrike – särskilt för poststrukturalister som Jacques Derrida, Michel Foucault och Gilles Deleuze. En radikal cynism om förnuftet och demokratis möjligheter, som en gång var ett säkert kännetecken på reaktionärt tänkande, blev paradoxalt nog den postmoderna vänsterns varumärke.

De som har följt det intellektuella livet

Av
Richard Wolin

Professor i historia vid City University i New York.
Han har skrivit böcker som *The Seduction of Unreason* (2004)
samt den till svenska översatta *Heideggers barn* (2003).
Hans senaste bok är *The Frankfurt School Revisited* (2006).

Översättning: Henrik Celerander

i Frankrike har ofta kunnat notera att även om Tyskland förlorade på slagfältet så segrade landet i Quartier Latins seminarierum, boklådor och kaféer. Anklagelser mot den "Västerländska civilisationen" i Spenglers anda, av det slag som en gång hade odlats av företrädare för den intellektuella högern i Tyskland, utvandrade under 1960-talet till andra sidan av floden Rhen, där de fick ett nytt liv. Det är ironiskt att läror med koppling till motupplysningen som på grund av deras otvetydiga anknytning till fascismen hade blivit tabu i Tyskland – Nietzsche hade ju, när allt kommer omkring, kanoniserats som naziregimens officiella filosof och Heidegger var under en tid dess mest frispråkiga filosofiske förespråkare – tycktes vara de som bäst fångade den stämning

1789. I en anda av radikal nominalism konstaterade den franske rojalisten att han hade träffat fransmän, italienare, ryssar och till och med perser (om än endast i Montesquieus skrifter). Men "människligheten" eller "människan i allmänhet", menade han, var ett påfund av de radikala filosofernas överhettade fantasi. "Människan" som sådan fanns inte.

ANGREPP PÅ HUMANISMEN var också något som kännetecknade den franska strukturalismen och denna inriktning kom i många avseenden att ange tonen för de radikala poststrukturalistiska doktriner som följde. Som en kritiker träffande har anmärkt: "Strukturalismen var (...) en rörelse som i stor utsträckning kastade om 1700-talets förhållande av förnuftet, vilket hade varit upplysningsfilosofernas, *les Lumières*, credo". Det var i denna anda som Claude Lévi-Strauss, en av rörelsens grundare, försökte göra antropologin till ett redskap för kulturkritik.

Lévi-Strauss är berömd för att ha lagt ansvaret för 1900-talets fasor – krig, folkmord, kolonialism, såväl som hotet om kärnvapenutplåning – vid den västerländska humanismens tröskel. I en intervju från 1979 sade han: "Alla de tragedier som vi har genomlevt, först kolonialismen, sedan fascismen och slutligen koncentra-

När den moraliska relativismen kombinerades med ett antihumanistiskt inspirerat självhat mot västerlandet frambringade den en okritisk tredjeverldsrörelse, en inriktning som nådde sin höjdpunkt i Foucaults entusiastiska stöd till Irans islamska revolution.

av Kulturpessimismus som var förhärskande bland franska intellektuella under efterkrigstiden. Saken blev inte bättre av att det nya angreppet mot "filosofin" kom från upplysningens eget hemland.

En av grundbultarna i motupplysningens program var ett angrepp på humanismen. Genom att bestrida den absoluta monarkins gudomliga ursprung hade de tvivlande filosoferna ruckat på skapelsens stege och därigenom underminerat moralen och framkallat socialt kaos. För antifilosoferna gick det en rak linje mellan renässansens humanism, det protestantiska kätteriet och upplysningens ateism.

I *Considérations sur la France* (1797) försökte Maistre försvara de historiska traditionernas egenart mot upplysningshumanismens universella anspråk, som nått sin höjdpunkt i deklarationen om de mänskliga rättigheterna från den 26 augusti

tionslägren, har tagit form, inte i opposition mot eller i motsättning till den så kallade humanismen (...) utan nästan som en naturlig fortsättning av den." Som ett föregripande av poststrukturalisternas credo fortsatte Lévi-Strauss med att proklamera att humanvetenskapernas syfte var "inte att upprätta människan utan att upplösa henne". Härifrån är det bara ett kort steg till Foucaults berömda, nynietzscheanska tänkespråk om "människans död" i *Les mots et les choses*.

För Lévi-Strauss var "människliga rättigheter" oupplösligt förbundna med den västerländska humanismens ideologi, och följaktligen moraliskt oförsvarliga. Han omfattade en fullt utvecklad kulturrelativism ("varje kultur har gjort ett 'val' som måste respekteras") och argumenterade högljutt mot tvärkulturell kommunikation. Han ansåg att ett sådant förbud var

det enda sättet att bevara mängden och mångfalden av ursprungskulturer.

Hans invändningar mot kulturblandning påminner på ett kusligt sätt om de ståndpunkter som "den europeiska rasis-mens fader", greve Joseph Arthur de Gobineau, anslöt sig till. I sin *Essai sur l'inégalité des races humaines* (1853-55) påstod den franske aristokraten att rasblandning var grundorsaken till Europas förfall. Den lätthet med vilken en antirasism som bygger på kulturrelativism kan förvandlas till sin motsats – ett oavsiktligt försvar av rasåtskillnad – var en av de lärdomar som franska intellektuella tillägnade sig under 1980-talet i kampen mot Jean-Marie Le Pens Nationella front.

Lévi-Strauss polemiska kritik av den västerländska humanismen utgör till en del en återgång till J. G. Herders lidelsefulla försvar av kulturell partikularism vid motupplysningens inledning i *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* (1774). För Herder, en hängiven motståndare till det universella förnuftets nivellerande blick, var det självklart att varje "form av mänsklig fulländning är (...) bunden till en viss nation och en viss tid och (...) individuell (...) Varje nation har sitt lyckocentrum inom sig, precis som varje sfär sin tyngdpunkt."

Även om Herders ståndpunkt kan ses som ett nyttigt korrektiv till vissa inslag i upplysningstänkandet (till exempel den mekaniska materialism som florerade när upplysningsfilosofin stod på sin höjdpunkt; Julien Offroy de La Mettrie försökte ju trots allt att se "människan som en maskin"), är det i efterhand tydligt att hans samlade försvar för kulturrelativismen innebar en alltför stor reträtt inför den gamla samhällsordningen – det vill säga *L'ancien régime*. För att uppnå sina syften behövde den politiska frigörelsens förkämpar ett radikalare och mer kompromisslöst idiom. Det är knappast någon överraskning att de fann det i den moderna naturrätt som tillhandahölls av filosofer som Voltaire, Rousseau, Diderot och Condorcet.

DEN LIBERALA DYGDEN "tolerans" – ett påbud som förblev bundet till normer med krav på grundläggande respekt för människors integritet – ersattes bland många franska intellektuella av kulturrelativism under 1960-talet. När den moraliska relativismen kombinerades med ett antihumanistiskt inspirerat självhat mot västerlandet frambringade den en okritisk tredjeverldsmantik, en inriktning som nådde sin höjdpunkt i Foucaults entusiastiska stöd till Irans islamska revolution. Eftersom "mullornas diktatur" var mot moderniteten, västerlandet och friheten så uppfyllde den *ex negativo* många av de politiska kriterier som anhängare av tredje världen betraktade som "progressiva".

Lévi-Strauss motvilja mot att skilja mellan progressiva och reaktionära inslag i den politiska moderniteten – till exempel mellan demokrati och fascism – vittnar på ett likartat sätt om en av farorna med strukturalismens synsätt. Genom att privilegiera "blicken från fjärran" (*le regard éloigné*) eller det långa perspektivet

(*la longue durée*) har strukturalismen, liksom forna tiders antifilosofier, nedvärderat människans förmåga till medvetande och vilja. I deras perspektiv framstod historien i stället som ett meningslöst öde, utan rim och reson, på förhand överlämnat åt det obegripligas rike.

Parallellerna mellan motupplysningens bärande idéer och efterkrigstidens franska tänkande har nyligen penetrerats i en skarpsinnig analys av det intellektuella arvet efter Maistre. Owen Bradley formulerar finkänsligt och med stor urskillningsförmåga problemet. Han skriver att Maistres frånvaro i de aktuella debatterna är överraskande med tanke på de

härnadsväckande överensstämmelserna mellan hans arbete och tendenser som legat slumrande i modernt franskt tänkande. Bataille om det heliga som den mänskliga existensens avgörande egenskap (...) Blanchot om (...) det våld som finns i allt tal och all skrift; Foucault om straffets sociala funktion i det förrevolutionära Europa; Derrida om våld och skillnad (...) samtliga dessa teman (...) föregreps och utvecklades i Maistres skrifter.

På de avslutande sidorna av *Vansinnets historia* hyllade Foucault "icke-förnuftets suveräna verksamhet" som aldrig kan reduceras till rubbningar som kan "botas". Foucaults kontrast mellan den moderna vetenskapliga världsåskådningens exkluderande praktik, vars uppkomst sammanföll med Descartes *Avhandling om metoden*, och "vansinnets" ickekonformistiska potential i dess egenskap av "annat" än förnuft, bidrog till att omformulera den teoretiska agendan för en hel generation franska intellektuella.

Enligt den vedertagna uppfattningen är både poststrukturalism och postmodernism rörelser som tillhör den politiska vänstern. Men det är ett anspråk som snabbt faller samman vid en närmare granskning.

Inte ens Derrida, som formulerade en kraftfull kritik av Foucaults resonemang, var i grunden oense med den senares centrala påstående att förnuftet i grund och botten är en mekanism för förtryck som opererar genom exklusioner, tvång och förbud. Derridas egna anklagelser mot "logocentrismen" eller förnuftets tyranni förmedlar en likartad grundtanke: ända sedan Platons tid har det västerländska tänkandet gett uttryck för en systematisk ofördragsamhet mot skillnader, mot det som är annorlunda och heterogent. Efter de prejudikat som etablerats av Nietzsche och Heidegger framträdde dekonstruktionen för att störta och montera ned förnuftets föregivet livsförnekande, förutfattade meningar med dess allomfattande ambitioner.

På ett liknande sätt blev Jean-François Lyotard beryktad för sitt kontroversiella jämfästelse av "samtycke" med "terror". Föreställningen om en frivillig, rationell överenskommelse är en fantasi, hävdar

Lyotard. Under fernissan av ömsesidighet döljer sig makten. Detta vitt spridda tvivel om möjligheterna att lösa tvister genom språket är ännu ett av poststrukturalismens kännetecken. Ändå kan man inte låta bli att undra över hur Lyotard förväntar sig att han skall kunna övertyga sina läsare om det riktiga i sin ståndpunkt annat än genom att tillgripa hävdvunna diskursiva medel: framläggandet av stöd-jande belägg och goda argument. Om, som Lyotard insinuerar, det inte finns något annat än makt, på vilka grunder skall vi då välja en ståndpunkt framför en annan? Det är omöjligt att undgå misstanken att det i sista hand finns något djupt otillfredsställande i Lyotards och andra poststrukturalisters försök att ersätta argumentationskonstens regler med retorik, estetik eller agonistik.

UNDER 1970- OCH 1980-TALEN översattes en lång rad texter av Derrida, Foucault, Deleuze och Lyotard till engelska, vilket resulterade i en långtgående förskjutning av det intellektuella livet på global skala. Många av dessa texter var inspirerade av Nietzsches anticivilisatoriska anda: övertygelsen att våra högsta ideal för skönhet, moral och sanning till sitt innersta väsen egentligen är nihilistiska. Sådana åsikter vann gehör hos en generation av akademiker som hade desillusionerats av 1960-talets politiska misslyckanden. Det är förstärkt att Nietzsches omstörtande rekommendation att man bör "filosofera med hammaren" och att man bör ge det som ändå är på väg att falla en slutlig stöt fann villiga åhörare i en tid präglad av missmod.

Men de som skyndade till för att ansluta sig till det nietzscheanska segertåget bagatelliserade eller negligerade alltför ofta de antiliberala implikationerna av hans ställningstaganden. Därtill kommer att det i efterhand framstår som tydligt att samma generation, varav många företrädare fann sig bekvämt tillrätta i sina universitetskarriärer, bara bytte ut en radikal politik mot en *textuell* politik: att avslöja "binära motsatser" fick ersätta ett aktivt politiskt engagemang.

När det kommer till kritan tycks "teorins" tjuskraft ha bidragit till att leda vad som tidigare hade varit friska politiska energier i en ny riktning, längs acceptabla akademiska karriärvägar. Som kommentatorer ofta har påpekat ägnade sig "teorins" anhängare under 1980-talet, då republikanerna erövrade det amerikanska politiska maskineriet, åt att storma Modern Language Association och den lokala institutionen för engelska.

DET ÄR IRONISKT att de franska paradigmet, som nordamerikanska akademiker var så ivriga att tillägna sig, samtidigt var på tillbakagång på andra sidan Atlanten. I Frankrike uppfattades de som uttryck för en föråldrad politisk inställning: *gauchisme* ("vänster") eller "fransk filosofi från 1960-talet". I mitten av 1980-talet hade franska intellektuella genomgått antitotalitarismens syrebåd.

Påverkade av Solzjenitsyns banbrytande studie av Gulag, liksom även av den

lägliga, om än något lättköpta, antikommunistiska polemik som drevs av "nya filosofer" som André Glucksmann och Bernard Henri-Lévy, vilka var förfärade över "dödens fält" i Pol Pots Kambodja (de röda khmerernas ledare hade studerat i Paris på 1950-talet) och Sovjetunionens invasion av Afghanistan, började franska intellektuella återvända till den inhemska traditionen av demokratisk republikanism – en process varigenom 1960-talets vänsteranhängare blev sittande med en omodern filosofisk anarkism. Tredje-världsromantikens tyranniska excesser – Kinas kulturrevolution, Castros Kuba, Idi Amins Uganda, Mobutus Zaire och Duvaliers Haiti – satte till sist stopp för illusionen att "jordens fördömda" skulle vara bärare av en framtida socialistisk utopi. Med ens föreföll den västerländska humanismens patentlösningar, som poststrukturalisterna hade kritiserat med sådan kraft, värda att beaktas på nytt.

Under 1960-talet försökte poststrukturalisterna komplettera Marx med den radikalare civilisationskritik som formulerats av Nietzsche och Heidegger. Då föreföll deras anklagelser mot den västerländska humanismen att passa väl ihop med den apokalyptiska stämning som rådde vid en tid som dominerades av Vietnamkriget och supermakternas kärnvapenstrategi med dess "ömsesidigt säkerställda förstörelseförmåga" (Mutually Assured Destruction, MAD). Erfarenheterna av totalitära regimer, som förblev verklighet i Östeuropa ända till 1989, talade emellertid för att begreppet mänskliga rättigheter hade blivit en nödvändig förutsättning för en progressiv politik. I en annan av historiens djupa ironier fick franska intellektuella, som under 1970- och 1980-talen sympatiserat med marxismen, sina insikter om medborgarhumanismens förtjänster av sina östeuropeiska motparter: modiga dissidenter som Václav Havel, Adam Michnik, György Konrad och Andrej Sacharov. Det var då som "1960-talets franska filosofi" fick ge plats åt nyhumanismen hos "1980-talets franska filosofi".

En annan orsak till poststrukturalismens fall hänför sig till en serie pinsamma politiska skandaler som hade sin upprinnelse på 1930-talet, men blev kända först under 1980-talet. Den första gällde avslöjanden om att den franske litteraturkritikern Maurice Blanchot, en av dekonstruktivismens viktigaste föregångare, under 1930-talet hade publicerat flera komprometterande artiklar i den profascistiska antisemitiska tidskriften *Combat*. År 1936 klagade Blanchot, med hänvisning till Folkfrontsregeringen, över "den avskyvärda karaktären hos detta som högtidligt brukar kallas Blums experiment (...) ett praktfullt förbund, en helig allians, detta gytter av sovjetiska, judiska och kapitalistiska intressen". På den tiden tillhörde den skamliga litanian – som stick i stäv med elementära hänsyn till politisk logik klumpade samman kommunister, judar och kapitalister – standardrepertoaren för de franska högeranhängare som hade "Frankrike åt fransmännen" och "Hellre Hitler än Blum" som sina slagord.

Ljusets fiender?
Poststrukturalisternas fördömanden av förnuftsstron underblåser inte sällan antidemokratiska tendenser.

ILL: LINUS NYSTRÖM

Ansträngningarna för att begränsa skadorna av Blanchots politiska ungdomsförsyndelser var i stort sett framgångsrika, men detsamma kan inte sägas om de två skandaler som följde. Den ena handlade om Heideggers komprometterade förflutna och den andra om dekonstruktivismens ambassadör till USA, Paul de Man. Eftersom båda dessa "affärer" numera har upprepats till leda i oräkneliga böcker och artiklar skall jag avstå från att diskutera dem i detalj. De fördömande avslöjandena om den franska "teorins" komprometterade intellektuella stamtavla gav trots allt upphov till ett antal besvärande frågor som poststrukturalismens försvarare aldrig tycks ha besvarat tillfredsställande.

Den oförmåga att diskutera som poststrukturalismens förkämpar gav prov på när det gällde att presentera ett trovärdigt försvar för de Mans samröre med ockupationsmakten under andra världskriget visade sig vara lika förödande som fakta i sig. Vid ett avgörande tillfälle i debatten om de Mans fascistiska förflutna "dekonstruerade" Derrida således en av författarens ungdomsartiklar från början av 1940-talet där denne hade uttalat ett entusiastiskt stöd för deportationen av Europas judar – precis vid den tid då nazisterna genomförde sin slutliga lösning – genom att, stick i stäv mot en spontan förståelse av texten, hävda att den visade hur de Man i själva verket hade varit en *résistant* i det fördolda.

I debatten om Heideggers nazism argumenterade flera poststrukturalister på ett lika föga övertygande sätt för att den tyske filosofen hade fallit för nazismens lockelse på grund av ett övermått av humanism. Det var den senare Heidegger, menade de,

den uttalade "antihumanisten", som var den verkliga antifascisten. Poststrukturalisterna skiljer sig från sina företrädare, strukturalisterna, genom att de avvisar begrepp som "totalitet" och "totalisering". Enligt Derrida är poststrukturalismens grundläggande lärdom att föreställningen om textens enhet är en chimär. Poststrukturalismen visar att "allt faller sönder" och att alla försök att uppnå epistemologisk "slutgiltighet" eller "slutenhet" är ohållbara. Språket är till sin natur polysemiskt och flerstämmigt. Det innebär att dess sprickor och glidningar är oförenliga med Hegels föreställning om absolut vetande. Genom att glorifiera idealet om "vetenskaplig slutenhet", genom att försöka begränsa betydelsernas fria spel kom strukturalisterna helt enkelt att upprepa den västerländska metafysikens misstag. Genom att ge efter för den traditionella metafysikens längtan efter en fast grundval avslöjar strukturalismen att den själv är "logocentrisk" – inget annat än ännu en sorts "första filosofi".

Enligt den vedertagna uppfattningen är både poststrukturalism och postmodernism rörelser som tillhör den politiska vänstern. Men det är ett anspråk som snabbt faller samman vid en närmare granskning. Vänstern har ju trots allt i ett historiskt perspektiv varit pålitligt rationalistisk och universalistisk, försvarat demokrati, jämlikhetssträvanden och mänskliga rättigheter. Ett av den politiska vänsterns kännetecken har varit dess vilja att ta sig an frågor som handlar om "social rättvisa". Den har systematiskt ifrågasatt trångsynta definitioner av frihet som sanktionerar oerhörda skillnader i rikedom, och i stället krävt att den formella jämlikhetens förespråkare möter

socialt missgynnade grupper behov på halva vägen. Gång på gång har vänstern tvingat det borgerliga samhället att leva upp till demokratiska normer och trotsat trångt individualistiska föreställningar om rättigheter såväl som politiska och ekonomiska eliters plutokratiska ambitioner. Den som studerar den utveckling som moderna samhällen har genomgått kan således iakta en ryckvis förflyttning framåt, från medborgerlig till politisk och social jämlikhet.

I nästan alla dessa frågor befinner sig postmodernisterna ur takt med vad som brukar ligga vänstern om hjärtat. Efter som deras strategi har varit avgjort "kulturalistisk" har frågor om social rättvisa, som traditionellt sett har engagerat vänstern, förblivit omärkbara. Eftersom postmodernisterna själva förklarar sig vara "postmarxister" spelar politisk ekonomi en försumbar roll i deras arbeten. Men i en tidsålder som präglas av globalisering, då marknaden hotar att bli vårt öde, är detta en ödesdiger brist för varje teori som gör anspråk på politisk relevans.

FRÅN MODERNA ANTIFILOSOFER som Nietzsche och Heidegger har poststrukturalisterna ärvt en misstro mot förnuft och demokrati. I sin *Histoire du structuralisme* betraktar François Dosse poststrukturalisternas motvilja mot demokrati som ett uttryck för intellektuellt självhat. Han framhåller det ironiska i att denna fientlighet har blivit så uttalad i Rousseaus, den moderna republikanismens och "1789 års idéers", hemland. Trots att det var den franska revolutionen som placerade demokratin på den europeiska politiska kulturens karta tycks detta under de senaste åren ha blivit mer av en belastning än en anledning till nationell stolthet.

Det är paradoxalt att det instinktiva förkastande av den politiska moderniteten (människliga rättigheter, rättsstatsprincip, konstitutionalism) som en gång för-

Fotnoter till artikeln finns publicerade på Axess hemsida, www.axess.se.

Förtryck enligt Foucault. Genom att "makten", enligt Foucault, finns överallt är det omöjligt att bekämpa den. ILL: LISA HANEY

knippades med kontrarevolutionära tänkare nu har blivit fashionabelt bland kulturvänsterns förespråkare. Postmodernister jämställer demokrati med "mjuk totalitarism". De hävdar att den liberala demokratin i realiteten förtrycker det annorlunda och skillnader genom att privilegiera det offentliga förnuftet och det gemensamma bästa. Det skulle visserligen vara mycket enkelt att hävda motsatsen: historiskt har demokrati och en fungerande rättsordning visat sig vara de bästa garantierna för kulturell mångfald och politisk pluralism.

Debatterna om "skillnad" kom under 1980-talet att ta en försätlig vändning i och med att den nya europeiska högern, under ledning av Frankrikes Jean-Marie Le Pen, begagnade sig av "rätten till skillnad" som ett försvar för rasåtskillnad. Den chock som blev följden av Le Pens valframgångar kom att föra den europeiska vänstern tillbaka till det demokratiskt republikanska läget.

De idéer som poststrukturalisterna har fört fram som alternativ till demokratin och rättsstatsprincipen – "skillnad" (Derrida), "transgression" (Foucault), "schizofreni" (Deleuze och Guattari) – är inte ägnade att väcka förtroende. Deras fördömanden av förnuftets tillkortakommanden har en blott alltför välbekant klang: alltsedan motupplysningen har de tillhört den europeiska reaktionens standardargument.

Genom att delta i ett nynietzscheanskt angrepp på "förnuft" och "sanning" håller sig deras kritik på en nivå av teoretisk abstraktion där den globala kapitalismen kommer undan. Deras allomfattande pessimism beträffande möjligheterna till progressiva politiska förändringar – Foucault har till exempel förfäktat att föreställningen om frigörelse är en fälla som lagts ut av de krafter som önskar styra samhället ("gouvernementalitet") för att enrullera "subjektet" i "maktens – vetandets" klor – torde i sista hand bidra till resignation och passivitet.

Om det verkligen förhåller sig så som Foucault påstår, att "makten" finns överallt, verkar det ju så gott som meningslöst att bekämpa den. I stället för att bekämpa underordningen i praktiken föredrar postmodernister att hålla sig på relativt säkra mark och ägna sig åt "metapolitik" – den isolerade nivån av "teori" där de största farorna är "begreppsmässiga" och där konkret politik blir något lätt eteriskt.

Derrida har visserligen nyligen gett uttryck för ett förstulet intresse för en vag "kommande demokrati" (*democratie à venir/avenir*), men vad detta metapolitiska dekret – så rikt på retorik och så fattigt på empiriskt innehåll – skall betyda får var och en försöka komma fram till själv.

GENOM ATT FÖRNEKA demokratins frigörande potential, genom att bagatellisera viktiga skillnader mellan demokratin och dess totalitära motsats, har den postmoderna vänstern med öppna ögon hänvisat sig själv till den politiska marginalen. Oavsett vilka brister som stater som bygger på rättsstatsprincipen kan uppvisa i praktiken så har de en grundläggande förmåga till intern politisk förändring

som fullständigt saknas i antiliberala politiska regimer. Framgångarna för kvinnorörelser, antikrigsrörelser, miljörelser, medborgarrättsrörelser och rörelser för homosexuellas rättigheter under de senaste fyrtio åren vittnar om sanningen i denna politiska tumregel.

Problemet med "kulturalistiska" synsätt på makt är att de lämnar underordningens strukturella komponenter orubade – och, i sista hand, ohotade. Det självbelåtna i denna strategi visar sig i Foucaults rekommendation i *Sexualitetens historia* att vi, i stället för sedvanliga vänsterparadigm om social förändring, som han anser sakna trovärdighet, bör utforska en "annan kropparnas och njutningarnas ekonomi". Därigenom riskerar man att ersätta "rörelsernas politik" med en narcissistisk "livsstilspolitik".

"Identitetspolitik" bemäktigar sig den traditionella vänsterns intresse för social rättvisa. Skillnader måste självfallet respekteras men det finns inte någon anledning att göra dem till en fetisch. Ett av problemen med ett okritiskt förhållande av "skillnad" är att det med lätthet kan resultera i en ny "essentialism" i vilken frågor om gruppidentitet tilldelas en ställning som yttersta grundsats. Eftersom ansträngningar för att nå fram till samtycke a priori betraktas med hän och misstro tycks det så gott som omöjligt att återställa en meningsfull känsla av att tillhöra en politisk gemenskap. Historiskt har slutresultatet varit kulturvänsterns politiska marginalisering och fragmentering. I stället för att stimulera en hållning av aktiv protest har en inskränkt fokusering på gruppidentitet uppmuntrat en reträtt från politiken. Som Jean Cohen skarpsinnigt har framhållit, försöker den "kulturella politikens"

apostlar i dag inte ens låtsas att vara jämlika, opartiska, toleranta eller solidariska med andra, eller ens rättvisa. I sin värsta skepnad har denna politik förvandlats till raka motsatsen till en egalitär och demokratisk politik – vilket framväxten av elakartade former av nationalism, etnocentrism och intolerant gruppbaserad partikularism över hela världen visar. Man börjar undra om de [nya kulturalistiska strategierna] har spelat i antidemokraternas händer genom att beröva oss det språk och de begrepp som är nödvändiga för att kunna möta det auktoritära framhävandet av skillnader som är så gängse i dag.

IDENTITET ÄR INTE något argument. Det står för en vädjan till "livet" eller den rena existensen i motsats till principer som förutsätter ett argumenterande för och emot. Som en europeisk vän en gång uttryckte saken: "identitetspolitik – det är vad de hade i Tyskland mellan 1933 och 1945". Den kulturella politikens misslyckande speglar den nya vänsterns tillbakagång så som den har skildrats av Christopher Lasch och Richard Sennett: man har gett upp en oppositionell politik som är inriktad på den offentliga sektorn till fördel för en självupptagen "narcissistisk kultur" som bara följer sin inre röst. ■

Relativism undergräver vetenskapen

POSITIVISMENS NEGATION | Samtida samhällsvetare förkastar positivismen. Men den relativistiska kunskapssyn som i stället brer ut sig leder till ett omyndigförklarande av vetenskapen. Vad är poängen med skattefinansierad forskning om den kunskap som produceras inte är mer värd än någon annan? Christofer Edling efterlyser en uppvärdering av positivismen och naturvetenskapens kunskapssyn. Först då kan samhällsvetenskapen ta itu med vår tids brännande frågor.

I samband med en utbildning i forskarhandledning, främst inom humaniora och samhällsvetenskap, för några år sedan tillfrågades vi studenter om det fanns någon ibland oss som anslöt sig till positivismen. Försiktigt lyfte jag handen och sa att "ja, i åtminstone någon lös mening menar jag mig vara positivist". Jag arbetar nämligen under antagandet att det finns en verklighet och att vi kan nå kunskap om densamma genom att studera den empiriskt.

Vår föreläsare reagerade, påtagligt upplivad av att en sådan löjväckande hållning fanns representerad i rummet, med en kort vetenskapsfilosofisk exposé som avslutades med att positivism likställdes med fascism. I själva verket, fick vi veta, var (över)tron på vår förmåga att vinna objektiv kunskap om verkligheten själva fundamentet för att det som skedde i Hitler-Tyskland överhuvudtaget kunde ske. En geolog försökte som jag minns det att nyansera det hela en smula. Historikerna var stumma av vad jag förmodar var häpnad. Jag undrar fortfarande hur den tankekedja ser ut som placerade mig i fascistens led, men jag har i ärlighetens namn inte ansträngt mig över hövan att verkligen förstå det.

Den föreläsare som jag hade nöjet att träffa på representerar förstås en extrem och tämligen antiintellektuell position som är relativt sällsynt, till och med på universitetet. De flesta reaktioner tar sig inte sådant uttryck. Men det är icke desto mindre sant att positivism är ett *nomina non grata* bland många samtida samhällsvetare. "Hej, jag heter Christofer och är positivist" är i sämsta, och de allra flesta, fall likställigt med att svära i kyrkan – kasta månglaren ur templet! I bästa, och resterande, fall betraktas det som ett slags rop på hjälp riktat till mer nyktra samhällsvetare.

En brasklapp kan vara på sin plats redan här. Jag är inte filosof och att jag inte är något vidare bevandrad i epistemologi kommer snart också att uppenbaras. Jag har disputerat i sociologi och betraktar mig som samhällsforskare. Till vardags ägnar jag mig åt empiriska studier av samhället, företrädesvis, men inte uteslutande, i en kvantifierande forskningstradition. Det här är ett slags försvar för vad jag gör och varför. Omväxlande talar jag om sociologi och samhällsvetenskap. För mig är det egentligen ingen avgörande skillnad mellan de två.

Av
Christofer Edling

Docent i sociologi vid Stockholms universitet, där han leder flera empiriska forskningsprojekt. Tillsammans med Jens Rydgren har han nyligen redigerat antologin *Social handling och sociala relationer* (2007).

Sociologin kan sägas växa fram ur ett behov att få svar på de frågor som väcks av en omvälvande samhällsförändring. Begreppet positivism myntas under tidigt 1800-tal i samband med sociologins tillkomst, som ett slags programmatisk anpassning av naturvetenskapens ideal till samhällsstudiets förutsättningar. Positivisterna strävade visserligen efter att modellera samhällsvetenskapen efter naturvetenskapen, men man gjorde det med insikten att naturvetenskapens studieobjekt på ett avgörande sätt skiljer sig från samhällsvetenskapernas. Positivismen var framför allt ett program för att

Den främsta anledningen till varför jag reagerar och tar ställning mot relativistisk konstruktivism är oron för att en samhällsvetenskap som följer den vägen riskerar att omyndigförklara sig själv och underminera sin legitimitet.

distansera samhällsvetenskapen från religion och annan metafysik, men också ett program som betonade den positiva vetenskapen, det vill säga den empiriskt grundade forskningen.

Det är lätt att konstatera att de tidiga positivisterna, i sin iver att efterlikna naturvetenskapen, lyckades kasta ut en och annan bebis med badvattnet när de uteslöt studiet av allt som inte är direkt observerbart. Exempelvis föll psykologi utanför positivismens domän. I dag vet vi förstås att psykologi utan problem kan studeras positivistiskt.

Dessa fadäser till trots undrar jag hur kan det komma sig att positivismen har kommit att betraktas som en alltigenom antikverad hållning? Graden av motvilja kan naturligtvis bero på hur pass sträng version av positivism vi talar om. De logiska positivisterna nådde i sin strävan att göra positivismen vattentät själva snabbt anspråk i och med påståendet att en syntetisk sats bara kan visas vara sann eller

falsk på basis av observationer. Detta så kallade verifikationskriterium fullkomligen tillintetgjordes av filosofen Carl Gustav Hempels kritik. Att med verifikationskriteriet visa att någonting är sant eller falskt är för en samhällsvetare omöjligt, så länge hon inte begränsar sig till triviala och mycket begränsade utsagor. Men faller positivismens grundtanke verkligen med den logiska positivismen?

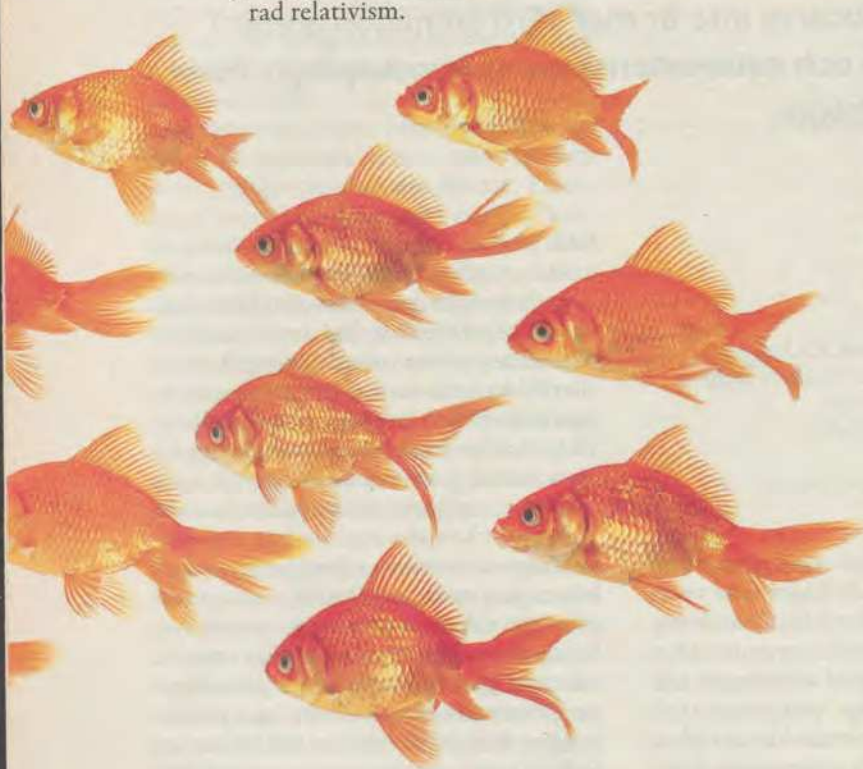
Poppers kritiska rationalism försöker rädda positivismen undan verifikationskravet genom att i stället fokusera på falsifiering, vilket innebär att forskaren bör koncentrera sig på att visa vilka utsagor om verkligheten som är falska. Men Poppers alternativ blir ohållbart i det att det i någon mening är alldeles för enkelt att förkasta en intuitivt riktig utsaga. Det leder lätt till teoretisk fantasilöshet och till och med till teorilöshet. Åtminstone bland sociologer reduceras popperianen ofta till socialstatistiker. Det ser alltså ut som om filosofihistoriens stora försök att rädda positivismen har misslyckats.

Men är slaget verkligen förlorat? Varför kan vi inte acceptera en mindre sträng positivism, som utgår från antagandet att det finns en gemensam delad verklighet och att vi kan studera den på ett vetenskapligt sätt? Det är en sådan version jag ansluter mig till och jag har svårt att se annat än fördelar. Utifrån den utgångspunkten kan vi nämligen fråga oss med vilka metoder detta studium kan bedrivas och med vilka metoder vi kan värdera de utsagor som görs om denna verklighet. Många metodfrågor är i nuläget obesvarade, men genom att behålla antagandet om verklighetens existens kan vi söka svar. Finns det alls något rimligt alternativ till en sådan positivism?

ETT ALTERNATIV till positivismen som framgångsrikt har förts fram inom samhällsvetenskaperna går under beteckningen socialkonstruktivism. Precis som med alla andra ismer finns det varianter av socialkonstruktivism. Begreppet används ibland för att göra en stor poäng av att sociala fenomen är sociala fenomen, det vill säga att exempelvis pengar inte hade funnits utan människor, som genom sina handlingar och föreställningar har konstruerat pengar och deras värde. Andra använder socialkonstruktivism för att göra en poäng av att olika individer, grupper eller kulturer har olika föreställningar om hur världen är beskaffad.

Jag kan inte se annat än att båda dessa

"socialkonstruktivismen" helt enkelt pekar ut några av samhällsvetenskapens centrala studieobjekt. Sådana studier kan mycket väl företas utifrån en lätt-positivistisk ansats. Men det finns också en betydligt mer radikal användning av begreppet där socialkonstruktivism egentligen bara är maskerad relativism.

Utgångspunkten för denna betydligt mer intressanta version av relativistisk socialkonstruktivism är helt motsatt positivismens. Här antar man att det inte finns en verklighet utanför oss, utan att verkligheten konstrueras av människor i enlighet med deras behov och intressen. När jag talar om socialkonstruktivism som alternativ till positivism avser jag alltså en relativistisk hållning vars kärna är föreställningen att det finns många radikalt olika typer av kunskap om hur världen är beskaffad och att alla dessa kunskaper är lika mycket värda, det vill säga att veten-

Ensam i stämnet.
Inom samhällsvetenskapen simmar positivismen motströms, hävdar Christofer Edling.

ILL: ISTOCKPHOTO

En direkt konsekvens av den kunskapsrelativisering som svepte över samhällsvetenskaperna under 1980- och 1990-talen är att den har förskjutit fokus från vetenskap till litteratur.

skap i sig inte är överordnad någon annan typ av kunskapsbas, exempelvis astrologi eller naturdyrkan. Paul Boghossian kallar i sin bok *Fear of Knowledge* denna inställning för *the doctrine of equal validity*, vilket kan översättas ungefär som läran om jämställd giltighet. Det är följaktligen fråga om något betydligt mer omstörtande än insikten att två olika människor kan ha olika beskrivningar av samma fenomen, en enkel tanke som i sig utgör en fundamental utmaning för all erfarenhetsbaserad, empirisk, samhällsvetenskap.

Föreställningen om jämställd giltighet är intimt förknippad med postmodernismen. Inte minst i den anglosaxiska debatten tycks postmodernism och relativism

komma i samma förpackning. Och man kan med fog hävda att relativismen är ett utmärkande drag för postmodern teori-bildning som den kommit till uttryck hos exempelvis Lyotard, Deleuze, Baudrillard med flera. Men eftersom jag uppfattar postmodernismen som något större än ett kunskapsteoretiskt projekt och eftersom postmodernismen aldrig fått något egentligt fäste som begrepp i min egen disciplin, föredrar jag att tala om relativism.

Bland de mer namnkunniga företrädarna för relativistisk socialkonstruktivism finner man exempelvis Nelson Goodman och Richard Rorty. Även Bruno Latour, som kanske är av större intresse för samhällsvetare, kan placeras här. Eller *kunde* i varje fall, tills nyligen; att döma

av en artikel publicerad i *Critical Inquiry* (vol. 30, nr 2) gör Latour en intressant helomvändning och beklagar relativismens utbredning på universiteten och i politiken.

EN KONSTRUKTIVISTISK relativist producerar alltså inte kunskap i samma mening som en positivist anser sig producera kunskap. Positivismen menar att vetenskapens systematiska studium av verkligheten resulterar i en kunskap som står över alla andra typer av kunskap och vetande. Konstruktivismen betonar tvärtom vetenskapens likvärdiga ställning gentemot annan kunskap. Själva idén drabbar förstås all vetenskap. Men för samhällsvetenskapen är det ett extra olyckligt påstående. Naturvetenskapen har en fantastisk framgångshistoria att falla tillbaka på och därmed kapacitet att stå emot, bemöta, och utan undantag pulverisera relativistiska kunskapsteorier. Sociologin har ingen sådan inbyggd försvarsmekanism. En elak betraktare skulle i själva verket kunna hävda att det som särpräglar sociologin är fixeringen vid inomdisciplinära tråtor om ämnets essens. Just i det avseendet är sociologin mer att likna vid kulturjournalistik än vetenskap; det finns en enormt fertil grogrund för luftiga tankar om varat.

En av alla intressanta paradoxer som relativismen försätter sig i är att också tanken att alla utsagor om att verklighetens beskaffenhet har lika kunskapsvärde kan få samma ställning bland sociologer som Boyles lag ibland fysiker. Det förefaller ibland vara den högsta av sanningar att det inte finns någon sanning.

En konsekvens av föreställningen att vetenskapen inte producerar suverän kunskap om verkligheten är att konstruktivismen inte kan rapportera vetenskapliga resultat i egentlig mening. I stället talar han eller hon ofta om sin forskning som arbetet med en "text". Den senaste tidens intresse för biografien som data eller den

starka tilltron till etnografiska metoder bland samhällsvetare är exempel på denna fixering vid text. Vi skapar alla ständigt sådana texter, eller konstruktioner av den sociala verkligheten, och den som socialkonstruktivismen skapar, eller rättare konstruerar, runt ett visst fenomen kan varken värderas högre eller lägre än vilken annan utsaga som helst om samma fenomen.

Det är alltså ingen avgörande skillnad mellan den kunskap som kommer från universiteten och den som författas av journalister eller, för den delen, som produceras i konsten och litteraturen. En direkt konsekvens av den kunskapsrelativisering som svepte över samhällsvetenskaperna under 1980- och 1990-talen är att den har förskjutit fokus från vetenskap till litteratur.

Robert Merton argumenterade redan i *Social Theory and Social Structure* från 1968 för att en alltför utarbetad prosa bara kan tjäna till att leda läsarens uppmärksamhet från substantiella insikter och, i sämsta fall, maskera undermålig sociologisk analys. Merton talar om en "malplacerad artistisk skicklighet" vars uppskattning bland läsare utanför akademien för varje nytt alster leder till ett ökande avståndstagande från "metodologiskt förnuft".

Det är möjligt att Merton verkligen tillskriver viss samhällsvetenskap litterära kvaliteter. Han var oerhört beläst och en utmärkt stilist, så han om någon borde kunna fälla omdömet. Mig förefaller snarare den vanligaste kombinationen vara medioker analys utspökad i en lika medioker som pretentiös språkdräkt. Och oavsett om man erkänner vetenskapens möjligheter har hjälpt till att förstärka den negativa tendens som Merton belyser. Tanken att producera kunskap om en företeelse med hjälp av en metod har helt kommit att underordnas arbetet med "texten".

HUR KAN DET KOMMA SIG att en person som spenderar årtal av sitt liv åt att konstruera en "text", och som i det konstruktionsarbetet förbrukar påtagliga resurser (inte minst andra personers tid), i slutändan betraktar sin "text" som likvärdig vilken annan "text" som helst? Borde inte denna investering i sig öka sannolikheten för att det som kommer ut faktiskt kan värderas högre än åtminstone någon annan "text"? Och om så inte är fallet, hur kan man i förlängningen rättfärdiga en skattefinansierad verksamhet som inte tror sig förmå mer än så? Det förefaller paradoxalt att besätta positioner på universiteten samtidigt som man förfäktar tanken att vetenskapen inte har en privilegierad ställning i förhållande till andra kunskapstraditioner.

En uppriskande och avgörande skillnad mellan konstruktivismen och många litterära författare är emellertid att författaren i allmänhet tillskriver sina verk värde, i de allra flesta fall ett högt sådant och i vissa fall till och med ett bestående. Möjligen kan den skillnaden också kasta ljus över kvalitetsskillnaden. För i allmänhet producerar sociologer ganska

dålig litteratur. Det finns undantag förstås, i Sverige exempelvis Johan Asplund, men generellt sett är det sällan ett nöje att läsa sociologiska texter som litteratur.

DEN FRÄMSTA ANLEDNINGEN till varför jag reagerar och tar ställning mot relativistisk konstruktivism är oron för att en samhällsvetenskap som följer den vägen riskerar att omyndigförklara sig själv och underminera sin legitimitet. Samhällsvetenskapens berättigande ligger i förmågan att ge svar på frågor om hur samhäl-

Den främsta anledningen till varför jag reagerar och tar ställning mot relativistisk konstruktivism är oron för att en samhällsvetenskap som följer den vägen riskerar att omyndigförklara sig själv och underminera sin legitimitet.

let och samhällsförändring ska förstås. För mig blir det därför i högsta grad besvärande när man inifrån ämnet självt säger sig sakna kapacitet att alls säga någonting meningsfullt om den sociala verkligheten, eftersom denna inte ens är verklig och eftersom samhällsvetenskapen inte har någon privilegierad ställning i förhållande till andra utsagor om samhälle och samhällsförändring. Jag, och många andra med mig, valde att studera sociologi för att lära något om det sociala livet men också för att kunna förmedla kunskap om det sociala livet. Alla påstående om att

detta inte är möjligt vill jag förstås, om inte annat så av detta skäl, ska vara mycket väl belagda.

Om vi vill fortsätta arbetet med att skapa en vetenskap om samhället tror jag att vi måste stanna upp och fråga oss på vilka grunder vi har förkastat naturvetenskapens kunskapssyn. Det förefaller mig förhastat att utifrån konstaterandet att naturen och samhället är olika dra slutsatsen att vägen till kunskap om de båda också är fundamentalt olika. Om inte annat har naturvetenskapen visat oss att kunskapsackumulation är möjlig och att vetenskaplig kunskap står emot hårdare tester och prövningar än någon annan kunskap.

MEN AKADEMIN ÄR NU en gång för alla en institution där det ska tänkas stort snarare än rätt. Här ska idéer uppstå och argumenteras för oavsett hur vansinniga de är. Åtminstone i någon uträkning ska vi också ägna oss åt introvert navelskåderi och disputation om verklighetens vara eller icke vara. Desto märkligare tycker jag att det är att konstruktivismen har fått inflytande även i andra sammanhang och allra märkligast är dess inflytande som ett nytt slags kritisk teori. Som kunskapsbas för samhällskritik och förändring måste relativismen vara fullkomligt tandlös eftersom den definitionsmässigt måste erkänna alla utsagors lika värde. Om den politiska motståndaren har en annan kunskapsbas än du så kan hennes argument

inte angripas utifrån förnuftet. Hennes hållning måste helt enkelt erkännas i lika hög grad som din egen. Hur politik ska bedrivas under dessa förutsättningar kan jag inte riktigt förstå.

Konstruktivismen uttömmar möjligheten att säga något meningsfullt till alla dem som vänder sig till vetenskapen för att få svar. Till och med i forskningsansökningar kan man se samtida sociologer sätta citattecken runt verkligheten – man talar fullständigt ogenerat om "den så kallade verkligheten". Hur kan vi som samhällsvetare ta itu med brännande frågor om vi förvägrar oss själva möjligheten att göra det genom systematisk analys av verkliga fenomen?

Listan på sådant som omgående måste förklaras och förstås kan göras lång. Om vi alls är intresserade av att skapa anständiga levnadsförhållanden för så många som möjligt måste vi ta dessa förhållanden på allvar: Om dina föräldrar är födda utanför Sveriges gränser är sannolikheten att du ska ha ett jobb 40 procent lägre än om de är födda i Sverige. Förra året, 2006, anmäldes ungefär 12 000 sexualbrott i Sverige. Samma år dog närmare tre miljoner människor i HIV/aids världen över, över fyra miljoner infekterades. Förbrukningen av jordens naturresurser accelererar parallellt med befolkningsökningen. Detta är sociala fakta som engagerar och oroar. Har vi råd att inte försöka studera, förklara och förstå dem som om de vore verkliga? ■

På gång inom Ax:son Johnsonstiftelsen:

En ny, internationell masterutbildning i Hållbar stadsutveckling inleds i höst på arkitekturskolan vid Lunds universitet med stöd från Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse. Stiftelsen stöder också en ny Centumbildning på skolan för undervisning och forskning inom området hållbar stadsutveckling.

För mer info kontakta universitetslektor Peter Siöström, 046-222 88 92

AXEL OCH MARGARET AX:SON JOHNSONS STIFTELSE FÖR ALLMÄNNYTTIGA ÄNDAMÅL

I dagens reklam, liksom i kulturlivet, ser man ett egenvärde i normbrott och överskridanden. Men hur kan konsten i ett sådant läge vara oppositionell utan att bara bli bekräftande? Den frågan ställer **SØREN ULRIK THOMSEN** och **FREDERIK STJERNFELT**, som propagerar för det nödvändiga i att konst, litteratur och vetenskap står fria från ideologiska direktiv.

I dag drömmar alla om att vara rebeller

Av

Johan Lundberg

Chefredaktör för Axess.

Få böcker har på senare tid haft en så provokativ inverkan på det kulturella etablissemangen i Norden som Søren Ulrik Thomsens och Frederik Stjernfelts *Kritik av den negativa uppbyggligheten*. När den kom ut i Danmark 2005 gav den upphov till en stor inhemsk debatt som fick efterdyningar även i Norge. När nu två år senare även svenska kritiker blir upprörda, tar dock författarna situationen med ro. De menar att boken med nödvändighet måste uppfattas som kränkande för den person som byggt upp hela sin identitet och professionella tillvaro på den sorts fenomen som de kritiserar, nämligen det rutinmässiga hänvisandet till normbrottet som kriterium för god kultur; uppfattningen att överskridandet av etablerade gränser är ett tillräckligt villkor för att kulturella fenomen ska framstå som intressanta och viktiga i nutiden.

Men det provokativa i deras företag har kanske också att göra med den orädda och respektlösa attityd som de utstrålar, något som jag inbillar mig hänger samman med deras likartade bakgrunder. Har man redan under gymnasietiden omfattat hela det negativistiska paketet, inser man hur föga intellektuellt märkvärdigt detta tänkande egentligen är. Man inser också hur mycket mer utmanande det är att propagera för en ståndpunkt som inte bara rymmer den sorts negationer som är villkoret för tänkandet som sådant, utan som också förs baseras på positiva utsagor.

Trots sitt motstånd mot centrala komponenter i det nutida kulturlivet är de båda författarna medlemmar i Danska Akademien. Frederik Stjernfelt är till vardags professor i semiotik och redaktör för tidskriften *Kritik*. Søren Ulrik Thomsen kan å sin sida tyckas exemplifiera det gamla ordstävets om att när fan blir gammal blir han religiös. Thomsen slog igenom som poet tillsammans med Michael Strunge och Pia Tafdrup på 1980-talet, med en högoktanig storstadspoesi lika influerad av symbolismen som av punkrocken. I essäsamlingen bidrar han dock med inget mindre än ett försvarstal för den traditionella protestantiska gudstjänstordningen, vars kritiker han betraktar på samma sätt som en mängd andra fenomen under 1900-talet, inte minst den överskridandedyrkande avantgardism som genomsyrar dagens samhälle.

NÄR JAG TRÄFFAR DE TVÅ författarna en vårlig eftermiddag i Stockholm i samband med lanseringen av den svenska översättningen av essäsamlingen, inleds samtalet med ett antal skämtsamma kommentarer om att de dagen till ära blivit angripna i *Aftonbladet* för att vara "vitalister". Det lika lustiga som symptomatiska är att deras svenske vedersakare Lars Mikael Raattamaa uppenbarligen inte ens bläddrat i boken. Hade han gjort det hade han kunnat konstatera att en av dess huvudlinjer utgörs av hårda utfall mot just den vitalistiska traditionen i den västerländska kulturhistorien, vilken författarna ser som en viktig orsak till den tankefigur av negativism som de menar har accentuerats under de senaste 20–30 åren.

– Ja, vi har ju fördjupat oss i den vitalistiska traditionen, som är intressant därför att den omfattade så många områden och hade föreläsare på både höger- och vänsterkanten. Det som förenade vitalisterna var att de var antiborgerliga, och att de upplevde den borgerliga civilisationen som förstelnad, icke-autentisk och livlös. Men kritiken mot borgerligheten tog sig också uttryck i en kritik mot upplysningsprojektet som sådant. Och just i den vitalistiska filosofins angrepp på upplysningen blir det extra tydligt hur det tidiga 1900-talets vänsterextremister och högerextremister slår följe.

En viktig aspekt i boken är det spår som följs från den romantiska filosofin hos till exempel Hegel och fram till det sena 1800-talets livsfilosofi hos Nietzsche. Att denna utveckling äger rum parallellt med det kapitalistiska samhällets framväxt är ingen tillfällighet. Både filosofiskt och socioekonomiskt handlar det om att man ser ett egenvärde i det icke-statiska och överskridande, i den ständiga destruktionen av givna värden och sammanhang. Ödeläggelse och förstörelse förutsätts bereda väg för något nytt och bättre – så såg den tankefigur ut som skulle visa sig ha framtiden för sig.

I konstellationen Hegel-Marx-Nietzsche fanns en idémässig dynamik som gjorde att den negativistiska attityden kunde föras ut från de fackfilosofiska disciplinerna, in i konst-, politik- och socialhistorien. I Picassos förkunnande om att "varje skapelseakt egentligen är en destruktionshandling" ser vi den felande länken mellan Hegel och nutida managementfilosofi.

Grundtanken i Thomsens och Stjernfelts essäer är att den strävan att gå emot traditionen och utmana normer som under 1900-talets första decennier utmärkte de avantgardistiska och vitalistiska rörelserna, i dag har blivit allmängods.

Thomsen:

– Vissa delar av modernismen har under efterkrigstiden utvecklats till en kitschversion av sig själv, ungefär så som romantiken i den danska kulturhistorien utvecklade sig till "romantismen", det vill säga till ett tomt klingande epigoneri, där bara själva formen som sådan till slut fanns kvar, men där de konstnärliga alstren var helt befriade från den sprängkraft som fanns i andra delar av rörelsen.

Jag framkastar hugskottet att dagens konstnärer och författare kanske i alltför stor utsträckning blickar bakåt mot 1900-talshistorien och räknar med att framtiden kommer att struktureras efter exakt samma mönster som de senaste decennier. Under 1900-talet var det ju de som lärer sig med nydanarna som i egenskap av vinnare fick skriva historien. Och i den historieskrivningen framställs givetvis regelmässigt de som riktat kritik mot olika nya estetiska moden som oförstående reaktionärer. Ingen vill naturligtvis i framtiden få rollen som enkelspärig, varför man i dag tar det säkra före det osäkra och lärer sig med dem som mest utrerat utpekar sig själva som avantgarde.

Stjernfelt håller med:

– Ja, men problemet är bara att man i nuet aldrig kan säga vad som är avantgarde. Vad som är avantgarde kan definitionsmässigt bara avgöras av eftervärlden, varför en sådan strategi är dömd att misslyckas, hur taktisk den än kan tyckas vara. Och det är likaså omöjligt att, som nu sker, gå in i avantgardet ungefär så som man ansluter sig till ett politiskt parti. Ändå är det just det som görs ...

KANSKE KAN MAN TALA OM att avantgardet upplöser sig själv i det ögonblick som den avantgardistiska gesten blir ett självändamål? Vändningar som "att överskrida normer", "nödvändiga provokationer" och "chockera publiken" möter vi i dag i reklamen och i den allmänpolitiska debatten där etablerade politiker kläcker ur sig floskler som att "de konstnärer som inte provocerar är inga riktiga konstnärer". Dagen för intervjun har den danska högerliberala tidningen *Berlingske Tidende* påpassligt nog en stor artikel om den nuvarande påven, vars nya storsäljande bok beskrivs som "odogmatisk".

Frederik Stjernfelt:

– Det visar att tankefiguren finns både på

ILLUSTRATION: JOHAN PATRICNY

"... vi kritiserar absolut inte avantgardekonsten som sådan; det som vi kritiserar är den ideologi som kan kallas avantgardismen och i synnerhet den ideologins självförståelse ... Vad som har skett i dag är att gränsöverskridandet självt har blivit själva målet, att man sällan eller aldrig frågar sig vad det kan leda fram till."

Søren Ulrik Thomsen och Frederik Stjernfelt vänder sig mot vad de kallar negativismen i den samtida kulturen.

höger- och vänsterkanten. Det är komiskt nog helt underförstått att läsaren skall se det som något positivt att påven är odogmatisk! Påven är ju en av de få som faktiskt menar sig ha rätt att just lansera dogmer. Det visar så tydligt hur den negativistiska tankefiguren förvandlats till en schablon i nutiden, hur den tas för given på bägge politiska kanter.

Men om man återvänder till exemplet Picasso så kan jag inte undgå att fundera över om Stjernfelt verkligen anser att allt det som de tidiga modernisterna gjorde kan avfärdas som dålig konst?

– Alltså, vi kritiserar absolut inte avantgardekonsten som sådan; det som vi kritiserar är den ideologi som kan kallas avantgardismen och i synnerhet den ideologins självförståelse. Vi har inget emot provokationen i sig. Det har skapats väldigt mycket bra konst som varit provocerande och gränsöverskridande. Men då var å andra sidan syftet med gränsöverskridandet att uppnå något specifikt som inte fanns i den tidens konst. Vad som har skett i dag är att gränsöverskridandet som sådant har blivit själva målet, att man sällan eller aldrig frågar sig vad det kan leda fram till.

Thomsen talar om vad han kallar "överskridandets fetischism":

– När man skapar konst är det alltid så att man i någon bemärkelse skapar något nytt – en avvikelse sker alltid på ett eller annat sätt. All

god konst rymmer i någon mening ett experimenterande inslag: konstverket känner inte sitt eget utfall. Skulle det känna sitt eget utfall, skulle det inte längre handla om konst. Men detta innebär inte att experimenterandet har ett värde i sig. Det ligger i experimenterandets natur att experiment kan misslyckas, vilket visar att det är andra värden än experimentet som sådant som spelar in för att vi ska kunna tala om konst. Och det är samma sak med avvikelsen. Avvikelsen från vaneseendet kan vara ett centralt element i konsten, men det finns å andra sidan många former av avvikelser som framstår som estetiskt helt ointressanta.

Frederik Stjernfelt vill understryka att deras projekt i grunden handlar om att göra motstånd mot varje form av normativ definition av konståbegreppet:

– Konsten bör fungera som ett paraplybegrepp – bra konst kan i vissa fall vara provocerande; den kan vara tröstande; den kan vara politisk; den kan väcka förundran. Konsten har kort sagt en stor palett. Men det som jag är skeptisk mot är en konsteori som vill reducera konsten till något specifikt. Vad vi vill propagera för är ett helt öppet och autonomt konstbegrepp. Det är det som vår kritik utmynnar i. Den leder fram till ett försvar för konstens frihet.

Søren Ulrik Thomsen fyller i:

– Ja exakt! Det som vi vill slå vakt om är kon-

stens integritet. Konsten ska vara helt oavhängig; den ska inte vara springpojke till religionen eller till politiken. Vi ser på negativismen som just en genomgripande ideologi som på motsvarande sätt förvandlar konsten till en springpojke.

Han påpekar att den estetik som utgår från att konstens egenvärde ligger i dess sätt att över-skrida och bryta mot vissa etablerade regler och konventioner, innebär att man enkelt kan komma förbi den fråga som borde vara fundamental för varje konstnär med självaktning, nämligen vilka som är de inneboende kvalitetserna i konstverket, vilka egenskaper som betingar dess värde som just konst.

Det på en gång paradoxala och lockande med den negativistiska attityden är att den erbjuder en genväg för den som vill framstå som intellektuellt skarpsinnig, estetiskt medveten och kritiskt sinnad. Och just detta är viktigt för att förstå den lockelse som negativismen erbjuder: utan någon större arbetsinsats kan man framstå som djupsinnig och rikta kritik mot allehanda intellektuella företeelser och lärda människor i nutiden och i det förflutna. Den som aldrig håller fast vid någon positivt formulerad ståndpunkt undgår dessutom att göra sig sårbar för kritik.

Det är från denna horisont förståeligt att konsten i dag genomgående beskrivs i termer av negationer: måleriet bör inte vara föreställande och illusionsskapande, romanen bör inte berätta en logiskt sammanhållen historia, poesin bör befrias från patos, metaforik och kommunikativa egenskaper. Och samma tankefigur går igen på andra samhällsliga nivåer: på universitet och högskolor anses det hopplöst föråldrat att läsa historiska ämnen kronologiskt, liksom den traditionella gränsdragningen mellan ämnen i grundskolan uppfattas som daterad. Och överallt ses de som motsätter sig denna typ av "gränsöverskridande" påfund som naiva eller rädda för att ta steget ut i det okända.

På min fråga om inte de som framför så pass grundläggande kritik av tendenser i det nuvarande samhället riskerar att bli avfärdade som kulturkonserverna reaktionärer och därmed inte tagna på allvar, svarar Søren Ulrik Thomsen mycket bestämt:

– Vi vägrar att se oss som konservativa, lika litet som vi accepterar att betecknas som företrädare för vänstern eller för högern. Det vi för-svarar är ytterst sett demokratin och den moderna västerländska rättsstaten. Vi vill slåss för bevarandet av upplysningsstraditionen och för dess uppdelning av den intellektuella verksamheten i olika separata områden, där man håller på ovillkorliga skiljelinjer mellan konst, vetenskap och religion. Inom samtliga dessa områden bör man eftersträva största möjliga integritet. Och i det avseendet är förhållandena inom vetenskap desamma som inom konst. Också vetenskap kan naturligtvis vara politisk, men det vi vill understryka är att man inte kan ställa politiska och ideologiska krav på den. Även om de som i dag förespråkar en politisk styrning av forskning hänvisar till att också gårdagens forskning var föremål för (mer eller mindre osynlig) politisk styrning, kan detta aldrig legitimera styrning i dagsläget.

ETT ANNAT PROBLEM med uppfattningen att normbrottet har ett egenvärde, är att detta tänkande förutsätter att det finns ett konservativt etablissemang som benhårt håller fast vid den norm som man från estetiskt och politiskt håll

utmanar. Men i en tid när även politiker i regeringen slåss om att framstå som oppositionella outsiders och där bankdirektören på helgen drar på sig läderstället för att på sin Harley-Davidson drömma sig in i rollen som rebell, ja i ett läge där 68-vänstern slår följe med nyliberalismen för att bryta ner föråldrade strukturer, måste de som försöker upprepa de avantgardistiska och normbrytande trollnumren ideligen själva skapa sig den fiende som deras estetik förutsätter: ett beläte i form av en traditionalistisk kultursyn som inte helhjärtat omfattades av särskilt många ens på 1800-talet.

Så fort någon propagerar för en positivt formulerad estetik byggd på ett hängivande åt skönheten, åt suggestionen och illusionskraften, eller när någon påstår sig ha som syfte att formulera något allmängiltigt sant eller ge ett gott råd med avseende på dess goda, moraliskt uppbyggliga konsekvenser, så mobiliserar sig alla radikalkritiska för att åntligen få ett köttben att kasta sig över och erfara lyckan i att framstå som kämpar i motvind.

Just strävan hos dagens intellektuella att vara motvallsckeringar är ett centralt inslag i Thomsens och Stjernfeldts kritik av nutiden. Det fak-

ILLUSTRATION: JOHAN PATRICNY

"Det som vi vill slå vakt om är konstens integritet. Konsten ska vara helt oavhängig; den ska inte vara springpojke till religionen eller till politiken."

Søren Ulrik Thomsen och Frederik Stjernfeldt propagerar för ett öppet och autonomt konstbegrepp.

tum att alla vill ikläda sig rollen som offer och avvikare skapar också en viss sorts medial dramaturgi, där det uppfattas som journalistikens mening att slå hål på och i en eller annan bemärkelse avslöja makthavare.

– Denna sorts automatiserade kritiska attityd är i grunden destruktiv – i synnerhet när detoreflekterade kravet på att "avslöja" makten uppfattas som kriterium på god journalistik. Risken är förstås att det ställer sig i vägen och blockerar vägen för andra, mindre dramatiska men desto viktigare undersökningar av den verklighet där folk lever.

Att offerpositionen värdesätts på detta sätt – beror det kanske, undrar jag, på att den legitimerar den negativistiska ståndpunkten? Att säga sig sträva efter att slå sönder exempelvis etablerade uttrycksformer motiveras ju ofta med

att detta skulle leda till att man befriar sig själv och sina likar från de förtryckande maktstrukturer som förvandlat en själv till offer. Frederik Stjernfeldt håller med om detta och talar om en "iscensatt negativism":

– Det är ju uppenbart att det i ett danskt perspektiv sällan handlar om att på allvar solidarisera sig med dem som är verkligt förtryckta. Desto viktigare är att positionera sig i debatten här och nu. Detta blev extra tydligt när så få tog strid mot utrotningen av bosniska muslimer i Balkankrigen. Vissa av de intellektuella till och med försvarade dessa utrotningar. Det märkliga var att detta var exakt samma människor som några år senare reagerade starkt mot Muhammed-teckningarna. Varför var de helt likgiltiga när muslimerna utsattes för en fysiskt konkret masslakt? Det kan endast tolkas som att det viktiga inte var omtanken om muslimer, utan hur man själv i den danska offentligheten fick möjlighet att positionera sig som talesman för utsatta grupper.

Men för att offerrollen skall kunna spelas fullt ut måste som sagt en fiende skapas. Och Thomsen och Stjernfeldt gör sig onekligen ofta i sin bok till presumtiva måltavlor för intellektuella påhopp från negativismens företrädare. När Thomsen utan tillstymmelse till ironi hävdar att "det är viktigt att delta i gudstjänsten varje söndag, också när man inte har lust och känner sig oinspirerad", handlar det noga sett om ett av de mest provokativa yttranden som en intellektuell fällt i Norden under de senaste decennierna.

I SVERIGE FORTSATTE de intellektuella påhoppet på de danska författarna i ytterligare några veckor efter vårt samtal. Så här i efterhand kan man konstatera att den följande debatten på ett spöklikt sätt bekräftade deras teser. Lars Mikael Raattamaa fortsatte med att hävda att den intellektuelles uppdrag "måste (...) vara att bryta mot alla kanonformer, normer och auktoriteter, medvetna och omedvetna". Och Hanna Hallgren påstod på fullaste allvar att konst som bryter mot etablerade språkliga regler och gamla konventioner på något mirakulöst sätt kommer att automatiskt presentera verkligheten på "ett komplext sätt".

Både Raattamaa och Hallgren upprepade i sina inlägg vikten av att "tänka annorlunda", vilket gav ett lätt besynnerligt intryck emedan de inte bara själva tänkte exakt likadant och därtill helt i linje med den grundläggande tankefiguren i ett samhälle där alla vill vara avvikare och ingen homogen. Nej, dessutom blev de bevisligen fullkomligt rosenrasande när inte alla tänkte exakt så som de själva.

Och själv funderade jag vidare på hur förändringar i reklam och populärkultur under de senaste decennierna visar på just hur vitt spridd den negativistiska hållningen är i dag. Om man på 1950-talet använde sig av sloganer som appellerade till folks längtan efter att inte vara avvikare ("Alla använder Karlssons klister utom jag. För jag är en åsna") så vädjar man numera regelmässigt till människors hopp om att framstå som unika och annorlunda. Som far till en dotter på sex år har jag till exempel det tvivelaktiga nöjet att dagligen lyssna till den av Walt Disney-koncernen lanserade sångerskan och reklamprodukten Hannah Montana, vars senaste hit rymmer de tidstypiska raderna: "I'm individual / I'm not like anyone." I min dotters version låter raderna dock betydligt mer genomtänkta: "I'm individual / I'm like anyone."

Lovecraft levde i det övernaturliga

SKRÄCKROMANTIK | Skräckförfattaren H. P. Lovecraft delade upp sin tankevärld i en tidstypisk dualism mellan förnuft och känsla. Ändå levde han helt för de irrationella upplevelserna och menade att vetenskapen förgör skönheten.

Av
Mattias Fyhr

Fil. dr i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet och författare till bland annat *Död men drömmande. H P Lovecraft och den magiska modernismen* (2006).

H. P. Lovecraft
(1890–1937).

FOTO: SCANPIX

Den nordamerikanske skräckförfattaren Howard Phillips Lovecraft (1890–1937) föddes och levde största delen av sitt liv i Providence, New England.

Hans släkt härstammar från Storbritannien och Lovecraft identifierade sig alltid som engelsman; han lär exempelvis livet igenom ha vägrat att godta den nordamerikanska självständighetsförklaringen.

När ensam barnet Lovecraft är tre år drabbas fadern av mentala problem, troligen orsakade av syfilis, och läggs därför in på det lokala mentalsjukhuset Butler Hospital i Providence. Modern flyttar i samband med det tillsammans med sonen in hos morfadern Whipple Van Buren Phillips.

Lovecraft håller sig i ungdomen mestadels för sig själv. Han tillbringar tiden med att läsa böcker i faderns bibliotek, innehållande verk från 1600-talet och framåt. Han blir snart förtjust i antiken samt 1700-talet och känner sig tidigt som en

Lovecraft levde genom det han kallade "tradition" och hans tankar om begreppet genomsyrar hans verk.

främling i sin egen tid. I ett brev från 1916 förklarar han att "(a)llt jag älskade hade varit dött sedan två sekel – eller, som i fallet med grekisk-romersk klassicism, i två millenier. Jag är aldrig en del av någonting omkring mig – jag är en outsider i allt".

FAMILJEN DRABBAS SNART av ännu en händelse som sätter djupa spår hos honom. Hans mormor dör 1896, familjen klär sig i svart och sänks, som han beskriver i ett brev från 1916, i "en dysterhet från vilken den aldrig riktigt återhämtade sig". Lovecraft drabbas av mardrömmar som gör att han inte vågar sova. I drömmarna kastar varelser som han kallar "nattgastar" honom genom rymden i fruktansvärd hastighet och plågar honom med treud-

dar (gastarna härstammade, trodde han själv, från Gustave Dorés teckningar till John Miltons *Paradise Lost*).

I samma brev berättar han att "(d)et är femton hela år – nej mer – sedan jag har sett en nattgast, men fortfarande, när jag är halvt sovande och driver fram över ett hav av barndomstankar så känner jag en ilning av skräck (...) och försöker instinktivt att hålla mig vaken. Det var min enda bön då, '96 – varje natt – att hålla mig vaken och hålla undan nattgastarna!"

Till Lovecrafts glädje avtar så småningom mardrömmarna. Han menar senare i livet att det troligtvis berodde på att den naturvetenskapliga världsbilden lyckats tränga ner i hans omedvetna.

Lovecrafts far dör på Butler Hospital 1898. Modern dör 1921, efter att i två år varit inlagd på samma mentalsjukhus. Samma år träffar Lovecraft den vitryska judinnan Sonia H. Greene som äger en hattaffär på Manhattan och intresserar sig för tidens *fandomrörelse* (beundrare av skräck, fantasy och science-fiction).

Paret gifter sig 1924, men äktenskapet varar i praktiken bara i två år. Lovecraft försöker bo tillsammans med henne i New York, men klarar inte av det. Inte minst upplever han mötet med andra kulturer som en chock. Han är arbetslös (han levde livet igenom på ett sinande arv), men umgås intressant nog bland annat med modernistpoeten Hart Crane, och vandrar om natten på Brooklynbron tillsammans med denne. Detta är i samma veva som poeten författar sin kända diktsamling *The Bridge* (1930).

Lovecraft återvänder hem till Providence 1926 och lämnar äktenskapet (som formellt upplöstes några år senare) och hans lätnad i breven syns tydligt i ord som "GUD, JAG LEVER! Och detta är Hemma! (...). Låt ingen inför mig påstå

att Providence inte är den vackraste staden i världen! (...) Jag måste skriva om det – alla andra ämnen förefaller mig platta och tama!" (1 maj 1926).

LOVECRAFT LEVDE GENOM det han kallade "tradition" och hans tankar om begreppet genomsyrar hans verk. Lovecraft har med tiden själv kommit att räknas till klassikerna i den litterära traditionen – exempelvis har hans verk nyligen utgivits i serien Penguin Classics (två volymer, 1999 och 2004, samt i serien Penguin Twentieth-Century Classics 2001).

Ett annat tema, sanningens ödesdiga konsekvenser för människan, är också ett viktigt inslag i Lovecrafts samtliga verk; mest berömt är inledningen till novellen "The Call of Cthulhu" (1928), med orden

Det mest barmhärtiga i världen, tänker jag, är det mänskliga psykets oförmåga att samordna allt sitt innehåll. Vi lever på en stilla ö av okunskap i mitten av svarta hav av oändlighet och det var aldrig mening – att vi skulle färdas långt. Vetenskaperna, alla strävande i sina egna riktningar, har hittills inte skadat oss särskilt mycket; men en dag kommer sammanfogandet av disparat kunskap att öppna upp sådana skrämmande vidder av verkligheten, och vår skrämmande situation i den, att denna uppenbarelse antingen kommer att göra oss vansinniga eller få oss att fly, från det dödliga ljuset, in i friden och tryggheten i en ny medeltid.

Hans tids naturvetenskap hade också en annan sida. Många kända personer i Lovecrafts tid förhöll sig öppna för spekulationer kring existensen av fenomen som dittills betraktats som övernaturliga. Sällskapet The Society for Psychical Research (SPR), som närmast skulle kunna betecknas som parapsykologiskt, bildades 1882 i London med främsta målet att undersöka den eventuella förekomsten av telepati, men också psykisk medialitet, seanser med mera.

I sällskapet ingick författare som Lewis Carroll, John Ruskin, Alfred Tennyson,

Arthur Conan Doyle, Mark Twain, ockultisten, poeten och litteraturnobelpristagaren William Butler Yeats, litteraturnobelpristagaren Maurice Maeterlinck och forskare som Sigmund Freud, C. G. Jung, Pierre Janet, Charles Richet, Cesare Lombroso och Sándor Ferenczi, fysikern och nobelpristagaren Marie Curie, religionshistorikern William James, vars bror författaren Henry James också aktivt deltog i möten, fysiknobelpristagarna J. J. Thomson och Lord Rayleigh och den blivande premiärministern i Storbritannien Arthur James Balfour. Medlem var även Charles Darwins kollega Alfred Russel Wallace.

Flera av medlemmarna i sällskapet trodde på olika övernaturliga – eller med SPR-medlemmen Frederic W. H. Myers ord – "supernaturliga" fenomen. Såväl Twain som Freud trodde exempelvis mer eller mindre på telepati, ett begrepp som myntades av Myers 1882.

Många fler namn kan nämnas, och en fördjupning kan fås i min studie *Död men drömmande* (2006). Det är för övrigt intressant att svensk litteraturforskning i huvudsak valt att inte beröra denna sida av naturvetenskap och modernism, kanske för att den bryter mot viljan att se modernismen som enbart materialistisk och rationell.

EN AV DE VANLIGA speklutionerna i Lovecrafts tid var tanken att man kunde äga minnen från före sin födsel, från tidigare reinkarnationer eller nedärvda från förfäder. Lovecraft bejakar dessa och andra av tidens motiv med närmast febrig passion och lever för sina egna upplevelser av samma slag.

Han fascinerades till exempel av Leonard Clines *The Dark Chamber* (1927) eftersom han tycker sig ha liknande minnen – av arkitektur, av en stad. Han tror dock inte att minnet är verkligt, utan menar att det måste vara ett pseudominne, sammansatt av saker han i någon tidigare, nu glömd existens läst och upplevt. Lovecrafts liv kom att kretsa kring denna sorts reminiscens. I ett brev till den nära vännen Donald Wandrei förklarar han:

Allt jag lever för är att återerövra något fragment av denna gömda & onåbara skönhet; denna skönhet som bara har med dröm att göra men som jag ändå känner att jag har haft nära kunskap om & njutit av under långa tider före min födelse eller födelsen av denna eller någon annan värld. (...) Någonstans finns det, fabuliserar min fantasi, en underbar stad, med gamla gator & kullar och trädgårdar och marmorterrasser, där jag en gång levde under lyckliga evigheter, & till vilken jag måste återvända om jag någonsin ska känna mig tillfreds. Dess namn & plats känner jag inte till – förutom att förnuftet säger mig att den varken har namn eller plats, inte heller någon existens alls – men då & då glimtar det fram någon aning om den i människans värld.

Han tycker sig se glimtar av denna "stad" i verklig arkitektur: "Många städer på jorden innehåller vaga & undflyende sym-

Retrofilm. 2005 hade den svartvita stumfilmen *The Call of Cthulhu* premiär. Lovecraft skrev novellen 1926, och filmskaparna ville därför att filmen skulle ha 20-talskänsla.

BILD: © HPLHS INC.

bolier av denna kryptiska & underbara stad – denna primala och arkaiska plats av strålgång i Atlantis eller Cockaigne eller Hesperiderna – som tittar fram skyggt vid vissa tillfällen, bara för att sedan försvinna igen."

Det är viss arkitektur som han förknippar med detta:

Providence är full med sådana symboler, & Boston har givit bländande exempel. Salem & Newport & Marblehead är rika på dem, & om kvällen talar många platser på landet med liknande språk. Gamla Philadelphia gav mig vid ett tillfälle svindlande glimtar i gryningen, & inte ens New York saknar antydningar när natten är ung efter ett regn, & mjuka lampor glimtar fram en och en över den skinande våta asfalten samtidigt som rosa uppklädnader revor öppnar skyn & ger silouetter åt de fantastiska husen i väster, längs med nedre delen av Central Park, där det fontän- och balustradöversållade torget ligger.

Det är, som syns i det kärleksfulla språket, detta som driver Lovecraft och han berättar att "(i) nästan varje ny ålderdomlig upptäcktsplats jag besöker finner jag nya symboler av utökad styrka, vilket gör att jag tycks drivas framåt, mot vidare och vidare upptäcktsfärder, av hoppet om att åter stöta på de terrasserade trädgårdar jag kände under eonerna innan Tiden."

NÅGOT ANNAT som tilltalade honom var tanken på att man skulle kunna lämna sin kropp och besöka främmande världar med själen eller tanken. Också detta var en populär idé i tiden, såväl hos ockultister som författare, exempelvis Yeats.

Lewis Carroll, som skrev *Alice i Underlandet*, spekulerar på allvar kring idén i förordet till *Sylvie & Bruno Concluded* (1893) och i Sverige finner man motivet bland annat hos Selma Lagerlöf (*Gösta Berlings saga*, 1891, som Lovecraft för övrigt läste) samt hos Strindberg (exempelvis i *Sömngångarnätter på vakna dagar*, 1884). Man kan spåra ursprunget hos Swedenborg och senare Edward Bulwer-Lytton, och det populariserades i romaner som *Uranie* (1889) och *Lumen* (1887) av SPR-medlemmen Camille Flammarion, som trodde att själen flyger ut i rymden efter döden. Här finns också H. G. Wells "Under the Knife" (1896), Tarzan-författaren Edgar Rice Burroughs astralresa till Mars i *John Carter, Warlord of Mars* (1912). Senare hakade även modernisterna på trenden och man kan påminna om Edith Södergrans dikt "Till fots fick jag gå genom solsystemen", 1919.

Motivet var alltså vanligt och fortsatte att manifesteras hos senare författare – se exempelvis Astrid Lindgrens astralresomotiv i *Mio, min Mio* (1954) eller "I Skymningslandet" (ur *Nils Karlsson-Pyssling*, 1949). Hos Lovecraft manifesteras denna idé i nattliga drömmar där han tycker sig sväva kroppslös över främmande ruinstäder i universum, liksom i fiktiva verk som "Beyond the Wall of Sleep" (1919).

LOVECRAFTS HELA FÖRFATTARSKAP, inklusive fokuseringen av historien och av arkitektur kan ställas i ljuset av hans önskan om att undslippa tiden.

Hans känslor inför tid och civilisation är påtagliga i huvuddelen av hans verk. I en av hans bästa noveller, "The Shadow Out of Time" (1936), upptäcker huvudpersonen att hans medvetande har bytts ut mot medvetandet hos en varelse som levde för 50 miljoner år sedan.

När huvudpersonen återfår sin mänskliga kropp i nutiden beger han sig till den plats där de forntida varelsernas gigantiska bibliotek låg. Han finner det underjordiska jättebiblioteket obeträddt av mänsklig fot, och likt en bergsbestigare klättrar han ensam i mörkret på de gigantiska bokhyllorna.

Slutligen finner han en bok han själv skrivit för 50 miljoner år sedan, i den icke-mänskliga varelsens kropp, men med sin egen handstil. Han skrev boken i en sedan länge svunnen civilisation som var oändligt mycket äldre och mer utvecklad än den moderna.

Här ser vi det som så ofta i de genrer

som kallas gotik och skräck uppenbarligen var en önskedröm för dess författare: Lovecraft skriver 1931 att "jag skulle älska att leva i ett kosmos fyllt av mina favorit-Cthulhu-, Yog-Sothoth-, Tsathoggua-monster och liknande".

Den roll som traditionen spelade för Lovecraft, både i hans författarskap och i hans liv, hör emellertid mest samman med arkitektur. Detta kan anas i ett brev från 1926 där han behandlar sin hemstad och förklarar att

jag är mer naturligt isolerad från mänskligheten än Nathaniel Hawthorne själv, som levde ensam i mitten av folksamlingar. (...) Människorna på en viss plats betyder absolut ingenting för mig annat än som komponenter i det allmänna landskapet och sceneriet (...). Mitt liv finns inte bland människorna utan bland scener – mina lokala känslor är inte personliga, de är topografiska och arkitektoniska (...). Det är *New England* jag måste ha – i en eller annan form. Providence är en del av mig – jag är Providence.

(citerat ur den av Joyce Carol Oates redigerade *Tales of H. P. Lovecraft*, 1997).

1929 utvecklar han sin ståndpunkt ytterligare: "livet har blivit outhärdligt genom sin ökande traditionslöshet". Han tänker, skriver han, "använda tradition för det den är, som en rent känslomässig krycka." Den krasshet som anas i citatet kommer av att traditionen för Lovecraft enbart har en subjektiv, känslomässig betydelse, men anses fullkomligt oviktig ur ett mer objektivistiskt, förnuftigt perspektiv. I det ställningstagandet kan man börja ana en av de riktigt originella sidorna i hans personlighet, en sida som tycks ha förbisetts i forskningen kring hans författarskap.

Lovecraft delade upp sin tankevärld i två delar vilket gjorde att han kunde betrakta världen på två sätt. Det originella består i att han, efter att ha gjort denna uppdelning, levde så extremt mycket för de irrationella, övernaturligt färgade upplevelser, som han i sin tur inte höll för sanna.

1929 beskriver han i ett brev att han "känner en stor klyvning mellan känsla och perceptiv analys, och försöker aldrig blanda de två". Han fortsätter: "Känslomässigt står jag andlös inför det omskakande och underbara och mystiska med universum och dess ordning av solar och världar. I den stämningen omfamnar jag religion och befolkar fälten och bäckarna med grekiska väsen och lokala uråldriga andar – för i hjärtat är jag en panteistisk hedning, av den gamla traditionen, som aldrig har nåtts av kristendomen."

Men Lovecrafts rationella sida är också närvarande: "Men när jag börjar tänka kastar jag av mig känslorna som om det vore överskottsbagage och tar mig an den prosaiska och exakta uppgiften att helt enkelt bara se det som existerar, eller som troligen existerar (...). Jag älskar att drömma, men försöker aldrig drömma och tänka på samma gång."

Jag vill mena att Lovecrafts uppdelning i förnuft och känsla leder till att han framstår som så tidstypisk. Han var ju inte

ensam om att brottas med sin religiösa (i detta fall baptist-) bakgrund och att använda metafysiken i sin litteratur i syfte att få uppleva den religion han inte kunde tro på i verkligheten. Man kan jämföra med den 1907 födda Astrid Lindgrens ord i Margareta Strömstedts *Astrid Lindgren. En levnadsteckning* (1977): "Jag tror varken på Nangijala eller Nangilima eller på himlen eller nånting" och "vuxenmänniskan i mig vet att det är så, men barnet i mig accepterar inte detta, så därför säger jag dej, att tala inte om det här för något barn, för då slår jag dej!"

Lovecraft delade upp sin tankevärld i två delar vilket gjorde att han kunde betrakta världen på två sätt. Det originella består i att han, efter att ha gjort denna uppdelning, levde så extremt mycket för de irrationella, övernaturligt färgade upplevelser, som han i sin tur inte höll för sanna.

Lindgren påtalar själv att hennes *Bröderna Lejonhjärta* (1973) kan läsas som att hela romanen utgörs av en fantasi eller dröm som Karl (Skorpan) har, efter att brodern dött, varvid Karl sedan dör på riktigt i slutet av romanen. På liknande sätt förklarar Lovecraft i ett brev att "om jag trodde på det övernaturliga skulle jag inte behöva skapa den kreativa illusionen av tro. (...) (J)ag är sysselsatt med att skapa en önskad sak som jag bara kan få genom skapande".

Även Lovecrafts verk lämnar ibland den metafysiska tolkningen öppen: Antingen dör huvudpersonen i slutet av novellen "The Haunter of the Dark" (1936) eller så blandas hans medvetande med en främmande livsform och lever vidare.

Pär Lagerkvist gör något liknande i romanen *Sibyllan* (1956) där den kvinnliga huvudpersonens mystiske son vandrar upp på det snöklädda berget och hans fotspår i snön blir allt svagare för att till sist försvinna – antingen på grund av att snön blir kallare och hårdare ju högre upp han kommer, eller på grund av att han bokstavligen går upp i himlen. Tolkningen lämnas öppen.

1936, ett år före sin död, skriver Love-

craft till Fritz Leiber att "jag ställer mig antagligen – objektivt och intellektuellt – mer på den materialistiske vetenskapsmannens sida än på mystikerns; men mitt avståndstagande från icke bevisade sidospår får mig att avvisa ogrundade spekulationer och dogmer från såväl ena som andra sidan".

Han säger att han inte tror "på något kosmiskt medvetande eller mål eller riktning, inte heller på någon 'andlig' ordning av varelser", men "betraktar livet som fyllt av oändliga mängder oupptäckta (inte övernaturliga) och oberäknliga fak-

torer", för "(v)i vet inte vad vi är för något i tiden och rymden, eller vad som kommer att hända med oss innan vårt slags materia och energi slutar existera".

Naturvetenskapen kan, enligt Lovecraft, ge oss sanningar om världen även om vi aldrig kommer att förstå universum på ett djupare plan. Nackdelen är att naturvetenskapen visar oss hur meningslöst allt egentligen är, för, som han skriver i ett brev 1929, "(v)etenskapen är skönhetens stora förintare".

I ett brev från 1921 skriver han att kosmos är "en medvetlös strömvirvel, en jäsande ocean av blinda krafter, i vilken den största glädjen består i omedvetenhet och den största smärtan i insikt".

Lovecraft är inte negativt inställd till naturvetenskapen, tvärtom är den en av hans passioner, särskilt kemi och astronomi. Men han uttrycker tanken att det enda som egentligen är viktigt i livet är att vi är känslomässigt tillfreds, varpå han 1929 drar slutsatsen att "(p)å det hela taget anser jag att skönhet ofta är mer tillfredsställande än sanning, så att poeten och konstnären i en sund och sofistikerad kultur i själva verket i någon mån befinner sig framför naturvetenskapsmannen och filosofen". ■

R'lyeh. Den uråldriga staden skildrad i filmen *The Call of Cthulhu* (2005). BILD: © HPLHS INC.

Löneskillnaderna mellan könen är försumbara

JÄMSTÄLLDHET | De osynliga hinder som ligger kvinnor till last i karriären beror inte på att arbetsgivare systematiskt diskriminerar kvinnor.

Glastaket har sedan länge varit en vanlig beteckning på de osynliga hinder som anses ligga kvinnor till last när de vill göra karriär.

Men glastaket kan knappast förklaras av att arbetsgivare systematiskt har diskriminerat kvinnor. Boven i dramat är i stället att kvinnor har gjort andra val än män; de har valt andra typer av utbildningar än män, de har valt att jobba deltid i högre utsträckning än män och de har haft en kortare erfarenhet på arbetsmarknaden än män – kvinnor har i medeltal varit yngre än män inom arbetskraften. Arbetsgivarnas pool av kvinnor med relevant kompetens har därför varit mycket mindre än deras pool av män. De senaste årens internationella forskning på området ger tydliga signaler om hur arbetsmarknaden är organiserad i relation till kvinnors deltagande.

Håller då glastaket på att helt gå i kras? Knappast, det råder fortfarande brist på kvinnor i toppositioner inom näringslivet och akademien. Men framtiden för glastaket bedöms bäst utifrån vilka mekanismer som leder till att kvinnor inte når över en viss nivå inom vissa sektorer på arbetsmarknaden.

VILKA ÄR DÅ dessa mekanismer? Den variant som oftast återopps är diskriminering. Arbetsgivare kan mer eller mindre medvetet fatta beslut som hindrar kvinnor från att erhålla jämlik behandling på arbetsmarknaden (*efterfrågefaktorn*). Detta kan bland annat bero på en uttalad diskriminering, alternativt vara ett utslag av en statistisk eller en implicit

form av diskriminering. Andra mekanismer kan kopplas samman med de val som de anställda gör med avseende på utbildning och arbetstid, samt val av karriär- och familjebeteende (*utbudsfaktorer*). En tredje mekanism styrs av institutionella förhållanden; system med exempelvis en generös familjepolitik kan leda till att kvinnor gör andra val än kvinnor utan dessa tillgångar (*institutionella faktorer*).

Det är viktigt att förstå mekanismerna bakom glastaket för att komma med rimliga, relevanta och effektiva policyförslag. Om man vill förhindra arbetsgivare från att systematiskt diskriminera kvinnor krävs en viss typ av åtgärder, exempelvis en mer effektiv övervakning och uppföljning av lagstiftningen. Om det däremot visar sig att läget på arbetsmarknaden har mindre med arbetsgivarnas beteenden att göra och mer med kvinnors och mäns skilda handlingar bör fokus sättas på att förstå dessa.

Lika viktigt är det att bedöma olika typer av institutionella regimer där glastaket och löneskillnader utgör problem. Agerar exempelvis amerikanska och svenska arbetsgivare olika beroende på familje- och sjukbidragspolitik? Svenska arbetsgivare vet att kvinnor tar ut mer barnledighet samt ofta arbetar deltid, och kan därför vara mindre benägna att befor-

Av

Eva Meyersson Milgrom

Gästforskare vid SIEPR, Stanford Institute for Economic Policy Research och lärare vid Department of Sociology, Stanford University.

dra dem. Amerikanska arbetsgivare vet att kvinnor som gifter sig och får barn kan komma att lämna arbetsmarknaden helt på grund av normer eller praktiska problem att kombinera familj och arbete. Amerikanska kvinnor kan i dessa fall signalera sitt intresse att göra karriär genom att inte gifta sig och/eller inte skaffa barn. Förväntningar om parternas agerande kan i sin tur komplicera förhållandena för kvinnor. Även i de fall där arbetsgivare söker den bästa kompetensen, oberoende av kön, kan kvinnor förvänta sig att bli diskriminerade och därmed anpassa sig till de vägar de uppfattar som rimliga genom att välja utbildning och arbetstid så att de lättare kan kombinera familj och arbete.

LÅT OSS FÖRST SE om arbetsgivare i Sverige systematiskt diskriminerar kvinnor. Hur ser kvinnors förhållanden ut på den svenska arbetsmarknaden jämfört med norska och amerikanska förhållanden? Ett vanligt sätt att beskriva kvinnors arbetsmarknadssituation är att mäta deras lön jämfört med männens – det så kallade grovlönegapet – summan av alla yrkesaktiva kvinnors medelinkomst dividerat med mäns medelinkomst multiplicerat med 100. Detta mått används bland annat av SCB.

Grovlönegapet är en viktig indikator på om ett samhälle använder sin pool av talang och kompetens bland båda könen. Men det ger däremot ingen som helst vägledning om vad som driver skillnaderna mellan mäns och kvinnors situation på arbetsmarknaden. Grovlönegapet har förbättrats något sedan 1970 men är fortfarande relativt stort. År 2005 visade SCB

Ett urval av författarens forskning finns tillgänglig på hemsidan: www.meyersson.com

att lönegapet mellan privatanställda kvinnor och män i genomsnitt var 16 procent, det vill säga att alla kvinnor tjänade i snitt 84 procent av männens sammanlagda lön. Samma år visade SCB att privatanställda arbetarkvinnor tjänade 88 procent i genomsnitt av männens lön och att tjänstemannakvinnor tjänade 77 procent.

Grovlönegapet kan delas upp i underkategorier beroende på bransch, företag och yrke. När det gäller att fastställa huruvida arbetsgivaren på ett systematiskt sätt lönediskriminerar kvinnor måste det statistiska sambandet gälla att kvinnor och män som utför likartat arbete för samma arbetsgivare inte har samma lön. I allmänhet är det svårt att göra dessa jämförelser på grund av brist på data. Men lönestatistik som SAF-LO samlade ihop under perioden 1970–1990 lämpar sig väl för att göra en uppdelning på bransch, företag och yrke-arbetsplats för tjänstemän och arbetare och därefter testa hypotesen att arbetsgivare systematiskt diskriminerar kvinnor.

SAF-LO:s statistik är på detta område tydlig. Skillnaden i lön är mycket liten mellan arbetarkvinnor och män som arbetar med likartade arbetsuppgifter inom samma företag. 1990 låg gapet på 1,47 procent jämfört 5,09 procent 1970. En liknande jämförelse för tjänstemän

Lika i karriären?
Implicit diskriminering kan fortfarande förekomma på arbetsmarknaden, skriver Eva Meyersson Milgrom.

FOTO: ISTOCKPHOTO

visar att kvinnor år 1990 tjänade 95 procent av männens lön – 1970 var andelen 89,5 procent. Dessa siffror talar för att lönegapet till största delen inte kan hänföras till att svenska arbetsgivare systematiskt diskriminerar kvinnor.

Omfattande studier på området visar däremot att segregeringen på den svenska arbetsmarknaden är markant: kvinnor finns i vissa typer av yrken och positioner och män i andra. (Deltidsarbetet är dessutom betydligt vanligare i Sverige än i

ligen kan 89,3 procent av skillnaden förklaras med en kombination av yrkes- och arbetsplatssegregering.

EN VIKTIG FRÅGA är förstås om det kan finnas andra typer av efterfrågefaktorer än systematisk lönediskriminering. En vanlig uppfattning om varför det saknas kvinnor i toppen av en organisations hierarki är att män inte befördrar kvinnor. Anledningen till befattningsdiskriminering kan vara en idé om att män föredrar att jobba med likar (*homofiliargumentet*) eller att prestationen förbättras då likar jobbar tillsammans. Ett annat skäl är uppfattningen att män passar bättre i ledarskapsställning eller föredrar makt och privilegier. Det finns också forskning som tyder på så kallad implicit diskriminering vilket innebär att vi människor har mer eller mindre omedvetna mentala associationer som skiljer sig åt för kvinnor och män, svarta och vita. En studie av MBA-studenters attityder till vd-löner, som jag har genomfört tillsammans med min kollega Guillermina Jasso, visade att studenterna både i Europa och i USA, ansåg att det var rättvist att en kvinnlig vd i genomsnitt har 12–15 procent lägre lön än en man. Dessa MBA-studenter hade utvecklat en uppfattning om vad de ansåg var en rättvis lönefördelning beroende på kön, sannolikt utan att vara medvetna om det själva.

Den tidigare nämnda lönestatistiken kan med fördel användas för att beskriva hur arbetsgivare befördrar anställda samt hur de förhåller sig till sin tillgång på kandidater med relevanta färdigheter. Utfallet varierar mellan utbildningsområden – skillnaden är störst inom de samhällsvetenskapliga områdena och minst inom de tekniska. Skillnaden i lön mellan kvinnor och män i det privata näringslivet var redan år 1990 närmast försumbar när jämförelsen gjordes mellan en kvinna och en man som båda var civilingenjörer och jobbad heltid på samma arbetsplats med likartade uppgifter. Detta tyder på att det inte finns mycket kvar av glastaket för kvinnor med relevant utbildning och erfarenhet, om de arbetar heltid.

Det bör dock noteras att lönestatistiken också visar på en så kallad livscykeleffekt. Löneskillnaden är liten mellan kvinnor

Grovlönegapet är en viktig indikator på om ett samhälle använder sin pool av talang och kompetens bland båda könen. Men det ger däremot ingen som helst vägledning om vad som driver skillnaderna mellan mäns och kvinnors situation på arbetsmarknaden.

andra västländer. Jämfört med i USA och Norge är fler kvinnor ute på arbetsmarknaden, men de jobbar då oftare deltid.) 22,9 procent av 1990 års lönegap hos tjänstemännen är direkt hänförbart till branschskillnader – ett jobb inom ett livsmedelsföretag där relativt fler kvinnor jobbar betalar mindre jämfört med ett investmentföretag där övervägande delen anställda är män.

72,6 procent kan hänföras till yrkesssegregering, att kvinnor i ökad utsträckning är hudläkare och män kirurger, och slut-

och män i de yngre åldrarna (26–30 år). Efter detta växer löneklyftan till och med åldersgruppen 55–59 då den når sitt maximum, varpå skillnaden återigen avtar. Detta har ofta tolkats som arbetsgivariskriminering: vid en viss ålder eller karriärnivå slår kvinnorna i glastaket. Men en troligare anledning till detta mönster är att kvinnors tid delas mellan hem och arbete i större utsträckning än mäns, speciellt under barnens uppväxtår, som ju sammanfaller med det livscykelmönster vi observerar.

SER VI I STÄLLET TILL olika former av utbudsfaktorer kan vi konstatera att kvinnors egna (fria eller påtvingade) val också har en stark inverkan på lönestatistiken. Om kvinnor investerar mindre i utbildning (vilket de inte gör nuförtiden, tvärtom) eller om de väljer andra yrken än män (vilket de historiskt sett har gjort – något som däremot nuförtiden sker i allt mindre utsträckning) eller uppvisar en mindre stabil närvaro i arbetskraften än män för att sköta hem och familj (vilket ofta är fallet), då kommer en så kallad färdighetsklyfta att uppkomma. Kvinnor som väljer att bli sjuksköterskor i stället för läkare eller byggnadsassistenter i stället för arkitekter, hudläkare i stället för neurokirurger, kommer att erhålla en lägre lön än de män som väljer tvärtom.

Skillnaden mellan kvinnor och män i det privata näringslivet var redan år 1990 närmast försumbar när jämförelsen gjordes mellan en kvinna och en man som båda var civilingenjörer och jobbade heltid på samma arbetsplats med likartade uppgifter.

Dessa val kan vara en följd av att kvinnor anpassar sig till de förutsättningar som de uppfattar existerar på arbetsmarknaden. Ett exempel på en sådan rationell anpassning är det fall då hushållet maximerar sin inkomst genom beslutet att den som tjänar mest inte skall stanna hemma med barn. Eftersom maken ofta är äldre än maken och därför har nått en större inkomspotential, innebär det ofta att kvinnor tar huvudansvaret för hem och barn.

EN VIKTIG ORSAK till att vi inte ser fler kvinnor i toppositioner i dag beror således på tidigare könsbetingade val av utbildning. Arbetsgivarna är begränsade av den pool av utbildade som finns vid anställningstillfället. Denna pool är en funktion av de utbildningsbeslut som har tagits av kvinnor respektive män under 10–20 år tillbaka i tiden. Dessa beslut är i sin tur betingade av arbetsmarknadens behov, samt utbud och efterfrågan av studenter med en viss kunskap och erfarenhet. Så sent som 1975 till 1980 fanns det exempelvis bland utbildade civilingenjörer elva män på varje kvinna, vilket är jämförbart med den amerikanska situationen. De företag som anställde personal 1990 hade därmed ett mycket obalanserat utbud av ingenjörer att rekrytera till chefspositioner.

I dag möter kvinnor en bättre arbetsmarknad än den som kvinnor födda tidigare under 1900-talet konfronterades med. Om kvinnor i ökad utsträckning uppfattar att arbetsgivare inte systematiskt diskriminerar dem kan det i sin tur sätta igång en lavin av kvinnor som väljer traditionellt mansdominerade yrken och investerar i sina karriärer. Den ökade poolen av kompetenta kvinnor med efterfrågad kompetens kommer i sin tur att leda till fler kvinnor i toppositioner.

En annan, bakomliggande orsak till könssegmenteringen på arbetsmarknaden kan relateras till det faktum att kvinnors preferenser och riskattityd skiljer sig

från mäns. Forskare inom samhällsvetenskapen har i en lång rad studier visat att kvinnor i väst är mindre benägna att konkurrera med män. I ett av mina och forskarkollegan Illoong Kwons forskningsprojekt analyserar vi om kvinnor och män väljer att stanna eller lämna företag som har blivit uppköpta eller sammanslagna med andra företag. Där visar det sig att kvinnor väljer att konkurrera med kvinnor, men inte med män.¹ Män väljer att konkurrera oavsett konkurrenternas kön. Kvinnor väljer således att lämna företaget om de utsätts för konkurrens från den egna könsgruppen. Kvinnors referensgrupp, den grupp som de jämför sig med, är kvinnor – inte män. Detta kan naturligtvis begränsa kvinnors möjligheter och lärande. I en experimentell

studie^{2,3} visade det sig att kvinnor presterar sämre när de konkurrerar med män, medan män presterar bättre när de konkurrerar med kvinnor. En annan av de studier som jag har genomfört tillsammans med Trond Petersen och Vemund Snartland visar att kvinnor är mer produktiva än män i de yrken där de anses ha en kompetensfördel.⁴ Samma förhållanden gäller för män. Mäns produktivitet är högre inom gruvbrytning medan kvinnors är högre inom fiskerisnedsbranschen.

I en lång rad studier har psykologer visat på flera möjliga förklaringar till att kvinnor i väst är mindre benägna att konkurrera med män. Kvinnor och män har i sin socialisering formats på olika sätt. Bland annat anser vissa forskare att kvinnor har ett sämre självförtroende, vilket bland annat leder till att de missbedömer den egna kompetensen, prestationen. Till skillnad från kvinnor anses inte män lida av samma brist. Detta anses i sin tur leda till att kvinnor undviker att utsätta sig för utvärderingar och utmaningar. Därför lär de sig mindre och blir därmed mindre lämpade för vissa typer av uppgifter. Carol Dweck har i sin forskning om intelligens visat att kvinnor och män skiljer sig med avseende på om de tror att intelligens är något medfött eller något som kan påverkas genom att jobba hårt. Kvinnor hör till den grupp som tror att de är födda med en bestämd portion intelligens och undviker därför tillfällen och situationer där de uppfattar sig själva som otillräckligt intelligenta eller smarta. Deras lärande och prestationer blir lidande och de kommer på efterkälken.

ETT ANTAL INSTITUTIONELLA faktorer kan också förklara bristen på kvinnor i toppositioner. En av de viktigare omständigheterna är strukturella egenskaper som löne- och inkomstfördelning, tillgång till barntillsyn, och utbildningssystemets matchning med industristrukturen. En annan viktig faktor är att en stark lönesammanpressning avskräcker kvin-

nor mer än män från att investera i sina karriärer. Eftersom kvinnor fortfarande bär huvudansvaret för familjen blir den ekonomiska avkastningen på en investering i karriären viktigare för kvinnan än för mannen.

Att kvinnor i högre utsträckning befinner sig i låglönejobb och på andra typer av arbetsplatser än män kan relateras till att Sverige under 1970–1990 var ett land med starkt sammanpressad inkomstfördelning, speciellt i jämförelse med USA och Storbritannien. Trond Petersen och jag har i vår forskning påpekat att detta kan ha givit svenska kvinnor ett svagare incitament att söka sig till toppjobben, eftersom avkastningen på dessa karriärer översatt i "vad kvinnorna får med sig i lönekuvertet minus barntillsynskostnader" var relativt liten. Även om grovlöne-klyftan är betydligt lägre i Sverige än i andra länder, befinner sig en större andel av svenska kvinnor i de lägre inkomstskikten jämfört med kvinnor i USA och Norge.

En intressant iakttagelse i diskussionen om löner och könsskillnader är att inkomstfördelningen i samhället, som ständigt har ökat, inte har påverkat grovlöne-klyftan mellan könen eftersom kvinnor i ökad utsträckning har varit representerade i de lönemässiga toppskikten.

Även barntillsyn har ofta påpekats vara en viktig institutionell tillgång för att möjliggöra kvinnors karriär på arbetsmarknaden – särskilt när barnen är små. Men effekten av tillgång på billig och bra barntillsyn kan också leda till att familjer väljer att ha fler barn, vilket i sin tur kan begränsa kvinnornas karriärval. Detta kan vara vad som inträffade under 80-talet då Sverige hade den högsta nativiteten i Europa. Under denna tid arbetade kvinnor oftare deltid än vad som varit fallet både tidigare och senare.

TROTS ATT DET I DAG finns fler kvinnor ute på arbetsmarknaden än för bara ett decennium sedan tar förändringen av arbetsmarknaden lång tid att omsätta till en praktik av "fler kvinnor i toppen". Livscykeleffekten är fortfarande tydlig vilket tyder på att det bland annat finns vissa fundamentala institutionella problem som vi ännu inte har löst. Det har blivit alltmer uppenbart att för att krossa glastaket måste vi förstå det institutionella ramverk som utgör förutsättningar för kvinnors val. Framför allt bör kvinnor kunna välja barnomsorg i den form som passar familjen bäst. Kvinnors incitament att jobba heltid och göra karriär beror dock inte bara på institutionella förhållanden. Lönestatistiken från USA visar att lönegapet mellan kvinnor och män har stagnerat, samtidigt som både inkomst- och förmögenhetsskillnaderna har ökat.

Insikter om hur kvinnor uppfattar sig själva (den egna kompetensen), deras preferenser, riskattityd, är en viktig nyckel för att kunna bedriva praktisk politik. För att förstå kvinnors val och de hinder som begränsar deras medverkan inom alla sfärer och nivåer i samhället bör vi förstå kvinnors fundamentala behov och hur de skiljer sig från mäns.

Noter:

1 Kwon, Illoong och Eva Meyersson Milgrom. 2007. "Gender and Status." Opublicerat manus.

2 Gneezy, Uri, Muriel Niderle och Aldo Rustichini. 2003. "Performance in Competitive Environment: Gender Differences." *Quarterly Journal of Economics* (118), 1049–1074.

3 Gneezy, Uri och Aldo Rustichini. 2002. "Gender and competition at a young age." *American Economic Review: Papers and Proceedings*, (94), 377–381.

4 Petersen, Trond, Vemund Snartland och Eva M Meyersson Milgrom. 2007. "Are female workers less productive than male workers? Productivity and the Gender wage gap." för framtida publicering i Leicht K.T. (red.) *Research in Social Stratification and Mobility*.

17 JUNI 21.00 PÅ AXESS TV

SAMTAL OM OLA BILLGREN

Johan Lundberg, chefredaktör för Axess tidskrift, samtalar med Lars Gustafsson om bildkonstnären Ola Billgren (1940–2001). Diskussionen berör olika centrala verk i Billgrens konstnärskap. Särskilt uppmärksammas hans tidiga fotorealistiska period och hur den på ett radikalt sätt bryter med en modernistisk estetik.

Programmet sänds även i webb-tv på www.axess.se

AXESS TV

Axess TV är en svenskproducerad helgkanal som sänder kunskaps- och bildningsteve inom områdena samhälle, kultur och vetenskap. Axess kanal finns tillgänglig utan kostnad i det digitala marknätet, via Boxer och i Com Hems digitala utbud. **Besök gärna www.axess.se** för att se tablån och flera av våra program samt information om hur du får in vår kanal.

Privilegier och hat legitimeras

RISK FÖR NY PRIVILEGIESTAT? | Erkända fri- och rättigheter sätts på undantag när grupper i demokratins namn kräver särbehandling.

Liberal demokrati förutsätter jämlikt medborgarskap. Oavsett klass, kön, ålder, sexuell läggning, hudfärg, etnicitet, funktionshinder, språk, trosuppfattning eller kulturtillhörighet har alla medborgare lika rättigheter och var sin demokratisk röst. I offentligt perspektiv är alla medborgares öden lika viktiga. Vad annat kan lika respekt för medborgare vara än allas lika rättigheter? Ingen har rätt till mer, ingen behöver godta mindre.

Medborgarskap kräver lika frihet, samma chanser och social trygghet. Redan Rousseau varnade för att ge vissa medborgare särskilda rättigheter, privilegier. I det följande skall jag granska några komplikationer i relationen mellan rättigheter och identiteter, som brukar undandras diskussion.

Hur viktiga våra särskilda identiteter än är för enskilda individer – som kvinna, svart eller homosexuell – saknar de i liberalt perspektiv offentlig betydelse. De är som andra särskilda identiteter; lärare, muslim eller socialist, *privata*. De senare antas ofta skilja sig från de förra genom att kunna väljas. Även om vi med kön, hudfärg eller sexuell läggning genom en naturens nyck finner oss *inkastade* i världen, bestäms vi inte av dem; vi kan omtolka dem.

Att vara svart i USA är inte att välja mellan att vara Onkel Tom, skurk eller Miles Davis. Vi utvecklar i dialog med andra våra identiteter. Inte bara lesbiska separatister tror att till och med sexuell läggning i viss mån kan väljas. Lika som liberal demokrati bör främja religionsfrihet utan att stödja en viss religion, bör den främja allmänna intressen, lika rättigheter, tolerans och individers frihet; däremot inte vissa sätt att leva framför andra.

MOT DENNA JÄMLIKHETSSYN har under senare decennier en särartssyn ställts. Rätten att – i skydd av offentlig neutralitet och tolerans – leva ett fredat privat liv med andra religiösa, politiska, kulturella eller sexuella ideal än majoritetens, börjar ringaktas.

Av
Bo Lindensjö

Professor i statsvetenskap vid Stockholms universitet och författare till bland annat *Perspektiv på rättvisa* (2004).

Jämlikhet och lika behandling ses som en härskarstrategi. Den utmanas av ett mångkulturellt *differentierat* medborgarskap. Rättvisa är inte lika frihet, samma chanser, opartiskhet och social trygghet. Rättvisa kan vara ojämlik, partisk behandling. För att uttrycka det med Nietzsches ord kan "lika rätt för alla betyda den största orätt – för den som inte är lika alla".

Lika behandling underordnas *grupprättigheter*, som inte bortser från kön, sexuell läggning eller etnicitet utan som tvärtom genom *erkännande* särskilt främjar vissa. Förebilden är så kallad *statsfeminism*, enligt vilken offentlig politik särskilt skall beakta kvinnors intressen – som om alla kvinnor, privilegierade eller ej, har samma intressen.

Erkännande kan vara offentliga ursäkter för historiska orättvisor. Grupprättigheter innefattar rätt till *självstyre* för urfolk eller nationella minoriteter, med

Medvetna om att gränser skapar skillnader nyttjar särartstänkare gruppessentialism, varigenom de (...) ser sig själva som goda och andra som onda. Grupper definierar sig ofta genom vad de fruktar och avskyr.

de moraliska skäl som historien ger i länder behärskade av en majoritetskultur. Så förtjänar samer tveklöst både vetorätt vid förslag som begränsar deras livssätt och eget politiskt styre. Fastän rätten är välgrundad förklaras dess genomförande av oenighet om vilka som är samer och alltså har denna rätt.

Internationellt har sikher åberopat *mångkulturella* rättigheter för undantag från lagar: att alltid få bära *sirpa* (en helig dolk) och att slippa stöthjälmar för att få köra mc med turban.

Ortodoxa judar och muslimer har efterlyst rätt att slakta efter Gamla testamentets/Koranens bud, som ofta ses som djurplågeri. De har även hävdad rätt till de egna helgerna. Muslimer har anfört rätt för kvinnor att i arbetslivet bära, också heltäckande, slöja. Rätten att få döma muslimska brottslingar efter sharialagar har väckts: i samband med Muhammed-karikatyterna har begränsning av tryckfriheten aktualiserats.

Kraven kan – med få undantag – synas beskedliga, men har utlöst konflikter. Vilka bör till exempel finansiera de nya helgerna – de troende själva eller samhället? Ett argument för det senare är att offentlig politik bör erkänna marginaliserade minoriteters identiteter. Om inte, kan deras självrespekt urholkas och leda till en av majoritetskulturen influerad nedsättande självbild. Om, emellertid, frivilligt inflyttade kan anses ha samtyckt till värdlandets lagar och inte har rätt till annat inflyttande än övriga medborgare, det vill säga via allmän rösträtt, kan det vara de troende själva.

Även om man bör närma sig andra kulturer med förståelse att de är värda erkännande, kan man inte utan prövning fastslå det. Om det gäller traditioner, som väsentligt strider mot majoritetskulturens, väcks problem. I vissa kulturer är heder att vinna anseende eller åtminstone undvika skam. Kränkning av hedern – genom vägran att följa traditioner eller visa solidaritet med släktingar – kan kräva hämnd. Så kan kvinnlig omskärelse, arrangerade äktenskap, släktfejder och andra hedersbrott, bevaras. Sådant kan lika lite som rasism, sexism eller homofobi erkännas. Det har sagts att Sverige inte är bättre än andra i dessa ting: "Det är samma talibaner här som där." Om det är sant att vi inte kan ge flyktingar bättre skydd än hemländerna, bör vi inte låtsas det och ta mot dem.

KAN ERKÄNNANDE stigmatisera? Betänk den tidigare offentliga tystnaden om homosexuella. Idealet äktenskap, "mamma, pappa, barn", har förutsatt en heterosexuell familjebildning och osynliggjort homosexuella.

Legalisering av partnerskap och adoptionsrätt synliggör förvisso, men demonstrerar kanske än mer annanheten. Vissa finner det kränkande att olikheten med äktenskapet består. Andas det inte uppgivenhet inför vad några kallar *det heteronormativa trasket*? Det motiverar dock ett könsneutralt kontrakt inför staten och – för dem som så önskar – frivilliga ritualer med samfund. Att kontraktet bör kunna gälla fler än två personer, om man så vill, tillåta månggifte är inte en eftergift åt Koranen, utan konsekvent politisk liberalism.

Att politiker via lagstiftning vill tvinga samfund att viga samkönade, visar att de sedan länge ser staten som den verkliga kyrkan och sig själva som det verkliga prästerskapet.

Erkännande befäster *gruppessentialism*, tron att gruppers identiteter är definitiva och avser hela gruppen. Det är att påtvinga individer livsmanuskript, föreskriva hur de som tillhör en viss grupp bör leva sina liv. Hur många homosexuella män känner igen sig i den offentligt omhuldade narcissistiska gay-kultur som under hösten porträtterades i SVT:s *Böglabbyn*?

Det finns inte ett sätt att vara homosexuell, svart, kvinna eller ens man på. Det finns många och rimligast är att låta individerna själva författa sina livsmanuskript: inte för att livet garanterat blir bäst så, utan för att valet bör vara deras eget. Vi har rätt att vara ifred, rätt att inte utifrån pådyvlas identiteter.

Medvetna om att gränser skapar skillnader nyttjar särartstänkare gruppessentialism, varigenom de – enligt mönster som *Black Is Beautiful*, *Black Power*, *Pride*, *Gay Power*, *Det heteronormativa trasket*, *Gubbslem*, *Samma talibaner här som där*, *Det finns en särskild plats i helvetet för kvinnor som inte hjälper andra kvinnor* – ser sig själva som goda och andra som onda. Grupper definierar sig ofta genom vad de fruktar och avskyr. Det visar sig både i hat och i egenkärlek, *narcissism*. Vår nästa får vår kärlek, bara om vi i henne kan älska oss själva.

För att tala med en tidigare ROKS-ordförande: "Män är djur. Tycker inte du det?" Det är klart att män, liksom kvinnor, är djur, primater, apor. Remember? Den forskare som rapporterat om manliga satanistiska ligor i Norden, som efter sexuella riter mördar och äter spädbarn, har friats från fuskanklagelse. Att något inte är sant, styrkt eller trovärdigt visar inte att det är fusk. Mest liknar det en fix idé, ägnad att hålla ihop ett kaotiskt inre.

Det visar dock att – högutbildade och privilegierade – språkrör för vissa grupper, får nyttja *hate-speech*, exkluderande, föraktfulla och kränkande omdömen om andra. Andra – sällan högutbildade eller privilegierade – som nyttjar sådant *hate-speech* (*White is right*, *Vit makt*, *The White and the West are the wisest and best*, *Straight power*, *Det homosexuella trasket*, *Homosexualitet är en cancersvulst*, *Det finns en särskild plats i helvetet för män som inte hjälper andra män*, *Kvinnor/svarta/judar är djur*) förlorar med rätta allt anseende och ses som nazi-anstucket pack.

Olika betyg på hat. Få skulle nog offentligt hylla massmördaren John Ausonius (till höger) rasistiska motiv. Valerie Solanas radikal-feministiska idéer i *Scum Manifest* om att världens alla problem kan lösas genom männens totala utplåning hyllas däremot offentligt.

FOTO: SCANPIX OCH CORBIS

MED GODA SKÄL tog feminister strid mot den könsglömska som gör mannen till mänsklig norm. Om likhetsstrategin riskerar att anta manlighet som norm, befäster skillnadsstrategin essentialistiska föreställningar om kvinnlighet. Vissa ser skillnaden mellan män och kvinnor så, att den döljer skillnader mellan kvinnor, glömmer att alla kvinnor inte är lika. Lesbiska separatister, till exempel Jill Johnston i *Lesbian Nation* (1974), föreslår en kvinnlig identitet enligt vilken samliv med män är oförenligt med kvinnors intressen.

De som vidhåller viljan att leva med män är falskt medvetna och inser inte sina verkliga intressen. Argumentet måste användas försiktigt. Om kvinnor inte själva förstår sina intressen, behöver de liksom barn tas om hand och det berömda patriarkatet vore berättigat. Å andra sidan har de, som lever för kampen mot en fiende intresse av att hålla honom vid liv.

För särartstänkare kan redan olikheten te sig som ett hot mot den egna identiteten. Så ser svarta separatister i *Nation of Islam* vita som djävulens onda barn och svarta som Guds goda barn. Vissa feminister ser män som onda, oförmögna till annat än våldtäkt, exploatering och förtryck.

Alison Jaggar finner roten till kvinnoförtryck i mäns inneboende makt- och aggressionsbehov i *Feminism and Human Nature* (1983). Andrea Dworkin ser heterosexuella samlag som våldtäkter och definierar kvinnor som *våldtagbara*. Hon anser, liksom Strindberg, att äktenskap noga sett är prostitution.

För den eleganta, retoriskt briljanta och kompromisslösa Catherine MacKinnon bestäms kvinnors identitet av mäns förtryck. Hon avvisar tron på en särskild kvinnlig moral, som betonar omsorg: den är bara påtvingad anpassning till mäns behov. Västerländska kvinnor är i själva verket så förtryckta, att de inte ens vet vilka de är och vill vara. "Ta bort foten

från vår nacke, så får vi höra vad kvinnor säger." Dogmen om kvinnors universella underordning är en obsolet patriarkal illusion – inte en sund forskningspremiss.

MacKinnon ser – med Strindberg – ett könskrig; hon tillfogar med män som angripare och kvinnor som offer. Antalet årligen mördade kvinnor i USA motsvarar offren den 11 september 2001, dock utan något åtföljande krig mot denna manliga terror. (Dock redovisar hon inte hur många av dem som mördades av kvinnor.)

När jag en gång hörde henne föreläsa, fick jag en förbryllande association till Harry Martinson. Emellertid förstod jag associationen när jag fann den modersbundne diktarens dröm om männens historiska nederlag: "Frånvarande och utan makt / är mördarkönet / och kainstiderna förgångna, nästan glömda / men ändå varnande med sina skuggor / spåren som förskräcka."

RUSIGA AV LÄRAN att jämlikhet och lika behandling bara är maktutövning, börjar särartstänkare strunta i opartiskhet och lika rättigheter. Deras språk liknar rasisters. Båda värderar människor olika, båda kräver sär rättigheter, båda vill påbjuda och förbjuda utifrån härstamning/grupp-tillhörighet. De förras hatspråk brukar ses som harmlöst och ursäktligt. Ansvariga för detta är inte minst de som på politiskt korrekt manér godtar skilda moraliska trösklar; i en mörkare tolkning, med tron att de ändå inte kan bättre, i en ljusare tolkning i hopp om att det skall locka dem till tolerans.

Eftersom fanatiker snarare ser välvilja som kvitto på att de har rätt, omöjliggörs genuint erkännande. Erkännande kräver *reciprocitet*, att vi ömsesidigt erkänner varandra. Lika lite som vi får kränka andra, vilka vi än är, får andra kränka oss. Om vi – under rådande villkor – ändå måste sammanleva, är neutralitet, tolerans och liberal demokrati det rimliga, inte ensidigt, ojämnt erkännande. ■

Att vara känd för att man är känd

Från att mest ha figurerat i skvallerpressen har kändiskulturen i dag trängt in på samhällets samtliga arenor. Tre nya verk problematiserar fenomenet.

1963 BÖRjade ordet "KÄNDIS" användas i Sverige. Ingen kunde nog vid den tidpunkten föreställa sig att ett ord som klingade så alldagligt snart skulle bli ett bärande begrepp och en viktig kulturyttring. På bara några årtionden har "kändiskulturen" blivit konsumtionssamhällets starkaste drivkraft. Ja, kanske kan man till och med påstå att det inte går att förstå det moderna samhället utan att förstå kändisens roll i det.

I tre nyutkomna böcker undersöks och diskuteras kändiskulturens historia och roll och dess inverkan på det västerländska samhället. Verken tillhandahåller också en översiktlig bild av den forskning som hittills bedrivits på området.

I *Celebrity Culture* behandlar Ellis Cashmore, professor i medievetenskap vid Stafford University i England, kändiskulturens uppkomst och utveckling samt dess koppling till den moderna konsumtionskulturen. I mastodontverket *The Celebrity Culture Reader*, en antologi sammanställd av medieprofessorn P. David Marshall vid Northeastern University i USA, diskuteras kändiskulturen tematiskt i texter från Max Weber fram till det senaste inom modern medieforskning. Det tredje verket, *Fame Junkies*, bygger på intervjuer och referat av vetenskapliga undersökningar där ett Amerika tillsynes besatt av kändisar framskymtar. Boken är skriven av journalisten och *New York Times*-medarbetaren Jake Halpern.

ATT VI ALLA, VARE SIG VI VILL eller ej, påverkas av kändiskulturen är oomstritt. Den person som i dag inte anser sig vara särskilt intresserad av populärkultur kan sannolikt, om han eller hon tillfrågas, placera världsstjärnor som Madonna, Michael Jackson och Nicole Kidman i rätt yrkeskategori. Kanske känner samma person också till att Madonna nyligen har adopterat ett barn från ett afrikanskt land, att Michael Jackson varit åtalad för sexuellt utnyttjande av minderårig och att

Av

MATTIAS HESSÉRUS

CELEBRITY CULTURE

Ellis Cashmore

Routledge 2006 (312 s.)

THE CELEBRITY CULTURE READER

P. David Marshall (red.)

Routledge 2006 (854 s.)

FAME JUNKIES

The Hidden Truths Behind America's Favorite Addiction

Jake Halpern

Houghton Mifflin 2007 (226 s.)

Nicole Kidman varit gift med skådespelaren Tom Cruise. Det räcker med att läsa en vanlig morgontidning för att stöta på denna typ av nyheter. Vidgar man dessutom det dagliga informationsintaget till ett par timmars tv-tittande och surfande på internet är det i stort sett omöjligt att inte komma i kontakt med nyheter om kändisar; kändiskulturen är i dag en integrerad del av alla medier.

Det är mänskligt att fascineras av framgångsrika och vackra människor. Kungligheter, religiösa ledare och krigshjältar har genom århundradena omgivits av idolkulter. Men betyder det att kändiskultur också är något som alltid förekommit, att varje tid haft sina "kändisar"?

Det är frestande att dra paralleller mellan exempelvis den dyrkan som Ludvig XIV i 1600-talets Frankrike blev föremål för och dagens hysteri kring en stjärna som Justin Timberlake. Det finns emellertid skäl att skilja dessa två fenomen åt; kändiskulturen analyseras sannolikt bäst i förhållande till moderniteten. Det är samtidigt svårt att säga när kändiskulturen tar sin början, och forskningen är inte samstämmig på den punkten. I *The Celebrity Culture Reader* finner man en text av forskaren Leo Braudy, "The Longing Alexander", där den kult som beskrivs kring Alexander den store har starka drag av det vi känner igen från dagens kändiskultur. Men få forskare vill nog datera kändiskulturens födelse så långt tillbaka i tiden. Alexander den store må ha varit världsberömd, men han var inte en "kändis". Det är viktigt att skilja begreppen "berömmelse" och "kändisskap" åt när man diskuterar kändiskultur.

En vanligare datering av kändiskulturens födelse är den som Cashmore företräder i *Celebrity Culture*; kändiskulturen som en produkt av 1800-talets borgerliga samhälle. Det var med i dag glömda stjärnor som den franske lindansaren "Blondin", känd för att ha gått på lina över Niagarafallen 1859, som kändiskulturen på ett mer påtagligt sätt skapades. Blondin blev en sensation och turnerade världen runt. Publiken fick se honom gå på lina med ögonbindel och på styltor, ja, till och med under det att han tillredde en omelett!

Den tidiga kändiskulturen byggde, som Cashmore visar, på en fascination inför det spektakulära och otroliga. Blondins bild spreds via pressen och han var snart ett ansikte som kändes igen. För allmänheten var han dock bara en ovanligt skicklig lindansare; få kände till att hans egentliga namn var Jean-François Gravelet och bara hans närmaste krets visste något om hans privatliv. Den "totala kändisen", en person vars hela liv levde i rampljuset, var ännu inte född.

Känd eller berömd? Relationen mellan kändis och publik har i den moderna kändiskulturen förvandlats från att handla om beundran för vissa kvaliteter till att fylla ett behov av indentifikation och närhet. FOTO: NATACHA CONNAN/CORBIS

Det intressanta med kändiskulturen är att man finner den i skärningspunkten mellan tre viktiga aspekter av det moderna samhällslivet: konsumismen, den teknologiska utvecklingen och individualismen. Kändiskulturens karakteristika är ett utfall av hur dessa tre fenomen har samverkat under 1900-talet. Pressens starka upplageökningar under det sena 1800-talet, Hollywoodindustrins uppkomst under 1920- och 30-talen samt televisionens genombrott är hållpunkter som är av stor vikt för kändiskulturens utveckling.

Cashmore visar emellertid också att det var en specifik händelse som kom att få betydelse för den riktning som bevakningen av kändisar skulle ta: i början av 1960-talet var Elizabeth Taylors stjärna den klarast lysande på Hollywoods himmel. Lika känd som hon var för sina filmer var hon för sitt turbulenta kärleksliv. Taylor var skandalom-susad, men var samtidigt den gamla skolans Hollywoodstjärna, hon personifierade glamour och den *onåbara* stjärnan.

1962 var Taylor i färd med att spela in filmen *Cleopatra* i Rom, den ditintills dyraste produktionen i Hollywoods historia. Som motspelare hade hon den brittiske skådespelaren Richard Burton. Trots att båda var gifta inledde de snabbt en romans. Händelsen i sig var knappast uppseendeväckande, men det sätt som romansen skulle upptäckas på kom att för alltid förändra förhållandet mellan kändis och publik.

Den italienske fotografen Marcello Geppetti hade nyligen börjat experimentera med en nyhet på kameramarknaden: teleobjektivet. Av en slump råkade han en dag genom kameran få syn på ett omslingrat par på ett båtdäck. Det var Taylor och Burton som kopplade av från filminspelningen på en yacht. Paret kysstes och Geppetti fångade ögonblicket på bild.

När kyssen spreds över världen var skandalen ett faktum. Vatikanen fördömde stjärnornas beteende

eftersom båda var gifta på var sitt håll och det amerikanska utrikesdepartementet drog in Richard Burtons inresevisum, då han ansågs vara en fara för den amerikanska ungdomens moral. Stormen blåste naturligtvis över men enligt Cashmore hade en ny era för kändiskulturen tagit sin början. Gränsen mellan privat och offentligt var passerad.

Vad är det som gör att kändisen utövar en sådan dragningskraft på så många av oss? Har kändisen speciella färdigheter eller märkvärdiga förmågor som vi fascinerats av? Är det extraordinär skönhet eller fängslande karisma som gör att vi vill ta del av hans eller hennes liv?

Under Hollywoodindustrins tidigaste decennier var säkert egenskaper som skönhet eller karisma viktiga drivkrafter bakom stjärnkulten. Det säregna med den moderna kändiskulturen tycks dock vara att den i grunden inte är i behov av några särskilda attribut. I dag har tautologin "att vara känd för att man är känd" blivit verklighet. Relationen mellan publik och kändis har transformerats från att handla om beundran till att handla om indentifikation och närhet. Vårt förhållande till de stjärnor vi ser på tv och läser om i tidningar är "parasocialt".

Inom forskningen kring kändiskultur är begreppet *parasocial interaktion* centralt. Det var de amerikanska psykologerna Donald Horton och Richard Wohl som 1956 först observerade fenomenet i en studie kring massmediernas effekt på publiken. De kunde visa att vi, när vi exempelvis ser på tv, interagerar med personerna på skärmen, men naturligtvis *ensidigt*. Vi får känslan av att vi lär känna dem och utvecklar känslomässiga band till dem, trots att någon relation i egentlig mening inte existerar.

Att människor som nått stjärnstatus påverkar oss på individnivå är inte något nytt, men det

FORTS. PÅ NÄSTA SIDA ...

AXESS | RECENSERAR

Information Please
Mark Poster
s. 41

Leif Dahlberg presenterar en studie av digital mediekultur.

The Iran Threat
Alireza Jafarzadeh
s. 42

Johan Jakobsson analyserar det iranska kärnvapenhotet.

Fear of Knowledge
Paul A. Boghossian
Why Truth Matters
Ophelia Benson
Jeremy Stangroom
s. 43

Per Bauhn diskuterar postmodernismens problematiska förhållande till sanningsbegreppet.

Pessimism
Joshua Foa Dienstag
s. 45

Tobias Dahlkvist granskar ett verk om filosofisk pessimism.

Leviathan on the Right
Michael D. Tanner
Crunchy Cons
Rod Dreher
s. 46

Vilka är konservatismens grundläggande principer? Johan Wennström har läst om nya alternativa högervägar i USA.

... FORTS. FRÅN FÖREGÅENDE SIDA

utmärkande för dagens kändisar och kändiskultur är att gränsen mellan verkligheten och den medialiserade verkligheten har blivit otydlig. Kändisen är som fenomen en "mänsklig pseudohändelse" som historikern Daniel J. Boorstin konstaterar i en av essäerna i *The Celebrity Culture Reader*. Kändisen är skapad och existerar i egentlig mening bara i en idévärld. Boorstin diskuterar kändiskulturen i förhållande till äldre hjältedyrkan och skriver: "Hjälten kännetecknades av sina prestationer; kändisen av sin image och sitt varumärke. Hjälten skapade sig själv; kändisen är skapad av medierna. Hjälten var en stor man; kändisen är ett stort namn."

Hjälten var, enligt Boorstin, berömd för något konkret; en förmåga eller färdighet som publiken förväntades beundra. Hjälten var en vanlig människa som hade genomfört en ovanlig prestation, en människa som utmanat normaliteten och trotsat sin egen "mänsklighet".

Det går naturligtvis att ha invändningar mot Boorstins analys av hjälten som fenomen; personkult och hjältedyrkan är också produkter av föreställningar och fiktionens kraft. Det visar ändå på en intressant förändring i vår kultur, en förändring där vi, lite tillspetsat formulerat, från att tidigare ha beundrat den vanliga människan som uträttat ovanliga saker, i dag beundrar den ovanliga människan som gör vanliga saker.

FILMINDUSTRIN FRUKTADE KANSKE, när bilden av Taylors och Burtons kyss spreds över världen, att filmstjärnornas dragningskraft på oss skulle minska när vi nu kunde få en brutal inblick i kändisarnas privata sfär. Kändisarna skulle bli som vi – banala. Men effekten blev den motsatta, vilket många forskare redan hade misstänkt.

Kändisdyrkan har inget att göra med en äkta beundran av den andre – kändisdyrkan är en narcissistisk kult. Om hjälten fungerade som en förebild så fungerar kändisen som spegel. Hon är en "mänsklig pseudohändelse", en tom yta som för att bli intressant måste fyllas av betraktarens egen bild. Kändisen blir fascinerande som människa när vi har möjlighet att spegla oss i henne.

I Jake Halperns *Fame Junkies* beskrivs ett Amerika som har blivit kändisberoende. Han visar att många unga amerikaner i dag inte bara uppvisar ett extremt intresse för kändisar, utan också ser kändisskap som vägen till lycka. Halpern besöker "Fame Schools" där barn tränas i att gå, tala och framträda som stjärnor, han undersöker hur det kan komma sig att "personlig assistent till en kändis" har blivit ett statusyrke för många amerikanska tonåringar, ett yrke som enligt ungdomarna helt är i paritet med att vara till exempel senator. Han frågar sig också varför välutbildade och kvalificerade människor kan känna ett behov av att läsa om pseudohändelser som Paris Hiltons kärleksliv.

Även hos Halpern är begreppet narcissism centralt, men han intresserar sig inte i första hand för den teoretiska konstruktionen av kändisdyrkan. I stället utgår han från ett antal psykologiska undersökningar för att visa att det narcissistiska beteendet hos unga människor har ökat i takt med att kändiskulturen trängt in i medierna. I två studier genomförda i början av 50-talet och i slutet av 80-talet ville forskare mäta narcissistiska personlighetsdrag hos amerikanska tonåringar. Deltagarna fick bland annat besvara påståendet "jag är en viktig person" jakande eller nekande. I gruppen som undersöktes på 50-talet svarade 12 procent att de höll med om påståendet. I 80-talsstu-

dien hade siffran sjudubblats och uppgick till närmare 80 procent.

Förändringen skulle kunna tala för en klart ökad narcissism bland unga i det amerikanska samhället, vilket också har kunnat bekräftas i andra psykologiska studier. Halpern är medveten om att det är svårt att visa huruvida kändiskulturen i sig har medverkat till ökningen av narcissism i det amerikanska samhället, men menar att för narcissisten som person blir kändiskulturen ett bevis på att ständig bekräftelse faktiskt är möjlig att uppnå och därmed eftersträvarsvärd.

Halpern visar också att det är kändisskapet i sig som ungdomar söker. I en studie där en grupp ungdomar fick tänka sig "en magisk knapp" som förvandlar personen som trycker på den till att antingen bli vackrare, intelligentare, starkare eller känd, så var alternativet "känd" den egenskap som en majoritet valde. De fakta som Halpern presenterar kan kanske uppfattas som provocerande, men är knappast särskilt märkliga. Kändisskap är i dagens samhälle de facto ett gångbart kapital, ett kapital som kan omsättas mer effektivt än både styrka och skönhet.

Författarna till *Celebrity Culture*, *The Celebrity Culture Reader* och *Fame Junkies* har det gemen-

Halpern menar att det i USA finns risk för att en hel generation har uppfostrats till att tro att de förtjänar att bli beundrade, att bli miljonärer och att alltid vara lyckliga.

samt att de alla ser narcissismen i det moderna samhället som en grundläggande förklaring till kändiskulturens utveckling. Men i synen på riskerna med ett samhälle präglad av kändisdyrkan skiljer de sig åt.

Cashmore deklarerar i *Celebrity Culture* att hans "syfte inte är att argumentera för eller mot kändisar", han vill i stället förklara vilka samhälleliga förändringar som har lett till att vi i dag är så fascinerade av kändiskultur. Bärande i Cashmores analys är kändiskulturens koppling till konsumtion. Han menar att kändisen i sig är en vara som är underställd konsumtionssamhällets logik, där konsumentens krav på förändring, sinnlig stimulans och förnyelse är något som kändisen måste leva upp till. Kändisen är en vara i sig men är också skapad för att sälja andra varor. Cashmore ställer sig frågan: "Varför har vi kändisar?", och svaret blir helt krasst: "För att vi ska fortsätta att konsumera." Man kan i princip mäta en kändis marknadsvärde genom att studera hur många produkter som han eller hon gör reklam för.

Det finns i dag ingen artist, sportstjärna eller skådespelare av rang som inte har sponsorkontrakt på mångmiljonbelopp. Fotbollsspelaren David Beckham tjänar hundratals miljoner kronor på att göra reklam för Adidas och Gillette. Artisten Beyoncé är sponsrad av Pepsi, och på senare tid har H&M använt sig av både Madonna och Kylie Minogue i sina annonskampanjer. Skälet till att företagen är beredda att betala fantasibelopp för att kända människor ska påstå att de använder deras produkter är naturligtvis för att det har visat sig vara ett framgångsrikt koncept.

Cashmore är dock noga med att betona att kändiskulturen inte är ett "opium för folket". Publiken som konsumerar de produkter som kändisar står bakom är inte passiv eller omedveten om processerna i konsumtionsmönstret, snarare tvärtom. Dagens konsument är medveten om att reklam är konstruerad för att locka till köp på fals-

ka grunder. Men ändå tycks den typiske konsumenten uppleva en tillfredsställelse i konsumtionen, en känsla av att genom produkten bli mer lik den kända stjärnan.

KONSUMTIONSSAMHÄLLET RELATION till kändiskulturen är också viktig i *The Celebrity Culture Reader*, men Marshalls grepp är bredare och mer vittfamnande. Boken är en antologi där texterna hänger samman tematiskt och där urvalet är idédrevet. Det Marshall vill visa genom de sammanställda texterna, samt med de texter han själv bidrar med, är att kändiskulturen i dag har trängt in på samhällets samtliga arenor. Politiken fungerar med kändiskulturens logik, religionen använder sig av populärkulturens tilltal för att hävda sig i den moderna världen och till och med akademien, som länge har hyllat de rent meritokratiska principerna, faller till föga för kändisskapets lockelse genom att skapa "academostars" – forskare som likt rockstjärnor turnerar världen runt i egenskap av kända namn.

Det går att hos Marshall ana en kritik mot den rådande samhällsordningen, men den är sällan uttalad. Det viktigaste för Marshall är att visa att den individualistiska kändiskulturen i dag är så utbredd att det inte går att förstå det samhälle vi lever i utan samtidigt förstå fenomenet kändis. Om både Cashmore och Marshall är försiktiga i sina omdömen kring riskerna med kändiskulturen så är Halpern tydligare i sin kritik av vissa aspekter av den utveckling som kändiskulturen har tagit i USA.

Halpern menar bland annat att medierna framställer kändisskapet som något tillgängligt, något som är lätt att uppnå. Han hänvisar också till en Harvardstudie som visar att 31 procent av alla amerikanska ungdomar tror att de en dag kommer att bli kända. Halpern menar att det i USA finns risk för att en hel generation har uppfostrats till att tro att de förtjänar att bli beundrade, att bli miljonärer och att alltid vara lyckliga. Och vad sker när de inser att verkligheten ser annorlunda ut?

DE TRE VERKEN GER TILLSAMMANS perspektiv på en kultur som ibland kan vara svår att få syn på eftersom vi befinner oss mitt i den. Men tar man del av böckerna slås man av att den radikala diagnos som Christopher Lasch ställde på samhället redan 1979 i *Den narcissistiska kulturen* fortfarande känns tänkvärd:

Nya samhällsformer kräver nya personlighetsformer, nya socialisationsätt, nya sätt att ordna upplevelserna. Begreppet narcissism ger oss inte någon färdiggjord psykologisk determinism, utan ett sätt att förstå den psykologiska verkan som de nya sociala förändringarna får – under förutsättning att vi kommer ihåg inte bara begreppets kliniska ursprung, utan också att sjukligt och normalt äger ett oavbrutet samband. (...) Narcissismen framstår rent faktiskt som bästa sättet att möta det nutida livets spänningar och farhågor, och därför har de rådande sociala förhållandena en benägenhet att bringa i dagen narcissistiska drag som, i olika hög grad, finns hos alla.

Lasch såg faran i narcissismen. När kändisen blivit spegeln i vårt samhälle och när pseudohändelser och pseudokänslor genomsyrar det samhälleliga medvetandet är det inte utan att man oroligt ställer sig frågan: var hittar man i dag verkligheten?

Ikoner. Den amerikanska kulturikonen Bert infogades oavsiktligt av antiamerikanska demonstranter på ett affischkollage i Pakistan. I en pakistansk kontext är Bert bara informationsbrus. FOTO: REUTERS/CORBIS

Teknikhunger ger kultursvält

**INFORMATION PLEASE
Culture and Politics
in the Age of Digital Machines**

Mark Poster

Duke University Press 2006 (303 s.)

NÄR MAN FÖR ETT SEKEL SEDAN skulle ringa ett telefonsamtal slog man inte själv telefonnumret – telefonerna hade inte ens en sifvertavla. I stället lyfte man på luren och angav den anknytning som man ville bli kopplad till. Om man inte hade denna till hands bad man att bli kopplad till "upplysningen", som utöver anknytning även kunde bistå med annan information.

I dag behöver vi nästan aldrig heller slå telefonnumret, eftersom dessa för det mesta är inprogrammerade i telefonminnet – det finns till och med telefoner med röstgränssnitt. Skulle vi sakna numret så kan vi söka på exempelvis www.eniro.se eller skicka ett sms till 118 118; behöver vi annan information så kan vi googla på webben.

Den tekniska utvecklingen inom telekommunikation skapade snabbt en ny yrkeskategori, telefonist, för att sedan lika kvickt rationalisera bort densamma med introduktionen av automatiska telefonväxlar. Ett liknande öde drabbade den maskinskrivande sekreteraren, som steg in på arbetsmarknaden med uppfinningen av skrivmaskinen under andra hälften av 1800-talet. Detta yrke försvann med introduktionen av persondatorn på 1980-talet.

Om bortrationaliseringen av dessa yrken betecknar en effektivisering av kommunikationen genom att användaren i större utsträckning kan sköta den själv, så försvann samtidigt en social och kommunikativ kompetens, kulturella minnen och även den mänskliga dimensionen hos dessa kommunikationsmedier.

Denna utveckling, som även ägt rum inom andra medier, har enligt Mark Poster – som lånat sin boktitel från upplysningsförfrågan till telefonisterna, på engelska *Information Please* – skapat en "medie-undermedvetenhet" som konstitueras genom avsaknaden av kontakt med, och förståelse för, de mediestrukturer som direkt och indirekt alltmer styr våra liv.

Det medie-undermedvetna – som ska förstås i analogi med Freuds hierarkiska konstruktion av jaget och med Lacans påstående att det undermedvetna är strukturerat som ett språk – utgör en viktig del av hur vi konstitueras som enskilda personer, men är ännu viktigare för den sociala interaktionen och funktionen av maktteknologier. Det utgör därmed ett korrelat till det som Fredric Jameson kallar det "politiskt undermedvetna".

Poster skriver att "överallt där människor använder sig av medier befinner de sig mitt uppe i ett system av maktrelationer som förblir utanför deras medvetna tänkande. Medier strukturerar jaget lika mycket som språket gör det, inte från utsidan utan i den kommunikativa praktiken

Med internet har geografiska och politiska kategorier som lokalt och globalt, privat och offentligt, förlorat sina tidigare betydelser och skenbara stabilitet.

själv." Det som Poster kallar det medie-undermedvetna är därmed i besläktat med vad Friedrich Kittler benämner "mediediskurser".

Denna beskrivning av utvecklingen inom telekommunikation ligger även i linje med den nyligen bortgångne franske kulturfilosofen Jean Baudrillards tes att den allt intensivare användningen av kommunikationsmedier i det moderna samhället och den ökade produktionen av information paradoxalt nog samtidigt innebär en förlust av mening.

Denna inverterade relation mellan information och mening – ju mer information som cirkulerar, desto mindre mening – är också en förutsättning för skapandet av vad Baudrillard kallar en simulerad verklighet eller en hyperverklig-

het, där relationen mellan tecken och referens har blivit flytande och oklar.

I DET FÖRSTA KAPITLET i *Information Please* berättar Poster den osannolika och sedelärande historien om hur tv-figuren Bert från det amerikanska barnprogrammet *Sesame Street* (karaktären figurerade även i *Svenska Sesam* på 80-talet) hamnar bredvid och associeras med Usama bin Ladin.

I ett fotografi från en demonstration i Pakistan mot USA:s bombningar i Afghanistan (publicerad i *New York Times* den 8 oktober 2001) förekommer ett plakat med ett affischkollage bestående av ett tiotal bilder av bin Ladin. Märkligt nog finns det i denna affisch även en bild där tv-figuren Bert befinner sig bredvid bin Ladin. Poster frågar sig hur det kommer sig att en känd figur från amerikansk populärkultur dyker upp i samband med anti-amerikanska demonstrationer i Pakistan, och vad detta i sin tur betyder.

Posters första tanke är att detta på något sätt möjligen är kopplat till den motvilja mot amerikansk populärkultur som man ofta finner i den islamiska världen. Poster rådfrågar experter på islamisk konst för att försöka förstå plakatets bildkomposition, men finner dock inget bra sätt att förklara närvaron av Bert bredvid bin Ladin. Det visar sig emellertid att Berts närvaro inte är avsiktlig, vare sig från demonstranternas sida eller från affischmakarnas. De senare hade sökt bilder av bin Ladin på internet och laddade bland annat ner bilder från en webbsida av den filippinske konstnären Dino Ignacio, bosatt i USA, där Bert placerats bredvid ett antal historiska missdådare. Affischmakarna hade dock inte lagt märke till Bert. Figuren som i ett amerikanskt sammanhang är en kulturell ikon är i den pakistanska kontexten meningslös information.

Minst lika dråplig som historien i sig är redogörelsen för de reaktioner och kommentarer Poster fick från kollegor och vänner. En del menade att det hela är en bluff och att förekomsten av Bert bredvid bin Ladin är ett resultat av bildmanipulation i grafikprogrammet *Adobe Photoshop*; andra menade att de pakistanska demonstranterna uppenbarligen har en sofistikerad kunskap om amerikansk populärkultur och visar detta genom att citera Ignacios webbsida.

Enligt Poster visar detta märkliga exempel att kulturella uttryck inte kan förstås skilda från den teknik som producerar dem. Den digitala tekniken separerar kulturella objekt från sina ursprungliga sammanhang i en helt annan omfattning än tidigare och på ett helt annat sätt. I avsaknad av allmän kännedom om dessa på en gång globala och snabba produktionsförhållanden för digitala medier kommer det att uppstå upprepade kulturella missförstånd, vilka Poster menar kan leda till en fullständig kulturell kakofoni om den inte motverkas av interkulturella översättningar. Framför allt krävs emellertid kunskap och medvetenhet om produktionsvillkoren för digitala medier.

Med avstamp i Bert-incidenten ger sig Poster in på en kritik av samtida postkolonial teoribildning, och visar hur denna saknar förståelse för hur internet och digitala medier rekonstituerar relationer mellan kolonisatörer och koloniserade, den rika världen och den fattiga. Med internet har geografiska och politiska kategorier som lokalt och globalt, privat och offentligt, förlorat sina tidigare betydelser och skenbara stabilitet. Som exempel kan nämnas att *call centres* för västerländska multinationella företag numera ofta placeras i Indien, vilket kunden sällan märker efter-

som den som svarar talar amerikansk eller brittisk engelska. Samma fenomen finns i Sverige, när operatören på SOS Alarm eller växeltelefonisten på ditt företag kan befinna sig på ett *call center* i annan del av landet.

I samma anda gör Poster därefter en kritisk läsning av Michael Hardts och Antonio Negris teori om Imperiet som en ny form av maktutövning som effektivt reglerar globala transaktioner. Han finner även där en bristande förståelse för de tekniska och materiella villkor som reglerar nätverkssamhället på både lokal och global nivå. Poster hävdar att Hardt och Negri har mycket diffusa föreställningar om hur digital nätverksteknik faktiskt används.

Poster menar att det som utmärker den digitala medietekniken är att den leder till en omfunktionering av oppositioner som lokal-global, privat-offentlig, sluten-öppen, tid-rum, original-kopia och konsument-producent. Eftersom dessa kategorier är fundamentala för vår konstruktion av personlig och social identitet får den genomgripande konsekvenser för hur vi tänker och förstår vad det innebär att vara människa och medborgare.

Man kan jämföra med hur uppfinningen av boktryckarkonsten och framväxten av nationalstaten och kapitalismen ledde till genomgripande effekter på den sociala konstruktionen av individen, som under tidigmodern tid definierats genom yttre kategorier som släktskap, stånd och plats. Från upplysningstiden och framåt kom individen i stället att definieras i termer av personlig identitet och medvetande samt genom nationalstatens allt noggrannare och aktiva befolkningspolitik. Som exempel på den nyordning som användningen av digitala medier leder fram till diskuterar Poster allt från identitetsstöld, nya relationer mellan kropp och maskiner till nya förutsättningar för etik och moral.

DET FINNS MÅNGA UTMÄRKTA kvaliteter i Posters studie om kultur och politik i det framväxande digitala informationssamhället. En av dem är de slående exempel tagna från den medierade värld som är vår vardag och hur han i sin diskussion av dessa förenar de skarpsinniga teoretiska utläggningarna och kommentarerna med personliga erfarenheter. Detta gör *Information Please* till en lättläst och underhållande bok, men det positiva intrycket störs av en programmatisk tendens att svartmåla kulturindustrin, främst film- och musikbranschen, och att beskriva dessa som fientligt inställda till såväl konsumenter, kultur som teknologiska framsteg. Verkligheten är betydligt mer komplicerad än så. De utmaningar och möjligheter som den digitala tekniken erbjuder för produktion, distribution och användning av kulturella varor och tjänster blir inte mer begriplig (eller sann) genom att presenteras som en Davids kamp mot Goliath.

Det vi ser hända i dag är bara början på en utveckling där den digitala kommunikationstekniken kommer att utgöra en avgörande faktor för social gemenskap och politiska processer. Men liksom alla kulturella tekniker får den betydelse genom de sätt den används på. Här kan man notera en ambivalens hos Poster gällande teknikens betydelse för samhällsförändringar. Medan han i vissa sammanhang polemiserar mot teknisk determinism hos andra teoretiker, tycks hans historiematerialistiska grundsyn ibland förleda honom till att sätta tekniken före historiens andra draghjästar. Trots dessa reservationer är *Information Please* ett av de mest intressanta bidragen hittills till den kritiska diskussionen av digital mediekultur.

LEIF DAHLBERG

Kärnan av ett nukleärt problem

THE IRAN THREAT
President Ahmadinejad
and the Coming Nuclear Crisis

Alireza Jafarzadeh

Palgrave Macmillan 2007 (304 s.)

ETT AV DE ÄMNEN SOM DESSA DAGAR röner störst uppmärksamhet i den internationella nyhetsrapporteringen är den iranska regimens strävanden att framställa kärnvapen. Från iransk sida hävdas i olika formuleringar att landet har rätt att inom ramen för nationellt självbestämmande kunna göra vad man vill, medan västvärlden ser ett uppenbart hot mot inte bara stater som Israel, utan också mot Europa.

Alireza Jafarzadehs bok *The Iran Threat* känns därför angelägen, då författaren inte bara gör en grundlig genomgång av kärnvapenfrågan, utan också för läsaren klargör ett flertal bakomliggande faktorer.

Vid en inledande granskning av bokomslaget finner man att författaren är utrikespolitisk rådgivare till tv-kanalen Fox News samt tidigare chef för den iranska exilorganisationen NCRI:s kontor i Washington. Med tanke på att nämnda tv-kanal ligger ganska långt åt höger i det amerikanska politiska fältet, och att NCRI har haft kontakter med den av EU terrorstämplade organisationen Mujahedin-e Khalq (MEK), skulle man kunna misstränka att bokens 300 sidor kommer att vara långt mer propagandistiska än vad de i själva verket är.

Författaren håller genomgående en saklig och argumenterande ton även om han inte kan låta bli att personligen ta åt sig äran för en del avslöjanden som rimligtvis iranska oppositionella eller möjligen olika underrättelsetjänster torde ha legat bakom. Till dessa hör avslöjandena om den underjordiska anläggningen i Natanz 2002.

Boken innehåller en stor mängd referenser till uppgifter i olika medier och andra verifierbara källor, vilket får ses som en styrka. En svaghet är likväl att källorna bakom de kanske mest intressanta avslöjandena endast omnämns som "oppo-

Belysande är bokens många exempel på hur den iranska regimen har försökt förhålla eller vilseleda IAEA:s inspektörer genom åren, vilket snarast förstärker intrycket av att regimen i Teheran verkligen har en hel del att dölja.

sitionella med insyn i den iranska centrala statsförvaltningen" etcetera. Givetvis kan inte sådana källors namn avslöjas, men boken hade ändå tjänat på en översiktligt formulerad redogörelse av MEK:s allmänna förmåga att inhämta underrättelser inifrån Iran.

JAFARZADEH INLEDER boken med en genomgång av president Ahmadinejads bakgrund, och fokuserar där främst på dennes samröre med den paramilitära organisationen Pasdaran, det vill säga det iranska Revolutionsgardet (IRGC på engelska). Med tanke på att Pasdaran spelar en så pass central roll i den iranska maktstrukturen är det för övrigt märkligt att det inte finns särskilt mycket skrivet om denna organisation. Framför

I skuggan av Khomeini. President Ahmadinejads bakgrund i iranska Revolutionsgardet gör att han inte kan jämföras med den mer liberala Khatami.

FOTO: ABEDIN TAHERKENAREH/CORBIS

allt eftersom Pasdaran omfattar allt från markstridsförband, marina styrkor och specialförband som utbildar terrorgrupper som libanesiska Hizbollah och palestinska Islamiska Jihad, till vetenskapliga rådgivare och laboratorier med ansvar för utveckling av bland annat massförstörelsevapen.

Som skolad i denna organisation agerar presidenten i den avlidne ayatolla Khomeinis anda och kan därmed inte jämföras med exempelvis sin mer liberala företrädare på presidentposten: Khatami.

Det är författarens åsikt att Irans högsta religiösa ledning, under den andlige ledaren Ali Khamenei, behövde en politisk kursändring efter pre-

sident Khatamis liberala period, detta eftersom omvärldens tryck på en iransk nedrustning inom kärnvapenområdet annars riskerade att få gehör. Valet av Ahmadinejad var enligt författaren med andra ord en kupp av det religiösa etablissemanget. Genom att bland annat jämföra olika rapporter från själva valet finner Jafarzadeh argument för att valprocessen inte kan ha gått rätt till. Pasdaran utgör grunden för verkställandet av vad författaren anser vara Irans egentliga plan: att bli den oomtvistade ledaren för den muslimska världen.

Alla analytiker som torgför åsikten att en stat i världssamfundet har en dold "master plan" för att dominera sin omvärld, bör betraktas med sund skepsis. Huruvida Iran verkligen har en sådan

dold plan ger denna bok, författarens argumentation till trots, inte några egentliga belägg för. Klart är dock att Iran avser att öka sin internationella status genom att försöka framställa egna kärnvapen, eller i varje fall ge intryck därav.

Belysande är bokens många exempel på hur den iranska regimen har försökt förhålla eller vilsele-

tel som närmare beskriver själva kärnvapensektorn blir resonemanget detaljerat, vilket står i kontrast till de mer övergripande framställningarna av Iran som stat i bokens första hälft. Emellertid är Jafarzadehs beskrivning av Irans kärnvapensektor fascinerande. En inte helt oväsentlig aktör i sammanhanget är den pakistanske forskaren A. Q. Khan, som efter att hans världsomspännande nätverk för spridning av kärnvapentechnik avslöjats, sattes i husarrest av president Musharraf. Khan tycks onekligen ha varit en central aktör i spridningen av kärnvapentechnologin till stater som Iran, Nordkorea och Libyen.

Den hemliga delen av kärnvapenprogrammet består av olika täckbolag och underjordiska anläggningar. Vad som frapperar läsaren är den ingående detaljkunskap som Jafarzadeh besitter i dessa frågor. Otaliga namn på ledande personer, företag och platser för underjordiska anläggningar passerar revy och ger snarast intrycket av att vara direkt hämtade ur en rapport från någon underrättelsetjänst.

När de iranska företrädarna talar om att man enbart vill utveckla kärnkraft för civilt och fredligt bruk är detta enligt Jafarzadeh inte helt osant. Det stora kärnkraftverket i Busher har varit ett hett trätoämne mellan främst USA och Ryssland, som ger omfattande tekniskt understöd till byggandet av denna anläggning. Men anläggningen i Busher är, enligt Jafarzadeh, egentligen inte särskilt viktig för den iranska regimen eftersom det rör sig om en öppen anläggning, vars främsta syfte skall vara att avleda den internationella uppmärksamheten från de mer hemliga delarna av landets kärnteknologiska program. Att Busher-anläggningen inte är viktig för iranierna stöds av att de inte tycks bry sig om att betala de ryska leverantörerna.

Slutligen ett par ord om situationen för den iranska väpnade oppositionsgruppen MEK, vars

Onekligen lever landets president högt på att uttala hotelser mot Israel och det övriga världssamfundet i skuggan av kärnvapendebatten, något som i vissa kretsar stärker hans och landets status.

da IAEA:s inspektörer genom åren, vilket snarast förstärker intrycket av att regimen i Teheran verkligen har en hel del att dölja.

BEHÖVER DÅ IRAN VERKLIGEN kärnvapen? En lektor i internationell politik vid London School of Economics hävdade inför en grupp studenter i början av 1990-talet att världens stater behöver kärnvapen av samma skäl som nyrika affärsmän behöver sportbilar; de är ett påtagligt uttryck för förbättrad status. Om så är fallet med Iran är minst sagt tveksamt, men onekligen lever landets president högt på att uttala hotelser mot Israel och det övriga världssamfundet i skuggan av kärnvapendebatten, något som i vissa kretsar stärker hans och landets status. En given följdfråga är i detta sammanhang huruvida han också har stöd från den iranska befolkningen för sina uttalanden.

Enligt Jafarzadeh har Ahmadinejads utfall endast stöd hos en minoritet av de bokstavstroga inom det religiösa etablissemanget samt hos veteraner från kriget med Irak. Att oppositionen fortfarande är livaktig inom landet exemplifierar författaren med demonstrationer som brutalt slagits ned och pekar på andra fall av förföljelse av oliktankande och medlemmar av ovannämnda MEK.

När väl författaren kommer fram till de kapi-

nätverk tycks ligga bakom en stor del av bokens viktigaste avslöjanden.

Jafarzadeh nämner i boken det faktum att USA efter invasionen av Irak stängde organisationens kontor i Washington och beskött MEK:s baser i Irak som en eftergift åt regimen i Teheran för att Iran inte skulle agera mot den amerikanska krigsmakten. Vidare hade EU långt dessförinnan fört upp MEK på sin lista över terrororganisationer. Även om MEK kan karaktäriseras som en politiskt motiverad organisation med våldshandlingar som en av sina metoder, måste detta ha varit en mycket uppskattad gåva i Teheran.

Det är svårt att föreställa sig att inte den iranska underrättelsetjänsten med terrorbekämpning som huvudrubrik och med kampen mot MEK högt på agendan inte har besökt de europeiska underrättelsetjänsternas högkvarter i syfte att framstå som fullvärdig samarbetspartner. Därmed bör också regimen i Teheran ha kunnat uppnå någon form av indirekt diplomatiskt godkännande som underminerat dess negativa status som internationell pariastat och tillika potentiell innehavare av kärnvapen. Uppgifter som kommer från MEK:s källor inne i Iran kommer därför under överskådlig tid av omvärlden att betraktas med viss skepsis, med rätta eller ej.

JOHAN JAKOBSSON

Sanning eller inkonsekvens?

FEAR OF KNOWLEDGE
Against Relativism and Constructivism

Paul A. Boghossian

Oxford University Press 2006 (152 s.)

WHY TRUTH MATTERS

Ophelia Benson & Jeremy Stangroom

Continuum International 2006 (202 s.)

NÄR VI FRÅGAR NÅGON OM VÄGEN vill vi få en beskrivning som verkligen leder till resans mål och inte någon annanstans. När ett brott har blivit begånget vill vi att den skyldige grips och straffas, inte någon annan. Och om vägen visar att vi väger 80 kilo menar vi att den fungerar som den ska endast om vi verkligen väger 80 kilo.

I alla dessa fall har vi en idé om skillnaden mellan sanning och osanning. Vi påstår inte att vi alltid kan veta vad som är sant, men själva skiljelinjen mellan korrekt och felaktig information förutsätter att det finns något sådant som sanning. Varje gång vi låter oss luras eller misstar oss, så blir vi också påmind om att det finns något sådant som sanning. Till och med när vi själva vill föra någon bakom ljuset, så är vi medvetna om skillnaden mellan sanning och osanning: lögnen framträder mot en bakgrund av sanning.

Man kan tycka att sanningsbegreppet är så basalt för vårt tänkande och handlande att det bara inte kan undvaras. Ändå har sanningsbegreppet blivit föremål för omfattande krypskytte i samband med den postmoderna vägen på universitet i västvärlden. Postmodernisterna tenderar att reducera verklighetsbeskrivningar till "sociala konstruktioner" som de sedan ser som sin uppgift att avslöja eller "dekonstruera".

Problemet med den postmoderna hållningen är inte att det inte finns något sådant som sociala konstruktioner. Att en bit metall präglad med siffror kallas "mynt" och fungerar som betalningsmedel är förvisso en följd av vissa sociala konventioner. Att kvinnor och män förväntas uppträda och klä sig på olika sätt är också en produkt av samhälleliga konventioner, som i sin tur kan variera från en tid till en annan och mellan olika platser. Problemet med postmodernismen är i stället att den tenderar att utsträcka detta element av social konstruktion till att omfatta verkligheten i dess helhet.

Detta ger upphov till ytterst märkliga utsagor, som när Bruno Latour hävdade att farao Ramses II omöjligt kan ha dött av tuberkulos (vilket hans

Social konstruktion? Enligt en postmodern tänkare dog inte Ramses II av TBC, då tuberkelbacillen upptäcktes först 1882. FOTO: AKG-IMAGES

mumie förefaller ge belägg för), eftersom tuberkelbacillen upptäcktes av Robert Koch 1882 och Ramses II dog på 1200-talet f.Kr. För Latour är det självklart att "före Koch hade bacillen ingen verklig existens". På samma sätt hävdar filosofen Nelson Goodman att stjärnbilden Karlavagnen inte fanns innan någon människa döpte den till just "Karlavagnen", och att "vi gör stjärnor genom att dra upp vissa gränser snarare än andra". Men detta är, som filosofen Paul Boghossian påpekar i sin klartänkta bok *Fear of Knowledge*, att förväxla representation med det som representeras. Att vi ger ett namn åt en bacill, eller att vi grupperar vissa stjärnor på ett visst sätt handlar om hur vi skapar oss representationer av verkligheten. Dessa representationer är förvisso en produkt av mänsklig aktivitet. Men det innebär inte att de objekt som representeras på detta sätt (bacillen, stjärnorna) inte skulle finnas där ute innan de blev föremål för våra begrepp.

Boghossian kritiserar också den relativism som är inbyggd i den postmoderna vetenskapssynen. När Galileo Galilei 1615 anklagades för kätteri, efter att ha publicerat astronomiska observationer som var oförenliga med den av kyrkan påbjudna geocentriska världsbilden, så uppmanade han Vatikanens företrädare i processen, kardinal Roberto Bellarmini, att själv studera himlakropparna genom hans teleskop. Bellarmini avvisade detta med hänvisning till att han hade mycket bättre bevis i Den heliga skrift för himlens utseende än vad något teleskop kunde erbjuda.

Enligt en postmodernist som Richard Rorty handlar detta bara om två olika "epistemiska system". Vad som är vetenskap eller inte har att göra med vilka grundantaganden vi gör om verkligheten och är i denna mening beroende av oss. Det finns alltså, enligt Rorty, ingen objektiv grund för att säga att Galilei hade rätt och Bellarmini fel.

Men, som Boghossian påpekar, Bellarmini använde sig egentligen inte av andra epistemiska metoder än Galilei. Visst, han konsulterar Bibeln i stället för teleskopet. Men han läser Bibeln, han spår inte i kaffesump vad som står där – alltså förlitar han sig på observation. Han litar på att det

Förlorat fotfäste. De postmodernistiska idéerna har tappat kontakten med verkligheten.

FOTO: ISTOCKPHOTO

login kunde för hundra år sedan mobiliseras i rasistiska och kolonialistiska projekt. Den medicinska vetenskapen rättfärdigade att människor som uppvisade avvikande beteende lästes in på mentalsjukhus och lobotomerades och att kvinnor tvångssteriliserades. Den sociala ingenjörskonsten kunde utnyttja respekterad vetenskap för att i samhällsnyttans namn sortera och gallra i "människomaterialet".

För postmodernisterna blir ifrågasättandet av sanningsbegreppet något mycket mer än en isolerad övning i kunskapsteori. Det blir till ett frihetsprojekt, där man säger sig vilja ge en röst åt de grupper som rationalitets- och upplysningskulturen lämnat i bakvattnet. Just den här moraliserande dimensionen i den postmoderna sanningskritiken lyfts fram på ett klagande sätt av Ophelia Benson och Jeremy Stangroom i deras bok *Why Truth Matters*.

Ambitionen att ifrågasätta vetenskapliga slutsatser som är oförenliga med den egna moraliska grunduppfattningen gör emellertid postmodernisterna benägna för önsketänkande. Om det enligt idealet inte finns några skillnader mellan män och kvinnor eller mellan olika kulturer, så måste forskningsrön som hävdar förekomsten av sådana skillnader avvisas. Benson och Stangroom pekar här på det närmast reflexmässiga avfärdandet av sociobiologin bland radikala debattörer. Deras poäng är inte att hävda att sociobiologin nödvändigtvis är en korrekt teori. Problemet

är i stället att postmodernisterna avfärdar sociobiologin utan att gå i närkamp med dess påståenden. Man avvisar en teori, inte därför att man har visat att den är osann, utan därför att man inte kan acceptera att den skulle kunna vara sann. Tanken att det skulle kunna finnas biologiska grundvalar för socialt beteende ses som ett försök att "genetiskt rättfärdiga samhällets sexistiska, rasistiska och elitistiska status quo".

Den skotske filosofen David Hume pekade på det logiskt problematiska i att sluta sig till ett "bör" från ett "är". Att en majoritet i ett visst samhälle är för dödsstraff innebär inte att man bör införa dödsstraff. Och att vissa människor är mindre begåvade än andra innebär inte att de bör behandlas sämre. Men postmodernisterna gör sig skyldiga till en omvänd variant av detta felslut. De går från ett "bör" till ett "är".

Enligt deras ideal bör det råda jämlika förhållande mellan olika grupper. Alltså är också alla grupper jämlika och varje ifrågasättande av detta måste avvisas. Det är i denna process man gör sig av med sanningsbegreppet och reducerar det till ett uttryck för en vilja till makt. Frågan är inte längre huruvida ett visst påstående är sant eller inte, utan vilka grupper som tjänar på att vi går med på att det är sant. Här gör man gemensam sak med den vänsterintellektualism som hävdar att solidaritet är viktigare än sanning. (Därför ville europeiska radikaler under kalla kriget inte kritisera de övergrepp som begicks i Sovjetunionen, eftersom detta skulle "tjäna USA:s intressen".)

Denna vilja till solidaritet med svaga grupper tar sig ibland bisarra uttryck, som till exempel när det tolkas som rasism att ifrågasätta afrocentristiska myter om att den grekiska filosofin stulits från Afrika. Frågan om vad som är sant eller inte underordnas här ambitionen att ge "erkännande" åt en diskriminerad grupp. Om en viss historisk skrivning kan tänkas stärka självkänslan hos svarta amerikaner och afrikaner, så ska den försvaras oavsett om den är korrekt eller ej.

Sanningsbegreppet blir en nagel i ögat på postmodernister därför att det inte böjer sig för en på förhand uppgjord jämlikhetsvision. Sanning skiljer mellan tro och vetande, mellan bättre och sämre argument. Alla trosföreställningar är inte likvärdiga. Astrologi och intelligent design är inte att jämföra med astronomi, geologi och evolutionsteori. Myter är inte historia, ideal är inte realiteter.

Att utmåla den postmoderna sanningskritiken som en del av ett befrielseprojekt är också missvisande. För vad återstår om vi vänder ryggen åt sanningsbegreppet, annat än manipulation och maktspråk, anpassning till konvention och tradition, eller demagogers och predikanter oemotsagda kontroll av det offentliga samtalet? Sanningen är inte en fiende till frihet, utan tvärtom en sten i skon på den som vill vinna debatter med hänvisning till egen auktoritet och andras fördomar.

Att vi inte alltid kan nå fram till sanningen innebär inte att vi inte ska försöka. För vilket är alternativet – att leva i vald okunnighet? Åtminstone kan vi kräva en vilja till sanning hos dem som professionellt arbetar med forskning och utbildning.

För dem som inte kan förlika sig med sanningsbegreppet finns ju andra möjliga yrkesval, som Benson och Stangroom sarkastiskt påpekar, som marknadsföring och lobbyverksamhet, där "likgiltighet för sanningen inte är något handikapp".

PER BAUHN

Sanningsbegreppet blir en nagel i ögat på postmodernister därför att det inte böjer sig för en på förhand uppgjord jämlikhetsvision. Sanning skiljer mellan tro och vetande, mellan bättre och sämre argument.

som stod i Bibeln i går också står där i morgon – alltså accepterar han induktion. Och han härleder påståenden om hur himlakropparna är beskaffade från påståenden i Bibeln – alltså använder han sig av deduktion. Bellarmini har alltså inget alternativ till de vetenskapliga grundmetoderna observation, induktion och deduktion, och därför är det ett problem för hans resonemang när dessa samma metoder ger vid handen att Bibeln (eller åtminstone hans läsning av Bibeln) ger en missvisande bild av universum.

INSPIRERADE AV TÄNKARE som Michel Foucault, ser postmodernister ofta sanningsbegreppet som ett redskap för borgerliga, vita, medelålders, heterosexuella män att marginalisera kvinnor, arbetare, homosexuella, etniska minoriteter och icke-europeiska kulturer. Man pekar på hur vetenskaper, som gör anspråk på att tjäna förnuft och sanning, har åberopats för att rättfärdiga diskriminering och förtryck. Antropologin och bio-

1800-talets modefilosofi

PESSIMISM
Philosophy, Ethic, Spirit

Joshua Foa Dienstag

Princeton University Press 2006 (314 s.)

Mellan ungefär 1870 och 1890 var frågan om livets värde ett omdebatterat filosofiskt problem. I den ena ringhörnan fanns en grupp tänkare som med Schopenhauer som ledstjärna beskrevs och beskrev sig själva som pessimister. Utöver den förvisso redan döde, men likväl högst inflytelse-rike, Schopenhauer var Eduard von Hartmann (presenterad i *Axess* nummer 5, 2006), Philipp Mainländer och Julius Bahnsen rörelsens viktigaste representanter. Trots stora inbördes skillnader enades pessimisterna om att livet aldrig kan vara värt att leva, eftersom det med nödvändighet måste innehålla mer lidande än lust.

Mot dessa pessimister stod en grupp filosofer, psykologer med flera, som framhöll möjligheten till lycka och beskrev pessimismen som en relativt lindrig psykisk defekt. I denna grupp, där intressant nog just ingen beskriver sig som optimist, kan Max Nordau sägas vara det mest kända namnet. Men det fanns även tänkare som Eugen Dühring som försökte finna en icke-pessimistisk lösning på pessimismens problem. Också Nietzsche bör i mina ögon räknas hit.

Pessimisterna skiljer sig åt särskilt med avseende på vilka praktiska konsekvenser deras pessimism får. Schopenhauer menar att lösningen ligger i det fullständiga utslöckandet av viljan hos en asket. Detta är dock bara möjligt för en ytterst liten skara. Hartmann ser å sin sida lösningen i ett framtida kollektivt självmord. Mainländer kom i boken *Die Philosophie der Erlösung* (Frälsningens filosofi, 2 vol., 1876–86) fram till att Schopenhauers vilja inte, som denne menade, är en vilja till liv, utan en vilja till döden.

Världen är resultatet av det absoluta varats övergång till det absoluta intet; den är metaforiskt uttryckt resultatet av Guds självmord. Det innebär att allt levande bär på en strävan att inte finnas till. Denna strävan måste bejakas, vilket sker genom sexuell avhållsamhet och självmord. Mainländer accepterade konsekvenserna av denna slutsats och föregick med gott (näja...) exempel. Av friexemplaren från förlaget byggde han en stapel med vars hjälp han hängde sig från en takbjälke. Som boken uppgår till drygt 600 sidor torde den ha fyllt detta syfte väl.

ÄVEN OM ENSTAKA 1900-talstänkare har behandlat pessimistiska temata – E. M. Cioran är ett viktigt exempel, Ulrich Horstmann ett annat – hör pessimismen som filosofiskt problem tveklöst 1800-talet till. Det hindrar inte den amerikanske statsvetaren Joshua Foa Dienstag att göra ett försök att väcka pessimismen till liv på nytt. Hans *Pessimism. Philosophy, Ethic, Spirit* är en bok som vill vara två saker på samma gång. Dienstag vill å ena sidan skriva en traditionellt akademisk översikt över pessimismens historia; å den andra vill han visa hur pessimismen kan utvecklas till en livssyn som kan hjälpa oss att hantera en rad problem som hör det moderna samhället till. Jag ser en rad problem med Dienstagens sätt att handskas med den första av dessa uppgifter. Den livssyn som han presenterar är däremot tillta-

lande; men med den filosofiska pessimismen har den mycket litet att göra.

Dienstag ser pessimismen som ett specifikt modernt fenomen knutet till den moderna linjära tidsuppfattningen. I hans tolkning är den en uppsättning tekniker som hjälper oss att komma till rätta med problem som den linjära tiden och framstegstanken skapar. Boken består sedan till största delen av försök att visa att de filosofer som han utnämner till pessimister (Rousseau och Leopardi beskrivs som kulturpessimister, Schopenhauer och Freud som metafysiska pessimister, Unamuno, Cioran och Camus som existentiella pessimister, medan Nietzsche tilldelas en egen kategori, dionysisk pessimism) på olika sätt är upptagna av tidens problem.

Det som i Dienstagens ögon förenar pessimisterna är uppfattningen att tidens gång förorsakar ett lidande som inte kan åtgärdas. Så tolkar han Rousseaus vecklagan att ingenting gott är beständigt, Leopardis uppfattning att de antika grekerna på alla sätt var starkare än oss och Schopenhauers tolkning av tiden som en av de kunskapsformer med vars hjälp en föreställningsvärld konstrueras i medvetandet som exempel på att den linjära tiden är deras huvudproblem. På så sätt kan han hävda att pessimismen kan vara ett alternativ till utvecklingsoptimismen: pessimisterna blundar inte för de problem som framstegstanken medför, men de delar heller inte antikens föråldrade cykliska historiesyn.

DET FINNS NÅGOT DJUPT SYMPATISKT över Dienstagens vilja att väcka en, åtminstone i en amerikansk kontext, insomnad filosofisk tradition till liv och bruka den för samtidskritiska syften. Men det finns åtminstone tre problem med tolkningen av pessimismens problem som knutet till tiden: två som gäller Dienstagens läsning av de olika tänkarna och ett som har med förhållandet till den pessimistiska traditionen att göra.

För det första så lägger denna tolkning alldeles för stor vikt vid tidens problem. Tiden är grundläggande för Schopenhauers tolkning av

individualiteten, som i sin tur är problematisk. Men orsaken till vårt lidande finns i viljan; i förhållande till den är vår tidsbundenhet sekundär. Tiden är en viktig aspekt av ledan som är ett problem för i stort sett alla pessimister (och många icke-pessimister); men återigen är tiden sekundär: det är tillvarons tomhet eller meningslöshet som är problemet, tiden är bara dess medium.

För det andra blandar Dienstag samman tid med linjär tid. Tiden som filosofiskt problem är inte avhängigt av den moderna linjära tidsuppfattningen. Tiden flyr, alldeles oavsett om den gör det i cirklar eller rätlinjigt. Det aktualiseras inte minst av Schopenhauer och Nietzsche, som inte alls delar den linjära historiesynen. För Schopenhauer finns ingen historisk förändring; människans villkor är desamma i alla tider. Frågan om Nietzsches tids- och historiesyn är mycket komplex, men med idén om den eviga återkomsten knyter han an till en cyklisk historieuppfattning; att tillskriva honom en linjär historiesyn är i högsta grad problematiskt. Det innebär att Dienstagens uppfattning att pessimismen är ett negerande av framstegstanken är ogrundad. För det tredje tar Dienstagens tolkning ingen som helst hänsyn till hur de tänkare som såg pessimismen som ett genuint problem betraktade den.

Faktum är att Dienstag inte bara ignorerar hur 1870-talspessimisterna såg på pessimismen: han ignorerar dem helt och hållet. Med en märklig hänvisning till en av pessimismens samtida kritiker, den engelske psykologen James Sully som presenterade tankeströmningen för en engelsk publik i *Pessimism. A History and a Criticism* (1877), avfärdar Dienstag pessimisterna *en masse* som ytliga. Han gör det uppenbarligen utan att läsa dem. "Ingen pessimist förordar självmord" hävdar Dienstag, med förbehållet att Leopardi förvisso kommer nära emellanåt. Men som vi har sett kommer Philipp Mainländer inte bara nära, utan gör just det som Dienstag hävdar att ingen pessimist gör. Detsamma gör Julius Bahnsen. Mainländer och Bahnsen må vara två fotnoter i filosofihistorien, om ens det. Men i pessimismens

Döden som utväg. Philipp Mainländer kom i sin *Frälsningens filosofi* fram till att världen är ett resultat av Guds självmord. Filosofen accepterade slutsatsen och tog därför livet av sig. ILLUSTRATION: ISTOCKPHOTO

historia hör de faktiskt till huvudpersonerna. Också i hur Dienstag förhåller sig till tidigare forskning finns allvarliga brister. I en lång fotnot beklagar han frånvaron av intresse för pessimismen från filosofihistorikerna: "under det senaste seklet har det just inte funnits något intresse för pessimismen som en idéhistorisk eller politisk-filosofisk tradition... Den bästa (nästintill den enda) boken från 1900-talet är Henry Vyverbergs *Historical Pessimism in the French Enlightenment* (1958)."

Detta är ett orimligt påstående. Under de senaste femton åren har det skrivits flera riktigt bra böcker om pessimismens historia. Men hos Dienstag saknas hänvisningar helt till exempelvis Giuseppe Invernizzi *Il pessimismo tedesco dell'Ottocento* (1994), och alldeles särskilt till Ludger Lütkehaus *Nichts* (1999). Michael Pauens viktiga studie *Pessimismus* (1997) finns visserligen upptagen på litteraturlistan, men inte heller till den finns en enda hänvisning.

DET ÄR NATURLIGTVIS MÖJLIGT att tolka pessimismen på ett annat sätt än företrädarna för 1870-talspessimismen gjorde. Filosofihistoriker har ju inte monopol på gångna tiders tänkande. Men Dienstags anakronistiska definition gör att gör sig skyldig till det som han anklagar den optimistiska tidsandan för.

Gång på gång klagar han över hur det faktum att pessimisterna är just pessimister gör att de inte tas på allvar. Sedan behandlar han själv pessimisterna på precis samma sätt. Han avfärdar hela skolbildningen som ytlig utan att läsa dess företrädare: förutom att han uppenbarligen inte känner till självmordsförespråkarna Mainländer och Bahnsen, diskuterar han Hartmann utifrån Nietzsches parodiering av honom snarare än hans egna skrifter.

Att Hartmann inte ges en utförlig diskussion är särskilt allvarligt eftersom hans kombination av utvecklingsoptimism och pessimism, med avseende på möjligheten till ett lyckligt liv, utmanar Dienstags vilja att i pessimismen se ett alternativ till framstegstanken.

Dienstags bok har i både svensk och anglosaxisk press väckt viss uppmärksamhet. Den har inte minst lyfts fram som ett exempel på gott *scholarship*. I mina ögon är det både oförtjänt och märkligt. Som översikt över den pessimistiska filosofins historia håller den helt enkelt inte måttet. Det godtyckliga urvalet, författarens bristande kännedom om sekundärlitteraturen, och särskilt det kategoriska avfärdandet av 1870-talspessimisterna gör boken otillförlitlig.

Däremot är det en stimulerande bok. Viljan att använda de tänkare han behandlar för att skapa ett alternativ till framstegstanken är lovvärd, även om beteckningen pessimism är inadekvat. Snarare är det en form av politiskt medveten epikureism som Dienstag förordar: en livshållning som vänder det faktum att allt är förgängligt till en uppmaning att njuta av ögonblicket.

Boken avslutas med ett kapitel där Dienstag går över till att i aforismform kommentera pessimismen och livet. Denna vilja att mjuka upp den akademiska formen vinner åtminstone denna läsares gillande; låt vara att Dienstag som aforistiker inte är någon Benn eller Cioran, utan faktiskt är långt mer läsvärd när han håller sig till sin välpolerade professorsprosa. Men även om Dienstags intentioner är aldrig så lovvärda är det svårt att förbi se det faktum att det är just i intentionerna, och inte i genomförandet av dem, som bokens värde ligger.

TOBIAS DAHLKVIST

Jordnära konservatism

LEVIATHAN ON THE RIGHT
How Big-Government Conservatism
Brought Down the Republican Revolution

Michael D. Tanner

Cato Institute 2007 (321 s.)

CRUNCHY CONS
The New Counterculture
and Its Return to Roots

Rod Dreher

Three Rivers Press 2006 (275 s.)

VAD ÄR KONSERVATISM I DAG? Konservatismen har kanske alltid varit en flyktig och ogripbar idé, men möjligen har den aldrig tidigare varit så diffus som nu. Många olika ideologiska grupperingar vars politiska program skiljer sig mycket åt gör anspråk på att företräda en konservativ linje. Därav den debatt om konservatismens innebörd som har förts framför allt i USA, hem för ett av världens starkaste högerpartier, republikanerna.

Två uppmärksammade böcker, *Leviathan on the Right* och *Crunchy Cons*, anklagar högern i allmänhet och republikanerna i synnerhet för att ha övergivit konservatismens mest grundläggande principer. Men vilka är då dessa principer? De båda författarna har mycket olika uppfattningar i frågan, vilket förstärker känslan av att det är svårt att knyta konservatismen till en enhetlig uppsättning idéer. Ja, det tycks rent av omöjligt efter en genomläsning av de två böckerna.

Men trots stora skillnader böckerna emellan framträder ett tydligt budskap: den breda konservativa rörelsen har blivit besatt av stora system för

Reagan, tyckte att staten skulle lämna ifred, till exempel utbildning. Detta, skriver Tanner, har skett på bekostad av delstaternas – och medborgarnas – självständighet.

Det i Bushs politik som Tanner uppmärksammar och som man kan vara mest kritisk mot är kanske stödet till olika trossamfund och religiösa grupper för deras insatser för att bekämpa fattigdom och missbruk, så kallade *faith-based initiatives*. Det är inte dessa gruppers viktiga arbete som kritiseras, utan den republikanska bidragspolitiken som riskerar att urholka det civila samhället.

Intressant är också Tanners skepsis mot den besatthet av ny teknik som han menar har tagit över betydande delar av republikanerna. "Teknofiler" som Newt Gingrich, tidigare talman i kongressen och en trolig presidentkandidat inför valet 2008, har inte bara låtit sig bli förförda av teknologin, utan ser den även som ett verktyg för att göra staten ännu större.

Den konservativa filosofen Russel Kirk, och framför allt hans tankar om individuell frihet, anges som det främsta språkröret för den sorts idéer som Tanner skulle önska genomsyrade högern. Tanner lägger också stor vikt vid John Stuart Mills princip om att människor ska få göra vad de vill så länge de inte skadar någon. Ett slags liberal konservatism, liknande den som företräddes av Ronald Reagan, är den rätta, menar Tanner. Det är till denna form av konservatism republikanerna och konservativa i allmänhet bör återvända, anser han.

NÅGONTING HELT ANNORLUNDA är den jordnära, eller naturliga, konservatismen – på engelska definierad som *crunchy conservatism* – som diskuteras av Rod Dreher i *Crunchy Cons*. Även denna form av konservatism är en reaktion på den ideologiska förslappningen och fascinationen för det storskaliga samhället som dagens höger beskylls för, men Dreher slår från ett annat håll än Tanner, och gör det för övrigt med hjälp av ett mer tillgängligt och mindre tungrovt språk.

Dagens konservatism (...) tycks kapitulera inför att lokala traditioner slås ut när snabbköpsgiganter och jätteindustrier växer sig större. I jakten på ett mer effektivt och rationellt samhälle tillåts det gamla och beprövade att gå under.

storlekens skull, förenat sig med en opersonlig jätteindustri som reducerar människor till enbart konsument och har dessutom slagit in på en väg som ytterst leder till ett svagare civilsamhälle och marginaliserade familjer. I stället, hävdar författarna, bör högern hylla en form av konservatism som sätter människan framför systemet.

Tillsammans formerar de båda böckerna en intressant och dynamisk tolkning av konservatismen, som är högaktuell i en politiskt omstörtande tid när George W. Bush och republikanerna har fört Amerika in i en missionerande och därmed kontroversiell utrikespolitik samt bidragit till den kraftigaste utbyggnaden av den amerikanska statsmakten sedan 1960-talet.

I *Leviathan on the Right* argumenterar Michael D. Tanner mot det slags konservatism som vill använda en stor stat som ett medel för att nå sina ändamål, till exempel moraliska, såsom fler och starkare äktenskap. Denna så kallade *big-government conservatism* är numera normen för det republikanska partiet, menar Tanner. Bush-administrationen har ökat den federala maktens inflytande över en rad områden som tidigare republikanska förgrundsgestalter, framför allt Ronald

Boken är en mycket personlig redogörelse för Dreher själv om att han, en trogen republikan och skribent på högertidskriften *National Review*, ägnade sig åt mycket som han själv och många andra vanligen förknippar med vänstern, till exempel att gå omkring i Birkenstock-sandaler och bry sig om miljön eller att handla lokal och organiskt odlad mat, men som egentligen är fullt förenligt med konservativa värderingar.

Inte nog med det: att föredra det småskaliga och lokala, till exempel mindre jordbruk som får avsättning för sina produkter i lokala butiker, framför det stora och abstrakta, det vill säga industriella bondgårdar och snabbköp, är en förutsättning för riktig konservatism, enligt Dreher.

Det är detta som det republikanska partiet och den konservativa rörelsen i allmänhet bör upptäcka i stället för att låta sig svepas med i den liberala beundran för det moderna samhället, skriver Dreher. Många konservativa har gjort den liberala problemfria synen på den fria marknaden till sin egen och anser numera att effektivitet är det högsta tänkbara värdet. Någonting som troligen gäller även för Tanner, chef för välfärdsstudier på det marknadsliberala Cato Institute.

Dagens konservatism, skriver Dreher, tycks kapitulera inför att lokala traditioner slås ut när snabbköpsgiganter och jätteindustrier växer sig större. I jakten på ett mer effektivt och rationellt samhälle tillåts det gamla och beprövade att gå under. Ytterst innebär det att vi blir mer beroende av och tvingas lita mer på statlig kontroll. Förr i tiden kunde vi gå till den lokala slaktaren eller bagaren och själv avgöra köttets eller brödets kvalitet. Men i dag har bandet mellan producent och konsument brutits upp och kvalitetskontrollen har ersatts av en *Food and Drug Administration* eller ett Livsmedelsverk.

Saker och ting är förvisso mer effektiva i dag men kanske gick någonting värdefullt förlorat på vägen. Det handlar om annat än effektivitet som ger oss lycka, till exempel den positiva känslan som följer med att bidra till en verksamhet, en liten matvarubutik exempelvis, som drivs av människor vi känner en närhet till eller njutningen i att äta mat som har förberetts av någon som vi litar på. Sådant förtjänar också att värnas och är minst lika viktigt som andra värden konservativa ofta försvarar.

Argumentationen i *Crunchy Cons* för tankarna till ett stycke i Johan Hakelius bok om den konservativa tänkaren och ekonomen Wilhelm Röpke, *Förmögen till värdighet* (1999), som berättar

om den liberale ekonomen Ludwig von Mises besök hos Röpke bland kolonilöterna i Genève. Efter att mycket skeptiskt ha inspekterat hur invånarna brukar sin jord faller von Mises sitt omdöme, "ett mycket ineffektivt sätt att producera matvaror", varpå Röpke svarar, "kanske det, men också ett mycket effektivt sätt att producera mänsklig lycka".

Man tänker också på den brittiske konservativa filosofen Roger Scruton, som i till exempel *News from Somewhere: On Settling* (2004) har beskrivit sin kärlek till landsbygden, en kärlek som bland annat bygger på den lantliga gammalmodigheten och värderingar som inte enbart handlar om effektivitet.

Att på detta sätt gå emot de värdebefriade nyttoresnemangen som har blivit populära inom högern tycks mycket mer angeläget än att vara kritisk till statens storlek, en litet tjugig åsikt som till exempel framförs av Tanner, ty man skulle kunna hävda att en stor stat inte är någonting uteslutande negativt. Dreher påstår det när han pläderar för statliga förbud mot till exempel abort och stamcells forskning och för att offentligheten ska vara mer uppmärksam på hela familjer i stället för enskilda människor.

Men den viktigaste kritiken som Dreher riktar mot den moderna konservativa rörelsen är möjligen att den inte har lyckats konservera samhället i någon högre utsträckning. Tvärtom befinner sig de konservativa på den förlorande sidan i det så kallade kulturkriget (striden för traditionella värden). Men i stället för att hopplöst kämpa

vidare uppmanar de jordnära konservativa oss människor att hoppa av mainstreamkulturen och göra någonting eget. Det kan handla om att ta barnen ur den offentliga skolan och undervisa dem på egen hand, att flytta ut på landet och etablera ett organiskt jordbruk eller att fördjupa sig i sin tro.

HÄR FINNS ETT VERKLIGT individualistiskt budskap som är mycket tilltalande, och som inte är begränsat enbart till konservativa. Tvärtom är *crunchy conservatism*, en livsuppfattning snarare än en politisk ideologi, någonting som borde kunna locka vissa liberaler och människor med vänster-åsikter. Till exempel borde föräldrar från alla möjliga väljargrupper kunna enas om att den moderna ungdomskulturen inte är någonting som deras barn borde ta del av, och miljövänner i alla partier borde kunna vara överens om att närheten till jorden och naturen är viktig i våra liv. Eftersom detta slags konservatism tar avstånd från tröttsamma fördomar om det som skulle kunna betraktas som vänster, och tycks ha en samlande kvalitet, borde den välkomnas och uppmuntras av alla möjliga krafter.

Att Tanners och Dreher's böcker, båda djupt kritiska till dagens republikaner och allmänkonserverativa, betonar mycket olika saker vittnar om svårigheten i att definiera modern konservatism. Den filosofiska slöhet som de båda författarna identifierar inom högern betyder också att de som är intresserade av idéer får leta på annat håll. Den demokratiska presidentkandidaten Barak Obama talar i en intervju med tidskriften *The New Yorker* (7/5, 2007) om egenvärdet i kontinuitet och traditioner. Kanske är han en representant för konservatism i dag?

JOHAN WENNSTRÖM

Vänster- och högersandal. Olika typer av fotbeklädnader tycks ge förutfattade politiska associationer.

FOTO: ISTOCKPHOTO

MEDARBETARE I DETTA NUMMER

DAVID ANDERSSON

Kulturskribent, aktuell med *Timmarna vid fönstret. En essä om Arthur Koestler* (2006).

KARL-OLOF ARNSTBERG

Professor i etnologi.

PER BAUHN

Professor i praktisk filosofi vid Högskolan i Kalmar.

OPHELIA BENSON

Redaktör för *Butterflies and Wheels* och medförfattare till *Why Truth Matters*.

LEIF DAHLBERG

Lektor i kommunikation vid KTH i Stockholm.

TOBIAS DAHLKVIST

Doktorand i idé- och lärdoms historia vid Uppsala universitet.

CHRISTOFER EDLING

Docent i sociologi vid Stockholms universitet.

EVA FAYE-WEVLE

Lärare vid Handelshögskolan i Stockholm.

MATTIAS FYHR

Fil. dr i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet.

PER GUDMUNDSON

Vikarierande ledarskribent på *Svenska Dagbladet*.

MATTIAS HESSÉRUS

Doktorand i historia vid Uppsala universitet.

JOHAN JAKOBSSON

Försvarsanalytiker.

HENRIK JORDAHL

Fil. dr i nationalekonomi vid Institutet för Näringslivsforskning.

KRISTOFFER LEANDÖER

Författare och förläggare.

BO LINDENSJÖ

Professor i statsvetenskap vid Stockholms universitet.

EVA MEYERSSON MILGROM

Gästforskare vid SIEPR, Stanford Institute for Economic Policy Research och lärare vid Department of Sociology, Stanford University.

MARIA PETTERSSON

Frilansskribent.

JEREMY STANGROOM

Redaktör för *The Philosopher's Magazine* och medförfattare till *Why Truth Matters*.

DANIEL WALDENSTRÖM

Fil. dr i nationalekonomi vid Institutet för Näringslivsforskning.

ALEXANDRA WALUSZEWSKI

Föreståndare och forskningsledare på Centrum för teknik- och vetenskapsstudier vid Uppsala universitet.

JOHAN WENNSTRÖM

Frilansskribent och redaktör för *Kanon-TV* i Axess TV.

MATS WIKLUND

Frilansjournalist.

RICHARD WOLIN

Professor i historia vid City University i New York.

Åke Örtmark

Susanna Popova

Niklas Ekdal

Anders Hellner

Lennart Persson

AXESS TV

EN FRIKANAL I DET DIGITALA MARKNÄTET

TABLÅ

LÖRDAGEN DEN 9 JUNI

10.00 Naturkatastrofer del 1
11.00 Krimkriget del 1
12.00 Global Axess
12.30 Eftermiddagsrepriser
16.00 Così fan tutte
19.00 Naturkatastrofer del 2
20.00 Gåtan Richter del 1
21.00 Sovjet – elegin
21.40 Folkmordet i Rwanda
00.30 Repriser för nattugglan

LÖRDAGEN DEN 16 JUNI

10.00 Naturkatastrofer del 2
11.00 Islam bakom slöjan del 1
12.00 Krimkriget del 2
13.00 Global Axess
13.50 Eftermiddagsrepriser
17.00 God morgon herr Hitler
18.00 La Bohème
20.00 Gåtan Richter del 2
21.00 Dagen jag aldrig glömmmer
22.20 Global Axess

LÖRDAGEN DEN 23 JUNI

09.00 Morgonrepriser
11.15 Islam bakom slöjan del 2
12.15 Global Axess
12.45 Sändningsuppehåll
16.00 Bin Laden?
17.00 Un bel di
18.00 Madame Butterfly
20.00 Gåtan Richter del 3
21.00 Att dirigera Mahler
22.15 Global Axess

LÖRDAG 30 JUNI

10.00 Morgonrepriser
12.15 Sändningsuppehåll
16.00 Skilsmässa på persiska
17.20 USA – homosexuell omvändelse
17.45 Örtmark
18.15 Skönhetens återkomst
19.00 Civilisation del 1
20.00 Mytens Makt del 1
21.00 Den röda taktippen
22.00 Kanon-TV
22.30 Global Axess

SÖNDAGEN DEN 10 JUNI

11.00 Sovjet – elegin
11.40 Global Axess
12.10 Eftermiddagsrepriser
15.00 Così fan tutte
18.00 Gåtan Richter del 1
19.00 Krimkriget del 2
20.00 Islam bakom slöjan del 1
21.00 God morgon herr Hitler
22.00 Naturkatastrofer del 2
23.00 Global Axess

SÖNDAGEN DEN 17 JUNI

11.00 Dagen jag aldrig glömmmer
12.20 Eftermiddagsrepriser
18.00 Gåtan Richter del 2
19.00 Krimkriget del 3
20.00 Islam bakom slöjan del 2
21.00 Samtal om Ola Billgren
21.30 Bin Laden?
22.30 Global Axess

SÖNDAGEN DEN 24 JUNI

15.00 Un bel di
16.00 Madame Butterfly
18.00 Att dirigera Mahler
19.00 Gåtan Richter del 3
20.00 Världens krig del 1
21.00 Skilsmässa på persiska
22.20 USA – homosexuell omvändelse
22.45 Global Axess

SÖNDAG 1 JULI

16.00 Civilisation del 1
17.00 Den röda taktippen
18.00 Civilisation del 2
19.00 Maggie del 1
20.00 Världens krig del 2
21.00 Veckans debatt
21.30 Studio Ekdal
22.00 Dokumentär utifrån
22.45 Global Axess

AXESS TV

Axess TV är en svenskproducerad helgkanal som sänder kunskaps- och bildningsteve inom områdena samhälle, kultur och vetenskap. Axess kanal finns tillgänglig utan kostnad i det digitala marknätet, via Boxer och i Com Hems digitala utbud. **Besök gärna www.axess.se** för att se tablån och flera av våra program samt information om hur du får in vår kanal.

Prenumerera på tidskriften AXESS www.axess.se E-post: prenumeration@axess.se Tel: 031-743 99 05 eller fyll i talongen nedan

Ja tack, jag vill prenumerera på AXESS fr.o.m. nr ...

- ☐ Helår 9 nr normalpris 425 kr
☐ Studerande 200 kr (posta kuvert med talong och kopia på betald terminsräkning eller skriv ditt CSN-kortsnr här:)

Namn

Adress

Postadress

Frankeras ej
Mottagaren
betalar
porto

Tidskriften **AXESS**

SVARSPOST
122 577 700
110 02 STOCKHOLM